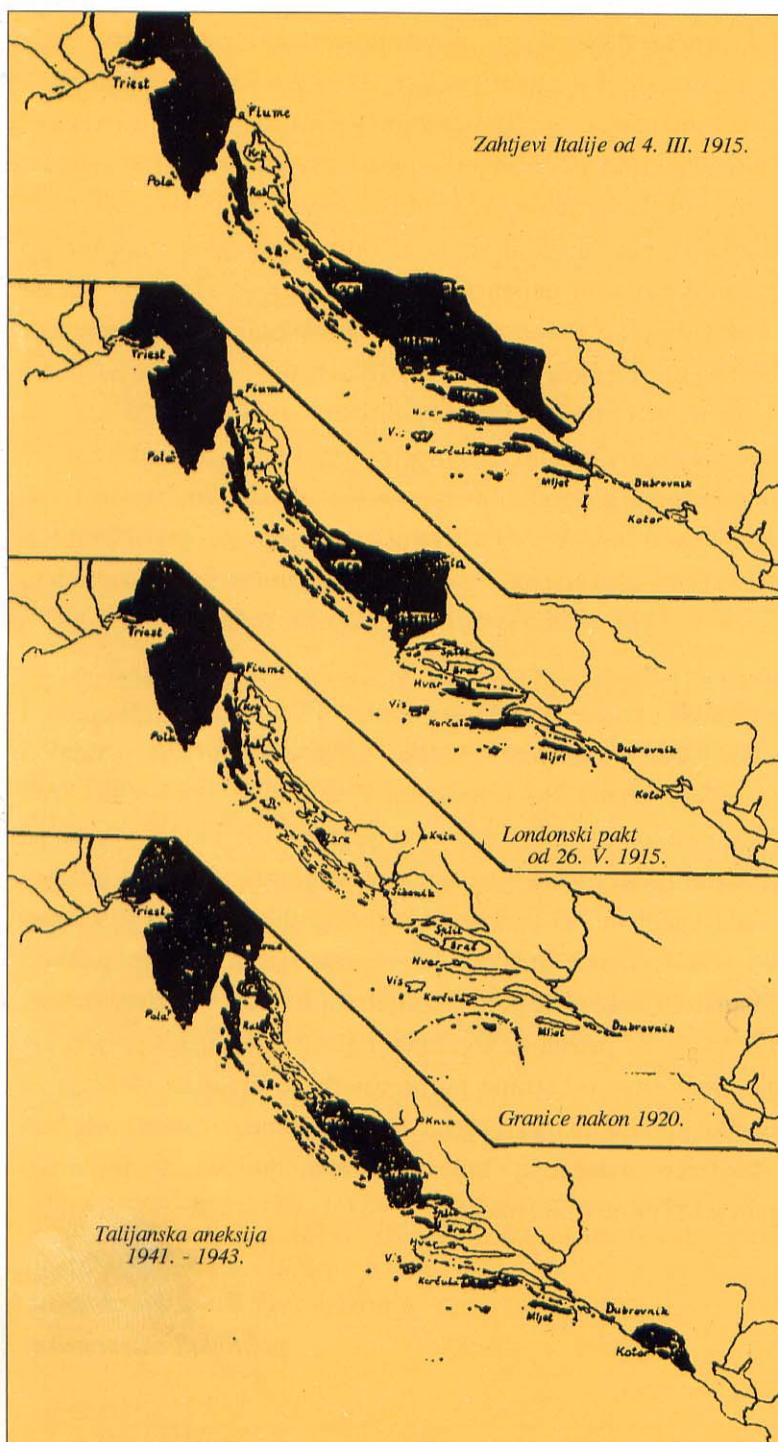

politički **ZATVORENIK**

GODINA XIV. - TRAVANJ 2004. CIJENA 15 KN

BROJ **145**

**Prof. dr. Stjepan
Zimmermann o
pravu hrvatskog
naroda na
vlastitu državu**

**Životopis pukovnika
Stjepana Duića,
žrtve jugoslavenskog
atentatora**

**Svjedočenja o
partizanskim
zvjerstvima u
Gospiću**

**Zašto su fojbe
prošlost, a
ustaški zločini
sadašnjost?**

ZEC I ŽRTVA

politički

ZATVORENIK

**GLASILO HRVATSKOG
DRUŠTVA POLITIČKIH
ZATVORENIKA**

PREDsjEDNIK DRUŠTVA
Jure Knezović

UREĐENIČKI ODBOR GLASILA
Višnja Sever, Andrija Vučemil,
Ljubomir Brdar, Zorka Zane,
Jure Knezović

OVAJ BROJ UREDIO
Tomislav Jonjić

UREDNIŠTVO I UPRAVA
10000 Zagreb
Vojnovićeva 15
tel: 01/46 15 437, 46 15 438
fax: 01/46 15 437
e-mail: hdpz-zagreb@hdpz.tel.hr

PRIJELOM I TISAK
TIVA Tiskara Varaždin, Trg bana Jelačića 21

CIJENA LISTA
Za Hrvatsku 15 kn

Godišnja pretplata za Hrvatsku 180 kn
za inozemstvo: **Europa** 310 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti;
prekomorske zemlje: 510 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti
***

Žiro račun: 2503007-1100009317
kod Volksbank d.d. Zagreb
Devizni račun: **416446-7101 S.W.I.F.T.**
Code **VBCRHIR22** kod Volksbank d.d. Zagreb
***

Rukopisi se ne vraćaju,
list uređuje Urednički odbor, sva prava pridržava
Hrvatsko društvo političkih zatvorenika.
***

Uredništvo ne odgovara za navode
i gledišta iznesena u pojedinim priložima
***

Za sve informacije i kontakte u svezi sa
suradnjom i preplatom tel.: 01/48 72 433
radnim danom od 11-13 sati.
***

ISSN 1331-4688
***

Cijena oglasnog prostora:
posljednja stranica u boji: 4.000,00 kn
predposljednja stranica u boji: 3.500,00 kn
unutarnja crno-bijela stranica: 2.500,00 kn
1/2 crno bijelo: 1.250,00 kn
1/4 crno bijelo 700,00 kn
***

WWW: <http://www.hdpz.tel.hr/>

Godinama su potomci i nasljednici Hrvata pobijenih bez suda i obrane pokušavali da im se njihovi najbliži priznaju žrtvama jugoslavenskoga komunističkog sustava i da dobiju neku odštetu za pretrpljenu bol, oduzetu imovinu, četrdesetpetgodišnja ponjenja i psihičke posljedice proživljavanja života Podčovjeka u komunističkom raju bezklasnoga društva. Hrvatsko društvo političkih zatvorenika u svome prijedlogu izmjena i dopuna Zakona o pravima političkih zatvorenika, predlagalo je da se odredi odšteta za svakoga hrvatskog političkog uznika, koji je u zatvoru ubijen, u visini naknade koja pripada onomu koji je osuđen na 15-godišnju robiju. Vjerovali smo da ljudski život ne može biti sramotno podcijenjen, samo zato jer se radi o Hrvatu. Zakonodavac je to glatko odbio, jer da toliko novaca nema, pa je ostalo da npr. za čovjeka kojega su uhitili da bi se domogli njegove imovine, po kratkom postupku osudili na smrt i nakon pet robijaških dana već ga strijeljali, naknada po Zakonu o pravima bivših političkih zatvorenika iznosi 5 puta 54 kune ili, ukupno, 270 kuna (ako ih uopće i isplate). Djecu i ženu žrtve nije nikada primila ni jedna politička osoba, čak ni na najnižoj razini. Tko si je mogao zamisliti da bi npr. potpredsjednica hrvatske vlade primila u audijenciju gospodu Kavran sa sinom, koji su izravni i živi sljednici ubijenoga mr. Bože Kavrana, a kojega je jugoslavenska komunistička vlast ubila zbog jedine krivice, što je prešao ilegalno granicu, dok su sve ostale točke optužbe samo želja nakane te podmetanja.

Ne mogu ne izraziti zaprepaštenje zbog takvog vrednovanja hrvatske i nehrvatske žrtve. Kakva ogavna servilnost! Ili možda ne? Svejedno! Ostaje gorak okus ponjenja hrvatske žrtve od najviših hrvatskih institucija, jer bez obzira što je pokojni Zec, kao velika većina Srba uostalom, bio nesklon hrvatskoj državnoj nezavisnosti, i možda, kako se govorilo, aktivno radio protiv hrvatske samostojnosti, nije smio biti bez zakona i suda kažnen. Ali kad se to već dogodilo, trebalo je kazniti počinitelje, a ne priznati državnu krivicu za zločin koji su počinili pojedinci, isplativši veliku odštetu neprijatelju hrvatske države, dok se hrvatskim žrtvama ne prizna za izgubljenu glavu ni lipe. Još je gori čin prijama sljednika žrtve od strane potpredsjednice hrvatske vlade, a za političke uznike još nije imala vremena. Ne bole samo ovi aršini, više boli servilno, kmetsko uvlačenje, koje ugrožava ljudsko dostojanstvo hrvatskog čovjeka i ponos naše nacije.

Jure KNEZOVIĆ
predsjednik Hrvatskog društva
političkih zatvorenika

ČEMU UOPĆE POLITIČKI ZATVORENIK?

Stotinu su puta na ovim stranicama pozvani bivši hrvatski politički zatvorenici da napišu i objave svoje uspomene. Stotinu smo puta podsjećali na to da će bez zapisivanja tih uspomena i njihova objavljivanja hrvatska povijest dvadesetog stoljeća biti siromašnija, a naraštaji koji tek dolaze bit će podložniji manipulacijama. Onima koji ne znaju sve *blagodati* jugoslavenskoga i komunizma bit će lakše servirati laži o poželjnosti i prednostima novih južnoslavenskih, zapadnobalkanskih ili kojih drugih integracija. Utoliko objavljivanje istine nije samo bitka za rasvjetljavanje prošlosti, nego je prilog borbi za dostojanstven opstanak u budućnosti. Tko to ne razumije, malo što razumije.

Unatoč tim pozivima, broj hrvatskih političkih zatvorenika koji je svoje uspomene odlučio zabilježiti i tako ovjekovječiti, ostaje tužno mali.

Razlog tomu možda i nije duhovna tromost. Možda se dio potencijalnih naših suradnika pribjjava manjkavosti vlastitog sjećanja. Ako je tako, onda su u zabludi. Jer, ni uredništvo, a ni – nadamo se – čitatelji, priloge u rubrici *Sjećanja i svjedočenja* ne doživljava kao utvrđenu istinu. Druga je stvar s dokumentarnim prikazima, publicističkim i historiografskim tekstovima. Oni aspiriraju na znanstveni značaj, pa radi toga i od auktora i od uredništva traže više. No, sjećanja i svjedočenja su samo sjećanja i svjedočenja, ništa više i ništa manje. Vrlo su česti slučajevi da članovi uredništva dobro znaju kako pojedini fragmenti nečijih uspomena zapravo imaju malo veze s utvrđenim činjenicama, a ipak ih objavljujemo. To činimo ne samo zbog potrebe da se «popune stranice» (što već godinama jest ozbiljan problem), nego i zbog ilustracije dojma kojega pojedini politički uznik nosi o određenom događaju. Taj dojam govori o stradanjima, traumama i frustracijama, pa radi toga pridonosi punini slike o jednom vremenu.

Uredništvu se čini da bi bilo krivo odbaciti pojedine uspomene samo radi toga što, slučajno ili ne, zna da je pojedini podatak u njima pogrešan. Time bi se uredništvo dovelo u nemoguću situaciju, da provjerava točnost podataka i da se na taj način stavi u ulogu suodgovornoga za ispravnost svega što je napisano. To bi bilo neizvedivo. Umjesto toga, život nas sili na posve drugačiji pristup: na objavljivanje makar manjkavih i nerijetko nedovoljno istinitih svjedočenja, ostavljajući prigodu čitateljima da svaku pogrešku isprave. Rasprava, polemika, prijepor, najbolji su načini da se pojedini događaji rasvjetle, a u *Političkom zatvoreniku* se još nije dogodilo da ispravak i polemična reakcija ne budu objavljeni, sve uz pretpostavku da predstavljaju doprinos utvrđivanju činjenica.

Ovaj mjesecnik nesumnjivo ne želi biti *Poruka borca* ili slična agitpropovska publikacija, baš kao što hrvatski politički uznici nikad nisu pokazivali pretenzije djelovati kao subnorovski surogat. Nevolje i stradanje hrvatskog naroda ne želimo uvećavati da bismo drugima nametali kompleks krivice i na taj način postali zarobljenicima vlastite fantazmagorije. Ali, ono čemu bi *Politički zatvorenik* trebao služiti jest pokušaj da se te nevolje i stradanja – ne smanjuju, kao što se to vrlo često čini. Tu svrhu, nažalost, ispunjavamo u sasvim ograničenoj mjeri. To govori o našim manjkavim sposobnostima, ali i o nedostatku rodoljubne svijesti kod velike većine hrvatskih političkih uznika. Radi toga je samo pitanje trenutka kad će se ovaj mjesecnik ugasiti, pokažavši se suvišnim i nepotrebним.

Tomislav JONJIĆ

IZ SADRŽAJA

FOJBE SU BILE!!! 2

Vlado JURCAN

IZVJEŠĆE O RADU GOSPIČKE PODRUŽNICE 3

Ivan VUKIĆ

KAKO ĆE FILOSOFIJA KULTURE PROSUĐIVATI NAŠU SADAŠNJOST 6

Stjepan ZIMMERMANN

BLAŽENI ALOZIJE STEPINAC I HRVATSKA DRŽAVA (III.). 12

Ivan GABELICA

ŽIVOTOPIS ČASNika STJEPANA DUIĆA 19

Stjepan MATKOVIĆ

PRILOZI ZA BIOGRAFSKI LEKSIKON HRVATSKIH POLITIČKIH UZNIKA (XXIV.). 25

Jure KNEZOVIĆ

MASOVNA STRATIŠTA VAPE ZA OBILJEŽJIMA 27

Ivan VUKIĆ

SVJEDOČANSTVA O PARTIZANSKIM ZVJERSTVIMA U GOSPIĆU 33

Ivan VUKIĆ

PROCES PROTIV ZAGREBAČKIH BOGOSLOVA I NJIHOVIH POGLAVARA 1951. (III.). 38

Stjepan PLANTAK

POKRET «ŽUTIH SVEĆENIKA» I NASTANAK HRVATSKE STAROKATOLIČKE CRKVE (VIII.) 44

Dr. Zlatko MATIJEVIĆ

FOJBE SU BILE!!!

Piše:

Vlado JURCAN, Pula

Na vijest da je na Ćićariji počela istraga o fojbama, reakcije onih koji se u Istri osjećaju pozvanima (ili ... prozvanima?), da o tome nešto kažu, nije trebalo dugo čekati. O tome je, izgleda, najbolje informiran Miho Valić, predsjednik istarskog SAB-a. Prije nego je uopće utvrđeno jesu li kosti nađene u jami ljudske ili životinjske, drug Miho je odmah ustvrdio da su to sve bili fašisti, nacisti, zločinci! Nije samo objasnio kako on tako dobro zna tko to leži u istarskim fojbama! A bit će da zna, kad tako tvrdi!

- "Fojbe su bile..." - priznaje Valić. I to je sve! Ni trunke objektivnosti, sučuti za žrtve, isprike, nimalo spremnosti da se ta stravična događanja nazovu pravim imenom!

Damir Kajin? "Pustimo to, pa prošlo je od toga 60 godina!" Kaže to onaj isti Kajin koji ne prestaje luptati o "deustašizaciji" Hrvatske, a i od vremena NDH prošlo je isto toliko vremena! I koji ne prestaje svima na nos nabijati "antifašizam" kao jedan od temelja IDS-ove politike, iako je fašizam poražen pred otprilike isto toliko godina. Ako je anakronizam danas prekapati po fojbama, nije li anakronizam prekapati i po svim drugim stratištima iz drugoga svjetskog rata?

Otpriklike isto stajalište zauzima i zastupnik talijanske manjine u Saboru, Furo Radin. Nije li to najblaže rečeno, čudan stav za predstavnika istarskih Talijana, kad se zna da su upravo njegovi sunarodnjaci bili najbrojnije žrtve fojbi?

Onome tko zna tko je tko i što je što u Istri, ta jednodušnost u stavovima SAB-a, IDS-a i Talijanske unije potpuno je jasna. Uza sve kušnje svi oni i dalje... pušu u isti rog!

Svako "zašto" ima svoje "zato", pa tako i fojbe, kraške lame u Istri. Stravična, jeziva događanja oko njih ne mogu se ni na koji način ni braniti ni pravdati. Ali se mogu objasniti. Netrepljivost manjinskog talijanskog, mahom gradskog življa prema većinskom hrvatskom, mahom seoskom življu, kulminirala je za vrijeme talijanske fašističke vladavine u Istri. Zatiranje

hrvatske riječi, hrvatskog imena, progona hrvatskih intelektualaca, svećenika, narodnih predstavnika, ricinus, "manganeli", palež, ubojstva i svakojaka druga nasilja, gomilali su opravdan i strašan gnjev poniženih i uvrijedenih. I kad je u masovnom ustanku 1943. i pobjedničkoj euforiji 1945. taj bijes nekontrolirano buknuo, dogodilo se ono što se vrlo često u ratu i poraću događa. Osveta je bila nesmiljena i neprimjerena! Jer u fojbe, jame, bacani su ljudi bez suda i zakona. Po nečijoj proizvoljnoj, točnoj ili pogrešnoj procjeni da je netko "narodni neprijatelj"! Siguran sam da i danas još ima onih koji bi o tome mogli pružiti jako mnogo svjedočanstava, kad sam i ja, koji se time nikada nisam posebno bavio, čuo nekoliko stravičnih priča. Opis jednoga takvog pogubljenja čuo sam od već desetak godina pokojnog sudionika. Osuđene na smrt su vezivali jednog iza drugoga bodljikavom žicom. Prvih nekoliko gurnuli bi u ponor, pa bi oni za sobom povukli ostale! U fojbe su bacani ... živi ljudi!

Drugu sam priču čuo od osobe koja je tada bila dijete. (I danas je živ!) Čuvajući stoku po Ćićariji (!!!), da ne navodim selo, djeca su začula zapomaganje iz jame. Potrčali su u selo po pomoć. No, tada su se umiješali ... drugovi! Ubacili su u jamu ručnu bombu i tako dovršili "posao"!

Tko su bile žrtve fojbi? Jesu li to doista bili samo "fašisti, nacisti, zločinci", kako tvrdi drug Miho Valić? O tome bi konačni sud trebao dati netko objektivniji i kompetentniji od njega. Ali tko su bili oni koji su ljudi u jame bacali, nema ni najmanje sumnje! Takvo što mogu raditi samo zločinci!

Slažem se sa svima koji kažu da se u ta tragična zbivanja nebi trebala mijesati politika. No ona se već debelo umiješala. I svakom tko se u nju imalo razumije jasno je koga najviše svrbi i fašistički teror i partizanska odmazda! Onima koji uporno pokušavaju dokazati da je u Istri oduvijek evala "konvivencija", suživot između Hrvata i Talijana. Iako povijest pa i fojbe, kao njezin nesumnjiv dio, to demantiraju! □

Otkad je upravljanje državom preuzeala bivša vlada, promijenio se na gore i odnos spram nas, hrvatskih političkih uznika. Oduzeto je pravo djeci političkih uznika, da nasljeđuju prava svojih roditelja, uskraćena je novčana potpora Društvu, pa od Središnjice ne dobivamo novac za pomoć našim najsirošnjim članovima ni najnužniji novčani iznos za tekuće poslovanje podružnica. Radi ovoga ne dobivaju pomoć neki od vas. Pomoć ste rado primali više kao znak pažnje i osjećaj da niste sami. Uskraćena je i novčana potpora našemu glasilu *Politički zatvorenik*, pa vodstvo Društva iz mjeseca u mjesec muku muči kako bi on opstao. Nažalost, veliki broj naših članova ne kupuje mjesecnik, iako on jedini svjedoči o patnji i muci podjarmljennoga hrvatskog naroda i o našoj osobnoj patnji, muci i stradanju. Ponovno apeliram, preplatite se na *Politički zatvorenik*. To je 180 kuna godišnje. Društvo se izborilo za povlaštene mirovine. Jesu malene, ali su obzirom na mirovine iz radnog odnosa ipak su velike. Trebali bismo se Društvu odužiti barem preplatom na mjesecnik i plaćanjem članarine.

Središnjica se trudi da vlast povrati ukinuta prava i da osigura Dom za umirovljenike u kome bi naši članovi na kraju svog životnog puta našli dostojan smještaj. Da bi Središnjica mogla opstati svaka je podružnica dužna na njezin račun uplatiti iznos od 20 posto ubrane članarine. To je za podružnice puno, a za Središnjicu malo i ne znam kako ćemo iz ovog problema izići. Bivša vlast zakonskim promjenama uvjetovala da se podružnice HDPZ-a registriraju kao samostalne pravne osobe. Naša podružnica je, inače, bila protiv ovakvog ustrojstva, jer smo bili uvjereni da će to dovesti do rastrojstva društva u cjelini.

Lika je kamen temeljac hrvatske državnosti. Jeste li čuli od onih koji nam uskraćuju pravo na ljubav i žrtvu prema domovini, da Vam govore o **Mogorovićima, Kurjakovićima Karlovićima, o lozi Zrinskih i Frankopanima** s našeg prostora, jesu li Vam govorili o dičnoj obitelji Starčevića, čiji je divovski izdanak otac do-

IZVJEŠĆE O RADU GOŠPIČKE PODRUŽNICE

movine Ante Starčević. Jesu li obilježili obljetnice njihovih rođenja, tužnu obljetnicu Krbavske bitke, senjske žrtve, pazariške žrtve, velebitski ustanak, starca **Bernadina Frankopana** i modruškog biskupa **Šimuna Kožičića Benju**, koji su preklinjali raspojasanu hedonističku elitu Zapada da pomogne hrvatskom narodu, jer će im se u protivnom dogoditi naša strašna sudbina. Jesu li vam govorili o nadbiskupu zadarском **Vinku Puljiću**, koji je 1923. u znak prosvjeda što je Zadar pripojen

Piše:

Ivan VUKIĆ

lokacijske dozvole. Nažalost, nakon dvije godine, točnije 11. studenoga 2002. dobili smo rješenje, kojim se odbija naš zahtjev s obrazloženjem da je izmjenom i dopunom zakona prostorno-urbanistički plan Gospicja stavljen izvan snage. Odmah smo obnovili zahtjev. No, do današnjeg dana nismo dobili odgovor.

Željeznički kolodvor u Gospicu 1991.

Italiji, odstupio s nadbiskupske stolice i otiašao služovati u selo kao župnik. Nisu! Radi toga smo tu gdje jesmo.

I u ovoj godini nastavili smo tešku rogovsku borbu za izgradnju spomen obilježja uz groblje Svetе Marije Magdalene. To spomen obilježje bio bi spomenik svima koji su trpjeli, patili i bili ubijeni za Hrvatsku. Gradsko poglavarstvo na sjednici održanoj 19. prosinca 2000. prihvatio je naš idejni projekt za izgradnju spomen obilježja. Na prijedlog gradonačelnika zadužen je djelatnik Grada **Slaven Stilinović** da koordinira radom gradskih i županijskih službi da odrade sve potrebno za izdavanje

Od županijskog poglavarstva višekratno smo tražili da trajno bude uz Grad Gospic organizator i pokrovitelj obilježavanja crne obljetnice gospičkih žrtava, 4. travnja 1945., kao što je to Hrvatski sabor Bleiburškim žrtvama. Na ni jedan naš pisani i usmeni zahtjev nismo dobili odgovor. Naši predstavnici, članovi upravnog odbora **prof. Manja Kovačević, mons. Vlado Pezelj, dr. vet. Milan Grospić, Nikola Milković** i moja malenkost bili smo na više sastanaka s gradonačelnikom, županom i preuzešenim biskupom **dr. Milom Bogovićem**, gleda ovoga i drugih problema, kao što je opće negativno stanje u Gospicu, a posebice poguban

položaj mladih u Gradu i Županiji. Osim neispunjениh obećanja ništa nismo dobili.

Šuma i šikara prekriva stratišta i skupna grobišta u Jasikovcu, Imovini, Divoselu, Širokoj Kuli, Smiljanu, Ljubovu, Korenici, Karlobagu i drugdje, a u Gospicu na našu sramotu, lani su pobijeni uz groblje Svetе Marije Magdalene preasfaltirani novim debelim slojem asfalta.

I našim članovima, pritisnutima bolešću, starošću i podsvjesnim strahom, ponestade snage boriti se, pa ove godine 4. travnja na spomen gospičkim žrtvama nismo održali besjedište, kao u minulim godinama. U katedrali je služena sveta misa zadušnica i na stratištu i skupnom grobištu uz groblje Svetе Marije Magdalene zapalili smo svjeće i molili se za duše pobijenih. Molitvu je predvodio naš član vlč. Josip Kapš.

Naša podružnica ima 114 članova od čega 72 redovna, 38 pridruženih i 4 dragovoljna.

Novčano stanje je relativno dobro. Krpamo kraj s krajem. Poslujemo krajnje racionalno, pazeći na svaku kunu. Dio troškova, posebice korištenje telefona, snosi moja obitelj. Svojim novčanim prilozima pomažu naši članovi gospodin **Tomo Javor** i naročito vlč. Josip Kapš na čemu im toplo zahvaljujemo. Grad Gospic daje nam značajnu novčanu potporu. U 2002. od Grada Gospic dobili smo 10.000,00 Kn, u 2003. od Grada smo dobili 20.000,00 Kn. U ovoj godini Grad Gospic planira za našu redovnu djelatnost dodijeliti 10.000,00 Kn. Za obilježavanje 4. travnja, Dana gospičkih žrtava 2.500,00 Kn; za obilježavanje 30. travnja, Dana hrvatskih političkih uznika iznos od 2.000,00 Kn, a za socijalnu pomoć siromašnim članovima još 4.000,00 Kn, što čini ukupno 18.500,00 Kn. Županija nam nije dodijelila niti jednu kunu.

Opće stanje, financijsko stanje i međuljudski odnosi u Podružnici su dobri. Ovo je zasluga svih članova vodstva i uopće svih naših članova. □

Ovih dana izašla je iz tiska knjiga koja svjedoči o ženama Hrvatima koje su robijale u komunističkim zatvorima. Knjigu je pripremila prema svom sjećanju-svjedočenju **Kaja Pereković** i svjedočenju još četrdesetak žena koje su robijale za vrijeme komunističke diktature pod naslovom

NAŠE ROBIJANJE

HRVATSKE ŽENE U KOMUNISTIČKIM ZATVORIMA OKOVANE GOLUBICE

Knjiga je izašla u nakladi

**RINAZ - Riječki nakladni zavod d.o.o. Rijeka,
GRAFTRADE d.o.o. Rijeka i
HDPZ - Središnjica Zagreb**

Cijena knjige u pretplati bit će 150,00 kn, dok će u slobodnoj prodaji biti znatno više.

Knjigu možete naručiti ili kupiti u Rijeci kod RINAZ-a na tel. 051/33 68 27, u Središnjici HDPZ-a u Zagrebu, Vojnovićeva 15, tel. 01/46 15 437 ili kod autorice Kaje Pereković, Zagreb, Diljska 7, tel. 01/ 28 59 139.

Popis žena osuđenica prema dostupnim podacima Ministarstva pravosuđa Vlade Republike Hrvatske 1945.-1990.

- Na kazne od 10-20 godina osuđeno je 375 ženskih osoba, na ukupno 5.084 godine zatvora.

- Na kazne od 5-10 godina osuđeno je 487 ženskih osoba, na ukupno 2.970 godina zatvora.

- Na kazne do 5 godina osuđeno je 2.154 ženske osobe, na ukupno 4.237 godina zatvora.

Ukupno osuđenih ženskih osoba 3.016 na 12.291 godinu zatvora ili 4.506.205 dana.

KAJA PEREKOVIĆ
NAŠE ROBIJANJE
HRVATSKE ŽENE U KOMUNISTIČKIM ZATVORIMA

BLEIBURG 2004.

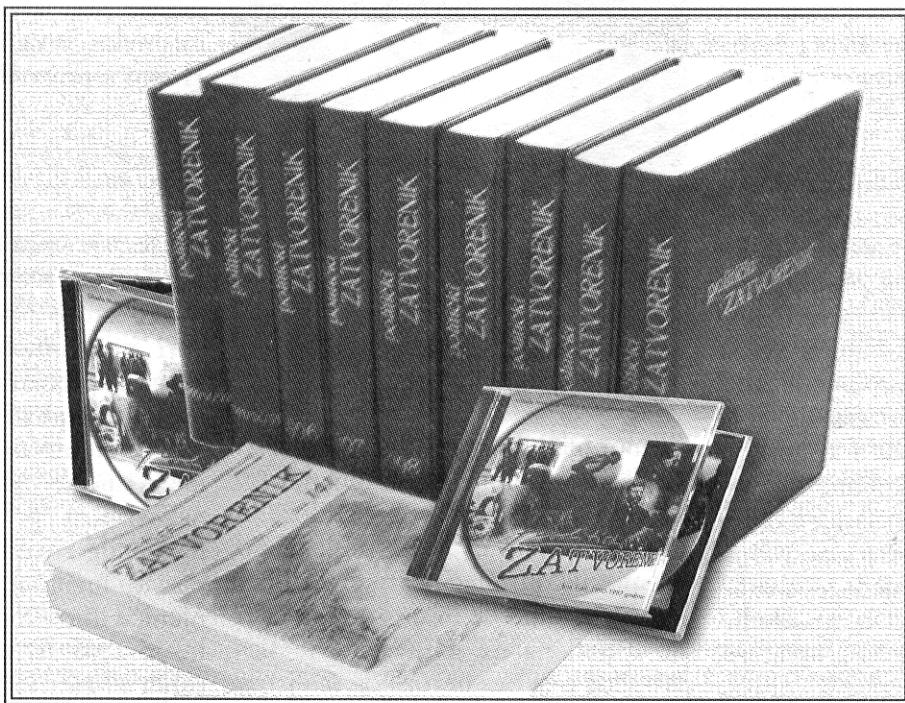
Prema obavijesti iz tajništva Hrvatskog sabora od 19. travnja 2004., i ove godine će se u organizaciji Hrvatskog sabora obilježiti 15. svibnja kao Spomendan bleiburškim žrtvama i žrtvama Križnog puta. Organiziran je besplatan prijevoz iz Zagreba do Bleiburga i natrag. Obilježavanje će započeti 16. svibnja 2004. (nedjelja) u 12.00 sati govorom izaslanika predsjednika Hrvatskog sabora, a nakon toga

će biti služena sveta misa te položeni vijenci uz spomenik na Bleiburškom polju. Svečanost će izravno prenositi Hrvatska radiotelevizija.

Prije toga, u 11.00 sati na mjestnom groblju u Unter-Loibachu/Bleiburg, izmolit će se molitva i položiti vijenci uz spomenik Bleiburškim žrtvama, a nakon toga će povorka u procesiji krenuti prema Bleiburškom polju. Sve obavijesti u Središnjici, tel. 01/46 15 437.

Politički zatvorenik na CD-ROM-u!

Prvih 12 godišta našeg mjeseca objavljeno je i na CD-ROM-u. CD izdanje sadrži sve brojeve od 1 - 129 u PDF i HTML formatu te brojeve od 130 - 141 u HTML formatu.

Dvostruki CD-ROM možete naručiti u središnjici HDPZ-a, Vojnovićeva 15 u Zagrebu, na telefon: **01 / 46 15 437, 46 15 438** ili na mail: **hdpz-sred@hdpz.htnet.hr**

po cijeni od **140,00 kn.**

KAKO ĆE FILOSOFIJA KULTURE PROSUĐIVATI NAŠU SADAŠNJOST

Za našu je filozofiju kulture temeljno načelo, da se životni smisao osniva na čudorednim vrednostima, koje su bezuvjetno obvezatne za život pojedinca i zajednice, narodne i državne. Na ove je vrednosti obvezatno upućen i hrvatski narod u obnovljenom povjestnom životu državne samosvojnosti. Vrednostna sviest u životu naroda i države dobiva svoju izrazitost po konkretnim oblicima čestitosti i pravde, zatim u požrtvovnoj i k zajedničkim dobrima upravljenoj volji, na kojoj se održava smisleni rad za obstanak naroda i države. Kao suvremenici nastajanja Nezavisne Države Hrvatske svjedoci smo moralnih vrednosti, na kojima se osniva njezin postanak na Veliki Četvrtak 10. travnja 1941. godine. Povjest će zabilježiti, koje su moralne vrline postojale u hrvatskom narodu, kad je u sudbonosnom času bio kadar osvojiti sebi najosnovniji uvjet čovjeku dostoјna života, - svoju slobodu, za kojom je težio osam vjekova.

Tko je god za pravdom čeznuo i u dugom čekanju njezine oživotvorbe možda već skeptički kolebao, mora na očigled historijskog preokreta u obnovljenoj Državi nazrievati misterij uzpona, kojim moralna sviest čovječanstva dolazi do pobjede. Bez ikoje namještene riječi ovo je gola činjenica: preko mučila i križeva, u višegodišnjim lutanjima po neizvjesnim i skoro beznadnim putevima, ljubeći svoj narod u gladovanju i s krvavim požrtvovanjem za žuđene ideale, -moral hrvatskih heroja donio je narodu oslobođenje. Batinani seljaci, progoni državnih namještenika, poubijani narodni zastupnici, strijeljanja u masama, organizirane čete za pokolj Hrvata, pljačkanje naroda, prelomljena rebra i paljene noge - i sve to u ime bratstva, slobode i demokracije ta je krvava istinska činjenica pretećom naše sadašnjosti.

Piše:

Prof. dr. Stjepan ZIMMERMANN

Trebalo bi u potvrdu toga izpisati dvadesetgodišnju našu netom minulu prošlost - počevši od protesta, koji je sa stotinama tisuća izborničkih podpisa uputio **Stjepan Radić** i Hrvatska Stranka Prava konferenciji u Versaillesu, zatim od protesta hrvatskih zastupnika na ženevsku konferenciju (g. 1922.), pa od javne predstavke na regenta o batinjanu i ubijanju (g. 1921.), preko

Prof. dr. Stjepan Zimmerman

memoranduma na Ligu naroda o mučenju u tamnicama i ubijanju (g. 1930.) i t. d. Pa kad bi i obrazložena bila predmjeva, da uz preinačenu izvanjsku konstelaciju krajem ožujka minule godine ne bi možda ni došlo do osnutka naše države, ali je sigurno, da ona bez herojskog realizma ne bi ni u kojem slučaju nastala.

Kao Hrvat, sad bih ovdje morao zastati, da na osnutak Nezavisne Države Hrvatske pogledam ne samo povjestničkim zrenjem, nego i nadahnut zanosima dugih stoljeća za oživotvorbu hrvatske države. Ti

zanosi nisu sentimentalnost, nego činjeničnost, koja ukazuje na to, da ova država nije deus ex machina. To ona nije zbog povjestnog kontinuiteta i zbog djelatne spreme naroda prije nastanka države.

Tko bi god njezin obstanak ugrozio, počinio bi zlodjelo na jednom narodu, koji je vjekovima i kravoga i kulturnog svog života zasluzio slobodu. A sloboda i državnost jesu dva pojma, koja se stvarno, u životu naroda pokrivaju. Narod je slobodan, kad je nezavisan, kad je gospodar u svojoj zemlji, kad samostalno razpolaze u proizvodnji dobara, kad nesmetano upravlja svojim tvarnim blagostanjem i prosvjetnim napredovanjem, kada dakle sam odlučuje svojom sudbinom. A može li to ikoji narod u robovanju, u oduzetoj i bilo kako skučenoj slobodi, lišen svoje državnosti, izrabljivan i potlačivan od neke druge države?! Ako su Hrvati u pravom smislu narod, kako jesu, onda je bilo nekulturno djelo lišiti ga državnosti, pa je stoga očevidan kulturni smisao uskrisenja hrvatske države: jer kulturni je smisao toga povjestnog čina prvenstveno taj, da jedan narod prestane biti rob.

Ako tko o hrvatskom pitanju govori s razumom, a ne iz drugih pobuda, priznat će dvoje: prvo, povjesni obstanak hrvatskog naroda, koji je borbenom voljom nastojao postići nezavisnost; drugo, da je državna nezavisnost preduvjet za razvitak narodnog života. Trebalо bi pakost nazvati logikom, kad bi iz te dvije činjenice htio tkogod izvesti, da osnutak države Hrvatske nema pravnog osnova. Tko tuđe pravo zamjenjuje svojom silom, ili tko ga uvjetuje svojim probitcima, taj pred sudom povjesti ne može steći priznanje kulturno-vrednog činbenika u surađivanju međunarodnih odnosa.

Hrvati su 10. travnja 1941. doživjeli uzpostavu svoje nezavisnosti, izgub-

Ijene pred 800 godina, i obnovu svoje državnosti, izgubljene u godini 1918. U ratnom obračunu s Jugoslavijom nadošao je čas, da hrvatski narod dokaže sposobnost za nezavisnu državu. Time je bila stavljeni u pitanje i njegova kulturna snaga, koja se sastoji u tome, da jedan narod u odlučnom trenutku jedinstvenom svieštu pruži odpor tlačitelju svoje slobode, i tako zasyjedati individualnu osebujnost kao narod, koji je voljan živjeti nezavisnim životom. Taj je povjestni izpit hrvatski narod položio 10. travnja. Na sam taj dan sav je narod djelatno pristupio svome oslobođenju. Tim je zahvatom u stvaranje novoga državnog stanja obilježena veličina narodne svesti, što već samo po sebi znači opravdanje za novi državni obstanak. Tu, na tome položaju osvajanja svoje samostalnosti, bio je najodlučniji momenat: ima li hrvatski narod pripravljeno vodstvo, koje je kadro oživitvoriti novi sustav narodno-državnog života. I na ovom, eto, najsudbonosnjem pitanju hrvatskoga naroda pojavljuje se lik Poglavnika **Ante Pavelića**.

Kulturni prirast osnutkom Nezavisne Države Hrvatske dobiva čovječanstvo time, što se po njemu odražuje pobjeda pravde u povjestnom razvoju jednoga naroda, koji je stoljećima ulagao težke žrtve na putu do njezine pobjede. Budućnost će od nas bolje znati, koliko je u osnutku naše države pobedila ona pravda, u koje je namjeri daljnji obstanak drzave. Njezin je osnutak bio uvjetovan događajem od 27. ožujka prošle godine, kada je samo nakon dva dana (iza 25. ožujka) nastupio zaokret naše povjestnice. Možda je taj osnutak bio uvjetovan i zasada nepoznatim činjenicama. A tko od nas može danas predviđati, kako ćemo na zaokretima budućnosti ostati pod zaštitom pravde?! Koliko do nas stoji, mi joj utiremo puteve samo onda, ako se kao narodna država izgrađujemo na moralnim temeljima. Samo tako možemo dati svoj doprinos kulturnoj obnovi Europe.

Samosvest naroda, kojom on dolazi do spoznaje o svojim pozitivnim i negativnim vlastitostima (a bez te spoznaje nema kulturnog napredovanja), ta samosvest i danas, kad se izgrađuje naša država, mora budno uočiti sve pojave s obzirom na

zloradoj namjeri. Neki ljudi apercipiraju suvremene događaje po svojim sklonostima, čuvstvenim i voljnim razpoloženjima, a manjka im pored-bena refleksija i povjestno pamćenje pri ocjenjivanju događaja. Jedne vide, a za druge su obnevidjeli, pa im

"Spremnost - misao i volja ustaške Hrvatske", protiv ideoloških prijepora

njihovo etičko vrednovanje. Zadatak je kulturno povjestnih kritičara, da uoče i one pojave, koje nijesu u skladu s promicanjem moralnih načela u narodu. Uz pozitivne strane ne smijemo pregledati ono, što je negativno, jer to traži od nas istinoljublje, da ne bi prešutnja dovela u sumnju našu objektivnost. Kad prosuđujemo etički negativne pojave, treba se dakako držati onih načela, koja u obzir dolaze za imputiranje; jer na pr. nije svejedno, da li je sav narod za neke čine odgovoran, ili samo pojedinci, kakvih se može svagdje naći. Ne bi se mogao smatrati objektivnim sudcem, tko se sablažnjava nad izvjestnim pojavama samo na jednoj strani, dok je spokoje svesti ostao nad jednakim pojavama na drugim stranama; - u tom bi slučaju bilo takvo sablažnjavanje licemjerstvo, koje samo prividno potiče iz etički visoke svesti, dok mu je zapravo motiv drugdje, možda čak u

otuda krivi stav u izricanju suda.

Hoćemo li da u suvremene sukobe unesemo istinsku notu čovječnosti i da iskreno učinimo prvi korak u izgradnji onoga, što s toliko ponosa uđilj naglasujemo, a to je etička kultura čovječtva, moramo se najprije vratiti na jednu iskonsku mudrost, koju možemo ovako formulirati: istina ne zavisi od toga, da li ona kome godi ili ne, da li mu koristi ili ne, a najmanje od toga, da li je tko dozvoljava ili ne, da li joj priznaje slobodu ili nastoji ugušiti njezino pravo na obstanak. Ovaj tako jednostavni zakon života ni danas još nije dosljedno proveden - i u tome je glavni izvor zla. Poviest ljudstva prepuna je fabriciranja tobožnjih istina o narodima, o njihovu mišljenju i htijenju, a u stvarnosti je suprotno istina. Za volju lakoumne promičbe morao bi narod biti »uvjeren« o nečemu, što mu i nije poznato, ili bi morao »proživljavati« baš suprotno

od onoga, što svom dušom proživljuje. Tako se podržavaju nepravde, nezadovoljstvo i odpor naroda, što je god nepravda, ne će i ne može nikada prestati da bude nepravda samo zbog toga, što je pojedinač ili narod mora prešutjeti u izvjestnom času svoje životne konstellacije. Možda je mora prešutjeti grčevitim krikom u dnu svoje duše i možda vapajem za pravicom. Ali, kad bi u životu jednoga naroda postao jedan jedini čas, u kome bi se on dobrovoljno odazvao bilo čijem zahtjevu, da prešuti svoje pravo na obstanak, i da prešuti svoju volju biti samo svoj i više ničiji, taj i takav narod je toga časa prestao postojati. Nekome bi to jamačno konveniralo, da prešućujemo istinu, - a poslije će netko pragmatistički zastupati stajalište, da je konvenientnost uobće kriterij istine, pa će napokon po tome kriteriju prosuđivati »istinu« o pravu na obstanak hrvatske države! Zato mi moramo dosljedno istinu zastupati o bilo kome i bilo čemu, ponajviše kad se radi o nama samima; jer nije moguće prosuđivati dobrobit države, ako mi sami sebe ne prosuđujemo. Na to su kadgod zaboravljali oni, koji su zastupali slobodu istine i zahtjevali njezino pravo dok su se borili proti tuđinskoj vlasti, a kad su sami preuzeли vlast, istina je postala proganjeno pastorče i njezini su propovjednici bili proglašeni neprijateljima naroda. Bilo je uviek i svagdje slučajeva, da su pojedinci zamjenili sebe i svoje položaje s narodom, proglašili sebe narodom i tada u ime naroda ograničili pojam slobode na pravo pljeskanja. Smatrali nečije mišljenje neizpravnim, sasvim je nešto drugo, nego privilegirati sebe na izricanje nekog mišljenja: to bi naime značilo, svoj privilegij postaviti mjerilom za izpravnost tuđeg mišljenja. A istina ima biti svetinja za svakoga - i tko u njoj nalazi vrhovnu životnu vrednost, mora je zastupati pod cenu vlastitog života.

Neizpravno je tvrditi, da smo mi dijionici današnjice i da zato ne možemo o njoj suditi. Zar bi moguć bio na-

predni razvoj na bilo kome području narodnog života, kad ga ne bi nadziralo i rukovodilo valjano prosuđivanje? Uostalom, dosta je napomenuti odgoj naroda, pogotovo u novo nastaloj državi, gdje je samo po izpravnom i otvorenom prosuđivanju družtvovne sredine omogućeno oblikovanje narodnih slojeva u novom duhu.

Kad filosofija promatra jedan narod kao kulturni subjekt, i to napose s moralne strane, od koje zavisi životna valjanost ili čestitost, mora u prvom redu odgovoriti na pitanje, koji su uzroci napredku odnosno propadanju jednog naroda. Upravo zbog te uzročne sveze konkretnog kulturnog stanja s pitanjem narodne eksistencije, dobiva kulturna filosofija izričito narodnostno značenje. Za nju nije toliko važno nabrajati kulturne ustanove u narodu, koliko upoznati kulturnu kakvoću narodnih slojeva, napose onih pseudointelktualaca, kod kojih je pomjicanje narodne svести posljedica etičke malovriednosti. Za

filosofiju kulture ne može biti indiferentno da li kulturnu sredinu jednoga naroda podržavaju ljudi s protunarodnim osobinama; jer ovi su za sudbinu svoga naroda više odgovorni nego tuđi neprijatelji. Kad bi poznavalac jedne takve sredine mogao ustanoviti, da se zbog nedopuštenog obogaćivanja jedni kažnjavaju, dok se drugi smatraju narodnom elitom uza sve to, što svoj patriotizam vješto uglavničuju; ili da se jedni progone zbog nacionalne neizpravnosti, dok se drugi sa službenom izkaznicom rodoljublja akrobatski snalaze u svom oportunitetu..., onda ne treba puno izpitivati, gdje ima odpočeti obnova naroda u duhu novog poredka.

Za nas je aksiomatski sigurno, da filosofsko gledanje na povjestni život Hrvatske ima osnovno uporište u etičkim vrednostima, koliko se one kroz prizmu tisućgodišnje prošlosti odražuju u današnjoj zbiljnosti. Mi doista možemo u svjetlu povjesti (a ne romantike i propagande) definirati hrvatsko biće pograničnim no-

TKO JE PROF. DR. STJEPAN ZIMMERMANN?

Prof. dr. Stjepan Zimmermann, svećenik i filozof (Virovitica, 1884. - Zagreb, 13. travnja 1963.). Gimnaziju pohađao u rodnom gradu, a maturirao 1903. u Zagrebu. Bogosloviju završio 1907., kada je i zaređen za svećenika. Studij nastavlja na papinskom sveučilištu Gregoriana u Rimu, gdje stječe doktorat s područja filozofije. Predaje logiku i psihologiju na Nadbiskupskoj gimnaziji u Zagrebu, a 1918. imenovan je izvanrednim profesorom filozofije na Bogoslovnom fakultetu. God. 1919. postaje redoviti profesor, što ostaje sve do umirovljenja 1946. Šk. god. 1920./21. obavlja je dužnost dekana Fakulteta, a 1923./24. rektora Sveučilišta. Objavio je brojne rasprave u filozofskim i drugim časopisima, a do 1941. među njegovim su objavljenim djelima *Opća noetika* (1918.); *Uvod u filozofiju* (1923.); *Temelji psihologije* (1928.); *Filozofija i religija* (1936.); te *Religija i život* (1938.). Ukrzo nakon proglašenja NDH, 2.V.1941., imenovan je predsjednikom Povjereništva za Hrvatsko sveučilište i visoke škole te priprema reorganizaciju sveučilišta. Na Zimmermannovo je zalaganje A. Pavelić posebnom odredbom 12. VII. 1941. osnovao Hrvatsku akademiju znanosti i umjetnosti (HAZU), namjesto prijašnje JAZU. Pavelić je tada imenovao i deset prvih akademika, među kojima i Zimmermanna, sa zadatkom da izrade Pravila Akademije i predlože nove članove. HAZU je konstituirana 25. I. 1942. U vrijeme NDH izашle su mu knjige *Filozofija života* (1941.); *Nauka o spoznaji* (1943.); *Kriza kulture* (1943.); i *Smisao života* (1944.). (Z.D.R. – Tko je tko u NDH)

TUMAČ NAČELA Hrvatskog Domobrana

Kako je nastala t. zv. "Jugoslavija"

I L I

Pravi uzroci pogibije Aleksandra u Marseille

Priredio:

ANTE VALENTA

BIBLIOTEKA HRVATSKOG DOMOBRANA

Br. 5

Buenos Aires

rujan 1935.

Ante Valenta – tumač ustашkih načela objavljen u Buenos Airesu 1935.

siocem zapadnjačke kulture, ali da to ne bude pojam spužva, treba uočiti sadašnju etičku sposobnost toga bića, ne tek njegovu sposobnost povjestrstog sjećanja.

U Renanovoj se definiciji naroda iztiče povjestna strana, ali za kulturni pojam naroda nije u povjestnoj prošlosti najbitnija oznaka. Glavno je (što i Renan nadovezuje) sadašnja volja zajednice oživotvoriti zajednički cilj, dakle htjeti istu budućnost. Dakako, pojam narodne povjesti ne izriče samo jednu minulu

obstojnost, nego i kulturne sposobnosti dotičnoga naroda - i samo u koliko sviest o njima dobiva pokretnu snagu u sadašnjosti, biva ta povjestna sviest spojnicom prošlog i budućeg života. Mi smo Hrvati ovo povjestno značenje naroda negativno izkusili u mnogobrojnim pokušajima vanjskih i unutarnjih protivnika, da nam ospore velike povjestne ličnosti u naučnom i narodnom smislu. Uza sve to narodna povjest postaje baštinom samo u koliko se održava na suvis-

losti odgajanja. Tako ona postaje pouka i snaga za budućnost - po vjeri i pouzdanju, koje se rađa u sviesti zajedničkog podrietla.

Narod doživljuje novi poredak, pa i vlastitu državu - ne po samim načelima, nego po njihovoj oživotvorbi. Narod reagira u odnosu prema državi zadovoljstvom ili nezadovoljstvom na osnovu toga, kako njegove životne potrebe nai-laze u državi na ostvarenje. Zato se kulturno-filosofsko upoznavanje nacionalnog života ne smije ograničiti na teoretsko razpravljanje o problemu zadovoljstva i nezadovoljstva u nekoj državnoj tvorbi. Ide li se za tim, da upoznamo jedno konkretno stanje, takvo se upoznavanje mora osloniti no pojedinačna psihološka opažanja, t. j. treba osluškivati dušu naroda u njegovu svakodnevnom životu, a ne po svome domišljaju i na pukim mogućnostima konstruirati izvore faktičnog zadovoljstva odnosno nezadovoljstva. Netko bi se mogao čak na psihologiju pozivati svojom tvrdnjom, da svaki narod u početnom stvaranju vlastite države mora po prirodnom zakonu biti nezadovoljan, što nije baš sve u najpodpunijem redu. Međutim, kad bi narod osjećao i uviđao, da nema reda ni tamu, gdje bi ga biti moglo i moralo, očito bi razumljiv bio postanak nezadovoljstva. Ili recimo, kad bi se narod na činjenicama osvjedočio, da on u povjestnim izmjenama ostaje uvek nečiji objekt, bilo bi sasvim izlišno sugerirati mu vjeru u neku napredniju budućnost. Tko bi izpitivanje o pojedinačnoj provedbi poredka zamienio nekritičkim hvalospjevima, taj ili nije podoban prosuđivati život, ili sebe zaštićuje od krivnje, ili smatra lično zadovoljenje mjerilom prosuđivanja. Abstraktno naglašavanje »velikih linija« u stvaranju novog stanja značilo bi promičenu retoriku, a ne narodnostnu psihologiju. Potrebno je analizirati funkcioniranje državnog aparata u svim pojedinostima, da uzmognemo ustanoviti njegov učinak u životu naroda. Kao samos-

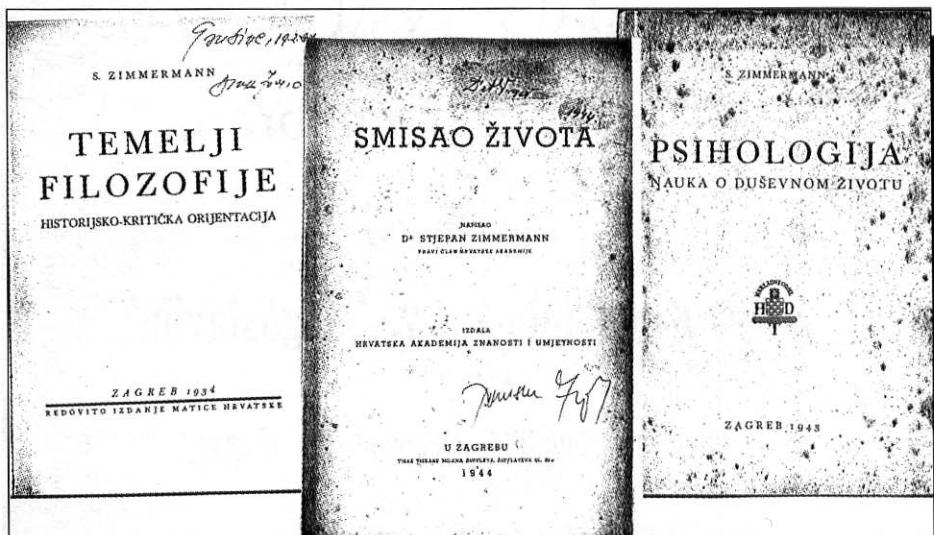
viestni organizam, narod mora biti na čistu, da li doista jest ili nije samosvojni organizam. Poput svakog organizma, i narod reagira sa zadovoljstvom ili nezadovoljstvom prema tome, da li ima ili nema onih uvjeta, koji se iziskuju za njegov cjeloviti obstanak i napredak. U tom se duševnom razpoloženju organizma nalazi glavni činbenik životne djelatnosti. Zato bi kraj najidealnijih namjera podlegao samoobmani, tko bi u naivnom optimizmu prosuđivao sadašnjost očekujući automatsku pobjedu dobrih načela. Tko bi napokon uvažavao narod i na nj se u izvjestnim zgodama obilno pozivao, dok bi u drugu ruku smatrao narod nedoraslim za prosuđivanje konkretnih uzroka svome zadovoljstvu i nezadovoljstvu, ili bi smatrao, da nije oportuno na to upozoravati, taj bi doista slabe usluge činio istinskom razumijevanju narodnog života, - jer bi obnevidio za povjestnu istinu, da su baš na pitanju narodnog zadovoljstva nastajali revolucionarni pokreti i nestajale države.

Iz svega toga razbiremo, u kako složene i zamršene situacije mora ulaziti promatranje životne stvarnosti, ako hoćemo o njoj postići nepristrani sud. Do takvog suda neće doći, tko bi u obzir uzeo samo zle pojave, a ne i dobre; ili tko bi zle pojave video samo u hrvatskom narodu, a ne i drugdje, makar to bilo u zapadnjačko kulturnoj sferi. U drugu ruku, filosofija života ne smije previdjeti izvore zla, zaustavljajući se na pojavama, koje se rodiše u zanosu i žrtvama riedkih velikih duša. Naprosto registrirati pozitivne i negativne pojave ne znači izvršiti zadatak kulturne filosofije. Tek punim razumijevanjem ukupnog života može filosof oceniti njegovu kulturnu vrednost.

U tom se ocjenjivanju, rekosmo, na istu stvar može gledati s raznih gledišta i tako doći do razlaznih sudova; ali taj razlaz nije potvrda relativizma, jer samo se onda može govoriti o relativnoj vrednosti neke teoretske istine i etičkog vrednovanja, ako se u izricanju suda,

uzme samo jedno gledište, a ne različito. Nije znak relativizma, nego je zabluda, kad netko stvarnost prosuđuje sa subjektivnih gledišta i tako zapravo ne vidi stvarnost. Nekome se možda pričinja život tako savršenim, da u tom pričinu odklanja

slijediti u vezi sa sadašnjim sukobom. U samoobmani, neki misle, da se stiče legitimacija europske kulturne pripadnosti po hvalospjevnim tvrdnjama, kojih uvjerljivost mora računati na srodnu sposobnost maštanja.

Neka Zimmermanova djela

svaku kritiku kao »štetu pojavu, koja unosi duševni nemir«. Netko hoće provesti »unutarnje preoblikovanje novog čovjeka« prešutnjom svega, što se tome protivi. Neki možda osuđuju jedan narod zbog takvih čina, koje bi oni mogli naći u vlastitoj povjestnici. Neki su možda u ličnom nastrojenju skloni pomišljati, da je svako kritičko gledanje znak »malograđanske sentimentalne skepse«. Takvima je sve dogmatski sigurno i očevidno, možda zato, jer istinom smatraju ono, što im želji odgovara, pa se osalone na neko prividno obrazloženje s lošim pojmovnim vezama.

Tako bi netko iz činjenice, da su u današnjem sukobu okupljene golome fizičke snage, nastojao zaključiti, da je time izključena mogućnost budućeg moralnoga sloma Europe, - kao da je Europa neko skladište u moralnom smislu samo najboljih snaga, i kao da intelektualni i materialni potencijal sadašnjega ratnog sukoba, uključivši ovamo i etički visoke zastave, ne dopušta pitanje, da li će baš te zastave voditi onu budućnost, koja će

Tako bi se još dalo navesti mnogo primjera nekriticnog, subjektivnog prosuđivanja. (Njegovi su nosioci osobito oni, koji su bilo kako stekli domovinske zasluge i zatim nezасlužene koristi, pa nemaju razloga da priznaju išta negativnim.) Zato filosofija kulture mora uočiti činjenice po njihovu objektivno kulturnom smislu: ne samo da ih ne izkriviljuje, nego ih ona promatra u vezi s oživotvorbom onih dobara, kojima se unapreduje život naroda. U vezi s tim mjerilom biva jasno, da se ne bi moglo smatrati dokazom kulturne sposobnosti takve činjenice, koje se ne bi razlikovale od minulog razdoblja, koje smo i sami s puna pravo proglašili nekulturnim. Ovamo bi spadalo na pr. podržavanje loših elemenata u državnom aparatu, polovično suzbijanje korupcije, nedovoljna ustrojba kulturnoga rada, nedopušteno obogaćivanje pojedinaca, nemar u podizanju životne razine širokih slojeva, - i sve što se protivi obnovi društva u novom poredku. Budući da se taj poredak i u smislu novoga materialnog blagostanja među narodima može ostvariti samo kulturnim

nastojanjem, biva opravdano reći, da filosofija kulture obuhvata cjelinu života po zakonskim uvjetima nje-gova razvoja. Tako ona dobiva značaj filosofije.

Snaga duha (to je i **Fichte** rekao) vodi narod do pobjede. Maksimum požrtvovnosti čitavoga naroda omogućen je samo po zajedničkoj svosti, da treba izpuniti veliku zadaću, oživotvoriti jedan ideal, osvojiti nadpojedinačne vrednosti, svladati jedno za narodni život neodrživo stanje i stvoriti bolji život. U tome je, čini se, najdublji zakon povijestnih preokreta: idealizam predstavlja onu snagu duha ljudskoga, koja je ostala kroz vjekove neslomljena, te se nakon pretrpljenih poraza, nakon potlačenosti i robstva iznova podiže kao preporodna volja za borbu i prodor k slobodnom ili samosvojnom životu.

Nije neopravdano mišljenje, da se na idealizmu život stvara, a na opadanju idealizma da i život propada - bilo pojedinca, naroda ili države. Svjetska povijest potvrđuje činjenicu, da su se države, kad su na vrhuncu moći zaboravile na svoj nekadašnji idealizam i stale tlačiti druge narode, sunovratile u propast. Zaboravljena je bila jednostavna istina, da se ne može pozivati na pravdu, tko drugima čini nepravde. Prošla su kad god stoljeća, da je neki pregaženi narod crpao utjehu i snagu u vjeri, da će ne-mesa stići prije ili kasnije svakoga, tko je pregazio idealizam, kojim je zaštićen obstanak i kulturne svetinje svakog naroda.

Kulturno filosofsko promatranje, koje će iz neke buduće udaljenosti gledati na našu sadašnjost, imat će u vidu i one činjenice, koje su nama danas nepoznate, a koje će služiti pouzdanim uporištem za ocjenu ciljeva u sadašnjem ratovanju. Tek će budućnost bjelodano pokazati, s koliko se kulturne volje ide za osvajanjem određenog kulturnog cilja. Kroz velom tajne zastrtu budućnost pronosimo najsvjetliju i najtopliju zraku etičkog optimizma, da će nas

mimoći razočaranje u očekivanju, da će završetkom rata ujedno svršiti izrabljivanja, otimanja i potlačivanja, te da će se obće družtvovno uređenje pokrenuti u cilju ukupnog materialnog poboljšanja. Dignitet čovječtva postradao je već u tolikoj mjeri, te će trebati nakon rata mnogo kulturnih dobara dati čovječanstvu, da se nekako poprave i predaju zaboravu sva zla, u kojima se gubi kulturna vrednost čovjeka...

Tragika je čovječanstva, da se još danas najosnovnija prava stiču i gube u ratnim strahotama, pa bi trebalo sa zdvojnošću očekivati budućnost, ako nam ugasne i posljednji tračak ufanja, da će ipak napokon prevladati smisao za pravedni uredaj sveta. Gdje postoje oružjem zaštićivane ne-pravde, tu bi pacifizam značio njihovo podržavanje. Ali je tragika u tome što ljudi još do danas nisu bili sposobni ustanoviti drugačije sredstvo za uzpostavu pravde odnosno za sprječavanje nepravde.

Tko promatra (kao s nekog planeta) ovo krvavo ljudsko klupko u gigantskom rvanju, s neslućenom snagom tehnike, u skoro neograničenim naporima i žrtvama, mora pomisliti: ako sve to završi pobjedom tako, da bi pobjednici imali toliko moralne snage, da u svetu uzpostave pravdu, - tada bi stope Kristove dotakle ovu Zemlju, blagoslivljajući svršeni užas sadašnjih muka. Pa kad se još pomisli, da sve to ovisi o samim ljudima, i to o nekolicini ljudi, - upravo se čovjek onesvješćuje pred tragikom, kad pobjednici ne bi shvatili, po čemu njihov kratkotrajno prolazni život može postati neprolazno vrednim životom.

No sve kad bismo savršenu oživotvorbu tog ideała smatrali utopijom, zar ćemo tako nazvati i moralnu obvezu, da čovječanstvo mora već jedanput pristupiti takvom rješavanju međunarodnih zapletaja, kojim će biti zaštićeni ljudski životi? Prvi bi sretni korak toga uzpona bio taj, da iza dovršenog sadašnjeg rata progovori pretežkim izkustvima ob-

novljeni duh čovjekov, koji bi na pravdi osigurao budućim generacijama smireni život. Kad su već tisućljeća protekla, odkad ljudi osvajaju životne prostore u međusobnom krvarenju, zar ne bi nakon današnje kulminacije mogla odpočeti prevlast duha po ideji svečovječanske pravde?

Ako pojam životnog prostora ne bi značio na pravu osnovani životni prostor, onda bi on bio nepravedna, i zato nećudoredna, i zato nekulturna svojina. Nitko nije kadar u ime razuma i morala osporavati ovo dvoje: prvo, da se u cilju skladne i smirene budućnosti među narodima mora pronaći i postaviti jamstvo, koje će za vazda onemogućiti bilo kome, da tu budućnost stane razarati; a drugo, da na temelju tako osiguranih međunarodnih odnosa bude pojedinim narodima priznato pravo sa-mooduke ili slobode u izboru državnoprostornog uredenja. Samo na taj način, držim, dade se uobće govoriti o moralnoj pobjedi na izmaku ovoga rata, kao i o trajnoj nezavisnosti države Hrvatske.

Kad Hrvatska, ni tisućgodišnjim svojim pravom na obstanak, ne bi bila kadra opravdati svoju budućnost kao država, ona je to pravo stekla kao narod, koji je kroz vjekove, a pogotovo u posljednja dva decenija upornom borbom kidalo okove, - da posljednjeg časa, kad je nadošao prošlogodišnji 10. travnja, u oružanom sukobu odluči svojom sudbinom. To je jedno; drugo: za upoznavanje toga naroda i za priznanje njegova obstanka, mjerodavna je činjenica - koju je utvrdila sva naša dojakošnja povjest - da smo mi Hrvati takav narod, koji je trajno surađivao u sferi europske kulture. Pa dok nam to služi povijestnim opravdanjem vjere u budućnost hrvatskoga naroda, za ocjenu o nama i za naš budući obstanak bit će ipak najmjerodavnije naše vlastito stvaranje sadašnjosti. U djelatnoj spoznaji te istine leži osnovni uvjet za budućnost Nezavisne Države Hrvatske. (»Spremnost«, I/1942, br. 20., Zagreb, 12. srpnja 1942.) □

BLAŽENI ALOJZIJE STEPINAC I HRVATSKA DRŽAVA (III.)

MLADI STEPINAC
KAO JUGOSLAVENSKI DRAGOVOVOLJAC

Jugoslavenski orientirani političari dočekali su Prvi svjetski rat kao pogodnu priliku, da ostvare svoje političke ciljeve – stvaranje jugoslavenske države. Odmah nakon njegova početka pobjegla je, ili se tamo zatekla, u Italiju, koja je tada bila još neutralna država, šaćica takvih hrvatskih političara. Među njima su kao najpoznatija imena bili **dr. Ante Trumbić, Frano Supilo** i kipar **Ivan Meštović**. Kasnije im se je pridružila i nekolicina drugih, među kojima je bilo i nekoliko Srba i Slovenaca. Dana 30. travnja 1915. oni su u Parizu osnovali Jugoslavenski odbor. Za predsjednika bio je izabran Trumbić(53). Do tada su djelovali kao neformalna skupina. U tom svojstvu oni su 11. siječnja 1915., predstavljajući se kao Upravni odbor "Jugoslavenske legije", uputili iz Rima poziv za osnivanje "Jadranske legije koja ima da pored srpske vojske pomaže oslobađanju našega naroda od njemačkog i madžarskog ropstva".

No, razlozi njezina osnivanja bili su puno prozaičniji. Njezinim organizatorima bilo je jasno da, s obzirom na toliki broj vojnika zaraćenih strana na bojištima, legija ne može pred-

*Piše:**Ivan GABELICA*

stavljati spomena vrijedan vojnički čimbenik. Legiji je bila namijenjena promidžbena uloga, pa je i u pozivu za njezino osnivanje istaknuto, da će sama njezina pojava imati "veliko moralno znamenovanje, jer će pred svijetom zasvjedočiti čežnju našega naroda za slobodom"(54). Dakle, osnivanje legije i stupanje u nju trebalo je svijetu pokazati, da su Hrvati, Srbi i Slovenci jedan narod i da oni hoće zajedničku državu. Članstvo u toj legiji prikupljalo bi se među hrvatskim, srpskim i slovenskim iseljenicima i ratnim zarobljenicima. Osnivanju legije moglo se je pristupiti samo ako srpska vlada pristane na to i stajala bi "pod komandom, koju bi odredila srpska uprava"(55), dakle pod zapovjedništvom srpskih časnika. Nakon stanovitog okljevanja srpska je vlada napokon dopustila osnivanje dobrovoljačke legije, ali ne pod imenom "Jadranska", da se ne bi zamjerila Italiji. Engleska je još dugo vremena računala s opstankom Austro-Ugarske monarhije,

pa nije podupirala osnivanje dobrovoljačkih odreda. Nasuprot tomu, Rusija je već u ljeto 1915. pristala da se na njezinu području među zarobljenicima organiziraju takvi odredi, a kao središte toga organiziranja sporazumom sa srpskom vladom određeno je, da to bude Odesa(56). Prvotna je namjera bila, da se dobrovoljci skupljaju u Srbiji, ali je ta mogućnost odpala, jer je Srbija u jesen 1915. izgubila cijelo svoje državno područje. Ali ipak su i među ratnim zarobljenicima u Srbiji vrbovani pojedinci za te odrede. Kasnije se je to radilo i u Italiji, odakle su dobrovoljci upućivani u Solun, u Grčkoj.

Jugoslavenski "silovoljci"

Unatoč proklamiranom jugoslavenstvu, srpske vojne i građanske vlasti su širile ekstremni šovinizam prema zarobljenim Hrvatima i Slovincima. Na svakom koraku su ih vrijeđali i ponižavali. Posebno težak položaj zarobljenika bio je u Rusiji. Kako svjedoči **Franko Potočnjak**, prononsirani jugoslaven i član Jugoslavenskoga odbora, koji je bio očeviđac događaja, "odred je, već s prva početka, nazvan srpskim. Posvema protivno od legija koje su, zamišljene i započete od emigranata, okrštene s prvoga početka jadranskim, a poslije jugoslavenskim. (...) I mladi ljudi došli su do zaključka da bi se Odred, obzirom na to da ga sačinjavaju sva tri plemena zajedno, nazvao jugoslavenskim. To se nije odobravalo, još manje primalo, što više, kako veli sam g. **Cemović** (srpski konzul u Odesi – op. I. G.) ..., "ta je misao u srpskim krugovima primljena kao jeres" (jeres, srp. = hereza, krivotvjerje – op. I. G.). (...) Tim načinom nastao je u Odredu nesklad, sloga se poremetila, a među članovima porodile su se tolike protivštine da jedni s drugima nijesu

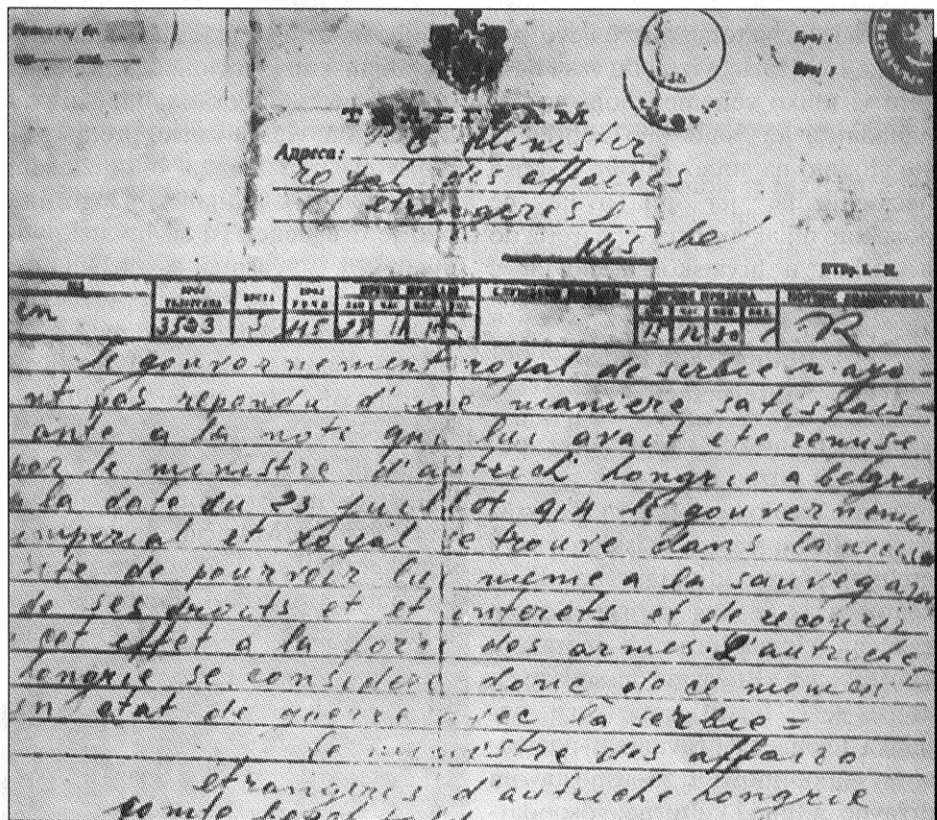
Nadbiskup Stepinac u krugu obitelji

opcili. Umjesto ljubavi zavladala je međusobna mržnja i prezir"(57). Zarobljeni vojnici i časnici su prisiljavani, da stupe u dobrovoljački odred. "Ko se nije smjesta oglasio", priča dalje Potočnjak, "i pristao na to da ga se bez ikakva objašnjavanja uvede u dobrovoljačku diviziju, bio je bijen i šamaran, čašćen šakama, čizmama i kundacima, a kada se time nije uspjelo, bili su mučeni gladom. Neki od obradivača učinili su taj posao vrelom svoga dohodka te su otimali ljudima što su imali. A napokon, i nakon svega toga i poslije svih tih i takvih prepiranja, ljudi su, i bez njihova saglašenja i bez objašnjavanja, udjeljivani u čete i na silu proglašavani dobrovoljcima". Taj isti Potočnjak kaže, da je svakodnevno morao slušati žalbe zarobljenika, kako im Srbi "kunu oca i mater hrvatsku i slovenačku, nazivaju ih marvom, gamadi, svinjama austrijskim". Čim bi se smrklo, svake je večeri u zarobljeničku baraku upadao neki narednik sa svojom družinom i po zarobljenicima "lupao nemilosrdno desno i lijevo šakama i kundacima, grdeći im šokačkog i kranjskoga Boga", priječeći "da će im to biti 'kruh svagdanji' kad Srbin zagospoduje u njihovu domu". Katolicima je bilo zabranjeno pohadanje katoličke crkve. Ne samo da je među "dobrovoljcima" bilo zabranjeno isticanje hrvatstva. Širilo se je isključivo velikosrpstvo, pa je bilo zabranjeno govoriti i o jugoslavenstvu. Prema Potočnjakovu svjedočanstvu, "službena lica otvoreno su se stala groziti da će biti strijeljan svako ko bude o jugoslavenstvu govorio, da će biti predan komitima i da će ga mrak pojesti. To je što sam uglavio, a da i ne govorim o onim bezbrojnim sukobima koji ovake pojave neminovno prate i o ezejkucijama kojih su ovake prilike punе"(58).

Naravno, takav postupak prema tobožnjim dobrovoljcima nužno je morao uroditи dezertiranjima i pobunama. Jednu od takvih pobuna i njezine posljedice bilježi i Potočnjak: "23. oktobra 1916. poslije podne, na Kuljikovu polju, u blizini željezničke

stanice, odkazale su posluh tri čete, odbacile puške i oružje. (...) Istog dana, u večer, postrijeljano je u kasarni 13 dobrovoljaca. Složilo se 13 lješina. (...) Uza sve ono drugo što se zbivalo i što se sad više sad manje vješto odklanjalo i odbijalo, taj događaj sam po sebi značio je raspadi i rasulo Korpusa, uništenje dobro-

nosno "da su spremni neka ih i ubiju, da ne će zatajiti svoga hrvatstva i nazvati se Srbima". Broj ubijenih daleko je nadmašio brojku, što je navodi Potočnjak. Prema tvrdnjii jednoga grobara u Odesi, Srbi su mu jedne noći dovezli 18 mrtvih Hrvata, da ih ukopa". Kada je on zatražio imena mrtvih, jer to mora znati, ovi su mu

Austrougarska objava rata Srbiji

voljačke organizacije u Rusiji"(59). Na sličan način postupak prema zarobljenicima prikazuju i ostali izvori jugoslavenske provenijencije, koji potječu iz Rusije.

No, postupak prema zarobljenim Hrvatima bio je daleko gori nego što ga je prikazao Potočnjak. O tim se zvjerstvima pročulo i u Hrvatskoj, pa je **dr. Aleksandar Horvat**, predsjednik Hrvatske stranke prava, o tome prikupio obilnu dokumentaciju. Dali su mu je sami zarobljenici, koji su se uspjeli spasiti, a nad kojima je provođen teror. Sililo ih se je, da se odreknu svoje hrvatske pripadnosti i da se priznaju Srbima. Oni su to odbijali, govoreći: "Mi smo Hrvati i mi ne ćemo biti dobrovoljci, a niti na svoju braću i očeve strijeljati", od-

govorili: "To su Hrvati, pa ne trebate znati". Nekima su "ruke i noge odsjekli, pa ih onako nakažene posprdo bacali u Crno more"(60).

Zbog zločina počinjenih nad Hrvatima Horvat je 6. srpnja 1918. u Hrvatskome državnom saboru podnio interpellaciju, a Hrvatska stranka prava je o tome izdala i posebnu knjižicu. Ali pretežna većina narodnih zastupnika, koja više i nije zastupala hrvatski narod i njegove nacionalne probitke nego je promicala jugoslavensku ideologiju, nije htjela slušati Horvatov glas, jer im je on argumentima rušio jugoslavenske snove. Zbog istih razloga nisu ga htjeli slušati ni organizirani hrvatski katolici, a Jugoslavenski odbor je i bez njega znao, što se događa u Odesi

sa zarobljenim Hrvatima, a ipak je ustrajao u svojoj politici. Umjesto da ga slušaju, oni su svi napadali i njega i Hrvatsku stranku prava, da tobože razbijaju narodnu slogu i jedinstvo sa Srbima, iako je sve bilo istina, što je rečeno o zlostavljanju i pokolju Hrvata u Odesi. Na te napadaje Horvat je uzvratio: "Cijelo vaše jugoslavenstvo nije ništa drugo, nego srpsko i služba tom srpsvu i evo, gospodo, to je razlika između vas i nas i zato vi toliko vehemencijom na nas napadate", jer "smo vam neprilični, što stojimo na stanovištu hrvatskoga nacionalizma, jer mi ovdje ne poznamo nikakvog drugog naroda do hrvatskog u hrvatskoj domovini u prošlosti i u budućnosti..."(61).

Uzaludna frankovačka interpelacija

Bile su to, možda, zadnje riječi upozorenja i poziv na razum, što je, nažalost, ostalo bez odaziva. Tu izraz nacionalizam ne znači isključivost i mržnju prema drugim narodima, kako ga se danas u iskrivljenom značenju zlonamjerno i s nepravom upotrebljava. Pravi mu je smisao, u kojem se i Horvat njime služi, politička težnja za očuvanjem nacionalne samobitnosti i za uspostavom državne, a time i kulturne, gospodarske i svake druge nezavisnosti.

Tragično iskustvo, što su ga pod srpskim zapovjedništvom doživjeli u Odesi, utjecalo je na mnoge zarobljenike, pa su promijenili svoja politička stajališta. Prema Horvatu, mnoge takve osobe, koje su bile "vatrene Srbohrvati, pa vraćajući se iz zarobljeništva, kad su na svojoj rođenoj koži osjetili bratsku ljubav srpsku, došli su ovamo (u Hrvatsku – op. I. G.) kao najveći agitatori hrvatske misli i hrvatskog državnog prava, koji neće i ne mogu dopustiti, da se u njihovoj domovini razmeće tuđinska jugoslavenska misao"(62).

Na žalost, hrvatski zarobljenici u drugim zarobljeničkim logorima nisu znali za zločine počinjene nad njihovim sunarodnjacima i suborcima u Odesi. Da su za njih znali, sigurno mnogi od onih, koji su postali jugo-

slavenski dobrovoljci, ne bi krenuli tim putem. Uglavnom, Horvatova interpelacija nije bila prihvaćena i prolazila su desetljeća, a o njoj se je šutjelo, osim što su je neki pojedinci, onako usput, napadali ne iznoseći istinu o njoj i o dogadjajima u Odesi. Među takvim napadačima bio je i književnik **Miroslav Krleža**.

Osim u Rusiji, zarobljeni hrvatski vojnici nalazili su se još u srpskim i u talijanskim logorima. Zarobljenici u talijanskim logorima bili su pod talijanskim vlašću i nisu, prema raspoloživim podatcima, bili izloženi zlostavljanju. U srpskim logorima bilo je drugačije. Tu su hrvatski vojnici i časnici doživljavali zlostavljanje, mržnju i prezir na svakom koraku. Pojedini srpski časnici svakodnevno su im upućivali pogrdne riječi, kao što su "nekulturni, neodgojeni, ravratni, pokvareni, članovi vojske koja je počinila divljačka zvjerstva na srpskom pučanstvu, stoka" i slično. Momčad, dakle obične vojnike, tukli su "kao volove, psujući im 'mater austrijsku'". Povremeno su tukli i časnike. Kada su neki Hrvati

kažnjavali, "zatvorivši nekoje cijele sobe tako, da su i nuždu morali obavljati u sobi i da nijesu smjeli otvarati prozore". Istu sudbinu doživjeli su i devetorica "Hrvata zbog patriotičkih govora i "uvrede suvereniteta kraljevine Srbije", zatvorivši ih u malu sobicu" i "zapovjedivši im, da ne smiju otvarati prozore"(63). Na postupak prema Hrvatima žali se jedan zarobljeni hrvatski vojnik, koji kaže: "Psuju nam mater, psuju nam žene i sestre, psuju nam kralja, psuju nam Rvacku, ubiše i dušu u nama, oteše, gdje god što ... Tako mi Bog pomogao!"(64).

Različit put dr. Mile Budaka

Naravno, ovakav postupak prema zarobljenicima daleko je blaži od onoga u Odesi, ali je i on brutalan i nečovječan. Tu su se Srbi jednako odnosili prema zarobljenim Hrvatima kao i prema zarobljenim Nijemcima i Madarima. Uzrok blažemu postupanju prema zarobljenim hrvatskim časniciima i vojnicima nego što je to bilo u Odesi leži u jednostavnoj činjenici, što je Srbija u listopadu 1915., baš odprilike u vrijeme kad se je započelo s konkretnim podhvatom za osnivanje dobrovoljačkih odreda, izgubila cijelo državno područje, pa su preživjeli zarobljenici nakon stravičnoga dvomjesečnog povlačenja preko Makedonije i Albanije prebačeni u Italiju. Ona, dakle, na svome državnom području nije mogla osnivati dobrovoljačke odrede, jer su ga zaposjele neprijateljske vojske, pa nije ni imala gdje nad zarobljenicima činiti takve zločine kao u Odesi. Zarobljenici, koji su prebačeni u Italiju, nisu bili pod njezinom nego pod talijanskim vlašću. A prije listopada 1915. nisu ni poduzimani jači napori za stvaranjem dobrovoljačkih odreda, pa nije bilo ni povoda za veće zločine, jer su i zločini u Odesi povezani sa stvaranjem tih odreda.

Istina, prije povlačenja srpske vojske iz Srbije pojedini Hrvati su nagonjani da stupe kao dobrovoljci u srpsku vojsku. Rijedki pojedinci su se tomu odazvali. Ostali zarobljenici su ih nazivali "adutima". Ali to još uvijek

Srpski kralj Petar I. i Nikola Pašić

pokušali bježati, pa su bili odkriveni, "podpukovnik ih je dao u svojoj pisarni vezati konopima kao razbojниke, da iznudi od njih poštenu riječ, da ne će kušati bježati". Zbog beznačajnih razloga su ih stegovno

nije bilo sustavno stvaranje dobrovoljačkih odreda, sastavljenih od zarobljenika. No, nagovaranjem pojedinih Hrvata, da stupe kao dobrovoljci u srpsku vojsku, nije zaustavljena velikosrpska promidžba u novinama, iz koje je svatko mogao vidjeti, kakva sudbina čeka hrvatski narod u Jugoslaviji, ako ona bude stvorena. Upravo u vrijeme, kada su se neki zarobljenici spremali da kao dobrovoljci stupe u srpsku vojsku, u tobože jugoslavenski orijentiranim novinama "Pijemont" je pisalo, da "je glupost govoriti o nekakvom hrvatskom pitanju, jer da bi se istim pravom moglo istaći ličko, hercegovačko, šumadijsko pitanje i t.d., te da poslije rata ne može biti ni govora o oslobođenima i ravnopravnima nego samo o pobjediocima i pobijedenima"(65). Među hrvatskim časnicima austro-ugarske vojske, zarobljenima u Srbiji, **dr. Mile Budak** je sigurno bio najpoznatije ime.

Tek što je započeo Prvi svjetski rat, Budak je bio mobiliziran i poslan na srbijansko ratište. Tu je bio ranjen i smješten u bolnicu u Valjevu, u Srbiji. Dana 8. prosinca 1914. Srbi su zauzeli bolnicu, pa je tako i on bio zarobljen. Iz Valjeva je bio odpremljen u Niš, gdje je ostao do 19. listopada 1915. Od 19. listopada pa do 15. prosinca 1915., kada su stigli u albansku luku Valona, povlačio se je s ostalim zarobljenicima i srpskom vojskom pješice kroz Makedoniju i Albaniju. Od šezdesetak tisuća tih zarobljenika, koliko ih je krenulo iz Niša, spasilo ih se je oko petnaest tisuća. Ostali su strašnom smrću, od gladi i studeni, poumirali. Iz Valone je prebačen na otok Asinaru, kraj Sardinije, kao zarobljenik. U zarobljeništvu je ostao do 18. kolovoza 1919., kad se je vratio kući. Iskusio je, dakle, i srpsko i talijansko zarobljeništvo. Ni on, kao ni njegov veliki uzor **dr. Ante Starčević**, nikada nije posumnjao u svoj narod, nikad ga nije poistovjetio s bilo kojim drugim narodom, pa nikad nije prihvaćao ni jugoslavenstvo. Za nj je jugoslavenstvo, kao i za desetke tisuća zarobljenih hrvatskih vojnika i

časnika, uvijek bilo protuprirodna i protupovijesna pojava, neprijateljska biću hrvatskoga naroda. Kako prije zarobljeništva, tako i u zarobljeništvu susretao se je sa srpskom politikom, neprijateljskom prema Hrvatima. Pa makar je i mađarska i austrijska politika također bila neprijateljska, srpska je bilo daleko gora, pogubnija i štetnija. Stoga se je Budak i u srpskoj skome i u talijanskom zarobljeništvu odlučno suprotstavljao jugoslavenstvu, zajedničkoj državi sa Srbima i odlasku zarobljenih hrvatskih časnika i vojnika u jugoslavensku dobrovoljačku legiju, odvraćajući i svoje sudrugove od toga. U tomu smislu karakterističan je njegov razgovor, što ga je 1. studenoga 1915. vodio u selu Lipljanima na Kosovu s nekim svojim kolegom iz sarajevske gimna-

jzije Stepinac. Tek što je navršio osamnaest godina, mobiliziran je u austro-ugarsku vojsku. Prije toga nije se u javnosti isticao, pa o njemu i nemamo puno vjerodostojnih podataka na temelju kojih bismo mogli sustavno pratiti njegovo političko razmišljanje. Ali ipak postoji nekoliko takvih činjenica, pomoću kojih se sa sigurnošću mogu utvrditi njegovi politički pogledi u vrijeme Prvoga svjetskog rata, ako ne i prije toga.

Stepinac u jugoslavenskoj legiji

Dr. Ante Trumbić je razgovarao sa Stepincom 29. lipnja 1934., pa je, između ostaloga, sastavio bilješku i o onome, što mu je Stepinac ispričao o sebi: "Dne 7.VII: (1918. – op. I. G.) bio je na frontu zatrpan u borbi, sam se izvukao. Talijani su ga zarobili. Čudo kako je ostao živ. To je bilo povodom talijanske protuočazive. Poslali su ga u logor u Nocera Umbra, gdje je saznao da sam ja bio (27.-29.VI.1918. baš danas punih 16 godina). Tu je ostao do 9.XII.1918., kada su svi bili pušteni na slobodu i poslani svaki k svojoj jedinici u vojsci SHS. Njegova jedinica bila je u Makedoniji. Tu je ostao dok je puk bio demobiliziran i onda se vratio kući, negdje u lipnju 1919. (ako sam točno zapamtio)"(67).

Očito je, da je ova bilješka nastala neposredno ili kratko vrijeme nakon samog razgovora. Trumbić nije imao nikakva razloga bilo što neistinita unijeti u nju. U kojoj je mjeri nastojao sve točno zapisati što mu je Stepinac rekao, vidi se po riječima "ako sam točno zapamtio". Stoga ta bilješka ima veliku vjerodostojnost. Pogrješka je mogla nastati samo nehotice. Po načinu bilježenja očito je, da su zabilježene samo bitne činjenice, a nebitne pojedinosti su ispuštenе. Ono što je izostalo u Trumbićevim zabilješkama, rekao je sam Stepinac u svojoj izjavi "Jutarnjem listu" 31. svibnja 1934., dakle dva dana nakon što je iz Rima stigao u Zagreb brzjav, kojim se službeno javlja, da je imenovan zagrebačkim nadbiskupom koadjutorom. Tu je on, naime, osobno izjavio: "Na Piavi sam učest-

Alojzije Stepinac u vojničkoj odori

zije. Taj njegov kolega je bio oduševljeni jugoslaven i dobrovoljac u srpskoj vojski. U razgovoru Budak mu je proturječio, na što je ovaj rekao: "Ne budi takav! Nama je jedini spas ujedinjenje. Vidjet ćeš, ako Bog da, što znači Velika Jugoslavija!" Budak mu je na to proročki uzvratio: "Ne dao mi Bog, da vidim, a kad bi se ipak ostvarila, bila bi – Velika Srbija"(66).

Posve drugim putom je krenuo, od Budaka devet godina mlađi **bl. Alo-**

vovao u bitkama na srednjem i donjem dijelu – kod mora – a prilikom jednog juriša, zasula me je mina, tako da sam mislio, da je kraj životu. (...) Kada su me odkopali, jer sam bio zasut zemljom, tada sam se već našao u zarobljeništvu, u Italiji. Ali ja nisam htio ostati u zarobljeništvu, već sam se javio kao Hrvat u logor jugoslavenskih oficira – jer tada sam već bio poručnik – u Nocera Umbra, kod Peruggie. Zaslugom jugoslavenskog odbora, nas su prebacili zatim 1918. godine na Solun, pa sam tako bio podporučnik"(68).

Dr. Mile Budak

Ova dva povjesna izvora se međusobno dopunjaju, ali se u jednoj bitnoj stvari razilaze. Trumbić piše, da su Talijani Stepinca "poslali ... u logor u Nocera Umbra". Stepinac, na protiv, izjavljuje, da nije "htio ostati u zarobljeništvu" nego se je sam, dakle dobrovoljno, "javio kao Hrvat u logor jugoslavenskih oficira ... u Nocera Umbra". Stepinac je najbolje znao kako je bilo, on je vjerodostojniji izvor, pa je nužno prihvati njegovu verziju. Iz toga se vidi, da je on znao, da se u logoru u Nocera Umbra nalaze zarobljeni hrvatski časnici i vojnici, koji su stupili u jugoslavenske dobrovoljačke odrede.

Naime, godine 1918. Trumbić i ostali članovi Jugoslavenskoga odbora obilazili su zarobljeničke logore po Italiji i nagovarali zarobljenike, da stupe u jugoslavensku dobrovoljačku legiju. Zarobljeni hrvatski časnici i vojnici u logoru u Nocera Umbra su

prihvaćali tu promidžbu, pa su se još od mjeseca svibnja te godine pripremali, da podpišu izjavu o tome. Dana 28. lipnja 1918. Trumbić, Meštrović i **Veljko Petrović** bili su u njihovu logoru u Nocera Umbra, pa su zarobljenici u njihovo nazočnosti podpisali molbu, upućenu talijanskim vlastima, u kojoj su izjavili, da su spremni boriti se "protiv Austro-Ugarske i njezinih saveznika za oslobođenje svojega jugoslavenskoga naroda ispred njezina gospodstva", da ovlašćuju Jugoslavenski odbor pod predsjedanjem dr. Ante Trumbića da ih u svemu zastupa i ukoliko budu "služili kao vojnici dobrovoljci proti zajedničkom neprijatelju", žele to učiniti tako, da njihovi "odnosašaji sa srpskom vojskom potvrđuju ideju narodnoga jedinstva sa Srbijom i ideju zajedničke državne neovisnosti, što je prava i jedina svrha", kojoj oni žele "posvetiti svoj život"(69).

U toj izjavi sadržan je program jugoslavenskih dobrovoljaca. U nacionalnom smislu u njoj nema ništa novoga, što jugoslavenski opredijeljeni hrvatski političari, a među njima i Hrvatski katolički pokret sa svojim Senioratom, nisu u Hrvatskoj već više godina javno zagovarali. Za tu izjavu Stepinac je sigurno znao prije odlaska u logor u Nocera Umbra. Upravo po toj izjavi zarobljenici u tom logoru postali su "jugoslavenski oficiri", kako ih Stepinac naziva. Zahtijevajući da bude prebačen k njima u logor, on je prihvatio njihova politička stajališta. Kako je to bio logor jugoslavenskih dobrovoljaca, on nije mogao ni zahtijevati od Talijana, da ga prebace baš u nj, ako i sam nije već stupio ili barem odlučio da stupi u jugoslavensku dobrovoljačku legiju. Uostalom, koji bi mogli biti drugi razlozi, da on zahtijeva da ga Talijani premjeste u logor jugoslavenskih dobrovoljaca? To ne može biti povoljniji položaj zarobljenika u tim nego u drugim logorima. To bi bilo nespojivo s njegovim čvrstim značajem, koji u životu nikada nije kalkulirao. A ako je u logoru u Nocera Umbra i bio povoljniji

položaj, to je bilo samo zato, što su tu smješteni jugoslavenski dobrovoljci. Stoga je Stepinac mogao zahtijevati, da ga u nj pošalju samo iz načelnih, idejnih razloga, a to je prihvatanje jugoslavenstva i stupanje u jugoslavensku legiju.

Stepinac je, prema Trumbićevim zabilješkama o razgovoru s njim, bio zarobljen 7. srpnja 1918. Stoga u tu činjenicu nema razloga sumnjati. No, ni jedan od njih dvojice ne navodi, u kojim je logorima Stepinac boravio prije upućivanja u logor u Nocera Umbra. Njegovi životopisci tvrde, da su to bili logori Mestre kod Venecije i u Ferrari. Iz činjenice, što i Trumbić i Stepinac o tome šute, nameće se kao jedini ispravan zaključak, da se je on u tim logorima zadržao vrlo kratko vrijeme, u njima se ništa spomena vrijedno nije dogodilo, pa oni to kao nebitnu činjenicu nisu ni spominjali. Ti logori su bili samo prolazna postaja od Stepinčeva zarobljavanja pa do dolaska u logor u Nocera Umbra. To ujedno znači, da je on kratko vrijeme nakon zarobljavanja, ali svakako prije dolaska u Nocera Umbra, pristupio ili barem odlučio pristupiti u jugoslavenske dobrovoljačke odrede. Zbog toga je neispravna tvrdnja nekih pisaca, kao npr. **dr. Lava Znidarčića**, da se je Stepinac "oko blagdana Svih Svetih 1918." prijavio za "jugoslavensku legiju"(70). On za tu tvrdnju nije ponudio никакve dokaze. U to vrijeme bilo je posve suvišno organiziranje bilo kakve jugoslavenske legije, jer je solunska fronta već davno bila probijena, Hrvatska je donijela odluku o raskidu svih državno-pravnih odnosa s Austrijom i Ugarskom i o stupanju u državnu zajednicu sa Srbima i Slovincima na cijelome njihovu etnografskomu području, "bez obzira na ma koje teritorijalne i državne granice", a Austro-Ugarska je od svojih ratnih protivnika već bila zamolila mir i prestanak ratnih operacija. Ali početkom mjeseca srpnja 1918., kad ni vojno ni političko stanje još nije bilo raščišćeno, osnivanje dobrovoljačke legije moglo je imati itekakva smisla.

Aleksa Benigar tvrdi, da se je Stepinac "najviše pod utjecajem profesora Grgeca" prijavio u jugoslavensku legiju"(71). No, ni on za svoju tvrdnju ne nudi nikakve dokaze. Istina je, da je Petar Grgec bio podpisnik izjave od 28. lipnja 1918. o pristupanju u jugoslavensku legiju. To ne znači, da je time utjecao na Stepinca. Stepinac nije najedanput i naprečać donio odluku o pristupanju u tu legiju. Ta odluka moralja je u njemu dulje sazrijevati, dok nije konačno sazrela. To potvrđuje i njegov dnevnik. Razočaran Jugoslavijom, u kojoj se nisu ostvarili njegovi snovi, u dnevniku je 24. lipnja 1934. zabilježio, "da Jugoslavija koju vode masoni nije ona Jugoslavija kakvu su željeli naši preci, pa niti ja, jer sada vlada nasilje i nepravda"(72). Netočno je, da su Jugoslaviju željeli naši preci, ali je prihvatljiva tvrdnja, da ju je on želio, pa mu treba vjerovati. Iz formulacije te rečenice vidi se, da ta želja nije bila trenutačni hir nego trajnije duševno stanje, za učvršćivanje kojega je potrebno više vremena. Dakle, prije stupanja u jugoslavensku dobrovoljačku legiju Stepinac je prihvaćao jugoslavenstvo kao svoj svjetonazor. Pristupanje legiji bila je logična posljedica njegova političkoga uvjerenja.

Prof. Radovan Gregec tvrdi, da je Stepinac kao mladić bio domagojac(73), a Benigar kaže, da je na fronti "podržavao vezu s pozadinom ne samo pismima, već i preko 'Novina', koje je dobivao"(74). Također ni jedan od tih pisaca ne navodi dokaze za svoju tvrdnju, to ih je potrebno preispitati, bez obzira na to što je Stepinac bio prijatelj s Petrom Grgecom, ocem Radovanovim, pa mu je spomenuta činjenica mogla biti poznata iz razgovora s ocem.

Već je navedeno, da je **dr. Lončarić** postao ravnateljem zagrebačkog or-

MILE BUDAK

RATNO ROBLJE

ALBANSKI KRIŽNI PUT
ZAROBLJENIH AUSTROUGARSKIH ČASNIKA

1991
PUBLIKACIJA »AZUR JOURNAL« - ZAGREB

Budakov ratni roman, izdanje iz 1991.

fanotrofija, kad je Stepinac bio u drugome razredu gimnazije. To je bilo školske godine 1910./1911. Do tada je uređivao pravašima skloni katolički dnevnik "Hrvatstvo". Posvećivao je veliku skrb svim gojenicima orfanotrofija, a posebno je bio velik njegov utjecaj na mladoga Stepinca pa je, na kraju, on puno doprinio, da se je Stepinac odlučio za svećeničko zvanje. Lončarić je 1913. godine postao članom Seniorata(75). Dana 17. ožujka 1936. **dr. Antun Korošec**, tadašnji jugoslavenski ministar unutarnjih poslova, uz svoje pismo, poslao je Stepincu jedno drugo pismo, navodno dobiveno iz Zagreba, u kojemu se pisac žali, što je nadbiskup-koadjutor "za predsjednika diecezanskog okružja katoličke akcije" postavio "advokata **dr. Protulipca**, vođu križara, zbog čega su domagojci povrijeđeni, mnogi od njih su u prosvjedovali, pa su zbog toga Lončarić, Šćetinec i Kolarek zatražili kod nadbiskup Stepinca audijenciju,

u kojoj mu je dr. Lončarić rekao, "kako je postavljanjem dr. Protulipca odbio od sebe u prvom redu domagojce i katoličku inteligenciju zatim i svećenstvo u provinciji, koje pristaje uz Domagoj". Dakle, dr. Lončarić je ovdje nastupio u ime domagojaca. U svome pismu Korošec pita, je li to sve istina. U pismu upućenom Korošcu 23. ožujka 1936. Stepinac je obrazložio svoj postupak, iznio svoje političke poglede na položaj hrvatskoga naroda u Jugoslaviji, ali ni jednom riječju nije porekao, da su kod njego bili u audijenciji, kao predstavnici domagojaca, dr. Lončarić, dr. Šćetinec i dr. Kolarek. Iz svega ovoga slijedi, da je i sam dr. Josip Lončarić bio domagojac, koji je slijedio Mahnićeve, Roguljine i Šimrakove ideje(76).

Jedan od četiri ugledna svećenika, koji su potjecali iz Stepinčeve kućne zadruge, bio je **Stjepan Stepinac**, brdovečki župnik. I on je bio član Seniorata, a prihvaćao je ideju, da su Hrvati, Srbi i Slovenci tri plemena jednoga te istoga naroda, pa je kao takav sudjelovao na sastanku hrvatskih, srpskih i slovenskih političara 2. i 3. ožujka 1918. u Zagrebu, na kojem je donešena rezolucija o nužnosti koncentracije svih stranaka i grupa, koje stoje na stajalištu narodnoga jedinstva, pa zahtijevaju nezavisnu državu Slovenaca, Hrvata i Srba(77).

Dakle, bl. Alojzije Stepinac je od prvih srednjoškolskih dana, bilo rodbinskim bilo prijateljskim svezama, bio okružen domagojcima. Domagojci, kako su se popularno nazivali članovi Hrvatskoga katoličkog pokreta, izdavali su, osim "Hrvatske straže", još i dnevnik "Riječke novine" odnosno "Novine" za građanstvo, "Luč" s prilogom "Đački vjesnik" za sveučilištarce i za đake viših razreda srednjih škola i "Krijes" za mlađi naraštaj. Osim toga, izdavali su i

druge listove. Putem tih tiskovina promicali su svoj politički svjetonazor. Nakon 1912. to je bilo jugoslavenstvo, u početku tih i nemetljivo, a kasnije sve otvoreni i nametljive. Teško je vjerovati da te katoličke listove nije čitao i podlijegao njihovu utjecaju Stepinac kao pobožan i bistar mladić, uz to okružen krvnim srodnicima i školskim autoritetima, koji idejno stope iza tih listova. Postojanje tog utjecaja, kao bitnog čimbenika, potvrđuje i nekadašnji kraški župnik **Pavao Srketić**, koji je sigurno bio vrlo dobro obaviješten o Stepinčevu životu, kada o njemu kao svomu istaknutom župljaninu odmah nakon njegova imenovanja nadbiskupom koadjutorom izjavljuje: «Uzgojen u katoličkom pokretu, poučavan od njegovoga prvaka **msgra dra Lončarića**, nastupao je u tom smislu vazda u svojoj okolini». (78) Taj se utjecaj, naravno, nije odnosio samo na vjerski, nego na cijelokupni duhovni život, dakle i na politiku, jer je i Hrvatski katolički pokret nastojao zahvatiti čovjeka u njegovoj cjelini. Stoga je vrlo uvjer-

ljiva tvrdnja, da je on zaista već u mладenačkim danima postao domagojac. Jednako je tako i s njegovim održavanjem sveza "s pozadinom ne samo pisima, već i preko 'Novina', koje je dobivao" na bojištu. Održavanje upravo takvih sveza među domagojcima bila je uobičajena i česta pojava. A iz raspoložive dokumentacije se kao sigurno znade, da se Stepinac na ratištu dopisivao s Lončarićem, iznoseći mu svoje ratne doživljaje i teškoće(79).

Sve ove pojave čine dio kauzalnoga, uzročnog lanca, koji ga je doveo do jugoslavenskoga političkog uvjerenja. To uvjerenje ga je odvelo u jugoslavensku dobrovoljačku legiju. Bez postojanja tih predhodnih dogadaja, kao uzroka, nije mogla nastupiti ni posljedica.

Želeći ublažiti značenje ovoga njegova postupka, pisci redovito ističu, da Stepinac uopće nije sudjelovao u borbama na solunskom bojištu. To je pak nebitna činjenica. Prijavljuvajući u jugoslavensku dobrovoljačku legiju on je pokazao volju, da sudjeluje u tim borbama i da je prihvatio jedan politički smjer, koji objektivno nije koristio niti je mogao koristiti hrvatskom narodu, pa ga je hrvatski narod plebiscitarno odbacio, što je on sâm u više navrata priznao. No, pri svemu ovome se zaboravlja jedna druga, bitna činjenica. U vrijeme svih ovih zbivanja Stepinac još nije bio formiran kao ličnost. Nije to bio još nekoliko idućih godina. S osamnaest godina, dakle posve mlad i neiskusan, unovačen je u austro-ugarsku vojsku, a s dvadeset godina prijavio se je u dobrovoljačke odrede. Ali još uvijek nije siguran, kojim putem treba krenuti u životu. Najprije oko pola godine služi kao časnik u jugoslavenskoj vojsci. Zatim napušta vojsku, donosi

odluku da se ne će posvetiti svećeničkomu zvanju i upisuje se na Poljoprivredni fakultet. Poslije odslušanoga prvog semestra napustio je studij i oko pet godina radio na seoskom gospodarstvu svoga oca. U međuvremenu se je zaručio, ali je brzo raskinuo zaruke, uvidjevši da je pozvan za nešto drugo, a ne za brak i obitelj. Tek tada je donio čvrstu odluku, da bude svećenik. Ovim je ujedno završilo i konačno formiranje njegove ličnosti. Stoga se i njegovo jugoslaventsvo, pa i stupanje u jugoslavensku dobrovoljačku legiju, može pripisati mладenačkim zabludama, kojih će se malo pomalo oslobođati.

(nastavit će se)

Bilješke:

53. Milada Paulova: Jugoslavenski odbor, Zagreb, 1924., str. 73.
54. F. Šišić, n. dj., str. 18.-20.
55. M. Paulova, n. dj., str. 34. i 35.-37.
56. Franko Potočnjak: Iz emigracije. U Rusiji, sv.IV., Zagreb, 1926. str. 90. i 104.
57. Isto, str. 110.
58. Isto, str. 10., 163., 167., 171. i 195.
59. Isto, str. 173.
60. Stjepan Matković: Ratni zločini nad Hrvatima u Odesi. "Politički zatvorenik", br. 141., str. 41.-42. i br. 142., str. 35. i 36.
61. Isto, "Politički zatvorenik", br. 140., str. 35.
62. Isto, "Politički zatvorenik" br. 141, str. 40.-41.
63. Mile Budak: Ratno roblje, knjiga prva, Zagreb, 1941., str. 8. i 9.
64. Isto, str. 82.-83.
65. Isto, str. 62.-63.
66. Isto, str. 112.
67. Lj. Boban, n. dj., str. 339.-340.
68. "Jutarnji list" 31. svibnja 1934., str. 1.
69. Petar Grgec: Jugoslavenski argonauti, Zagreb, 1919., str. 3.-4.
70. Lav Znidarić: Alojzije Stepinac. O stotoj godišnjici rođenja, Zagreb, 1998., str. 13.
71. O. A. Benigar, n. dj., str. 52.
72. Ljubo Boban: Nadbiskup protiv svoje volje, Iz Stepinčeva dnevnika. "Danas", Zagreb, 8. kolovoza 1989., str. 65.
73. Radovan Grgec: Dr. Alojzije Stepinac i Hrvatski katolički pokret. "Marulić", Zagreb, 1999., br. 3., str. 439.
74. O. A. Benigar, n. dj., str. 44.
75. P. Grgec: Rudolf Eckert, str. 215.
76. Ljubo Boban: Dva generala, Iz Stepinčeva dnevnika. "Danas", Zagreb, 5. prosinca 1989., str. 64. i 65.
77. F. Šišić, n. dj., str. 125.-126. i P. Grgec, n. dj., str. 215.
78. «Razgovor s kraškim župnikom», u: «Hrvatska straža» od 10. lipnja 1934., str. 2.
79. P. Rogulja, n. dj., str. 136.-140.; J. Batelja, Živjeti iz vjere. Duhovni lik i pastirska skrb kardinala Alojzija Stepinca, Zagreb, 1990., str. 62.

ŽIVOTOPIS ČASNIKA STJEPANA DUIĆA

Hrvatska povjesnica donosi malo podataka o hrvatskim časnicima u austro-ugarskoj vojsci. Premda su oni vrlo zahvalni likovi za istraživanje raznih stranica nacionalne povijesti unutar jedne velike multinacionalne zajednice, o njima se uglavnom šutjelo iz političkih razloga. U razdobljima jugoslavenskih država nije bilo razumijevanja za nekadašnje stupove velike habsburške vojske, unatoč tomu što su brojni časnici, osim neupitne lojalnosti svomu vladaru, bili ujedno i hrvatski domoljubi i vješti ratnici. Svaka država je ponosna na svoju vojnu tradiciju, a Hrvatima se nakon 1918. dogodilo da im, za kaznu što su kao dio Austro-Ugarske bili na poraženoj strani, ali i na putu brojnih tudinskih težnji, budu svjesno i trajno iskorjenjivani razni oblici državničke samovijesti. Nove vlasti otpočetka su imale izraženu nesklonost prema časnicima propale Monarhije. Već su glavni organi Države SHS radili na razgradnji domobranskog sustava, jer u njemu nisu vidjeli vjeran izraz povjerenja "narodnoga jedinstva". Optužbe o zločincima i izdajicama nagovještavale su mnogima zlu sudbinu. Stoga nije nimalo čudno što su pojedini časnici, istaknuti tijekom Prvoga svjetskog rata, nakon osnivanja Kraljevstva SHS morali otići u susjedne zemlje, gdje su pokrenuli organizaciju hrvatske političke emigracije, koja je pokušala okupiti sve nezadovoljnike s novim poretkom. To nije bila prva politička emigracija – sjetimo se u ranijim razdobljima pojedinaca poput **Marina Držića, Jurja Križanića ili Marka Antonija de Dominisa**, odnosno u suvremenijoj povijesti **Kvaternikovih** akcija traženja saveznika u Rusiji i Francuskoj, političkih aktivnosti prosrpski orijentiranog **Imbre Tkalca** po zapadnoj Europi ili protuhabsburške misije **Trumbića, Supila** i drugih tijekom Prvoga svjetskog rata - ali je svakako bila prva organizirana protujugoslavenska skupina, koja je postavila jasan cilj: rušenje jugoslavenske i stvaranje nezavisne hrvatske države.

Jedan od najpoznatijih visokih časnika, kao što je bio **Stjepan pl. Sarkotić**, opisan je u publicističkim rado-vima **Ernesta Bauera**. Autor, također politički emigrant, rodom iz Zagreba, jedini je među hrvatskim piscima na ozbiljniji način pristupio izradi živo-

Piše:

Dr. Stjepan MATKOVIĆ

topisa časnika emigranata. O Sarkotiću je napisao životopis *Der letzte Paladin des Reiches: Generaloberst Stefan Freiherr Sarkotić von Lovćen* (Graz, Verlag Styria, 1988), u kojem je prikazao i generalovo čelno mjesto u prvoj hrvatskoj emigraciji. U tom se razdoblju pokazalo kako je nekadašnji visoki časnik, rodom iz Like, pokušao primjenjivati starčevićanstvo u političkom životu. Poučno je, s druge strane, da su o njemu istodobno u Austriji pisane doktorske dizertacije. Premda je u njima naglasak stavljen na Sarkotićevu upravljačku karijeru u Bosni i Hercegovini od 1915. do 1918., vidi se da su o njemu, kao značajnoj povijesnoj figuri, znanstveni krugovi više vodili računa u inozemstvu, nego u domovini.

Bauer je napisao knjigu i o vojskovodi **Svetozaru Boročeviću od**

tako navodimo u ovome uvodu jer je također iz idejnih razloga odbio povratak sa sočanske bojišnice u domovinu i odlučio se na odlazak u Klagenfurt/Celovec. Naime, Boročević je ponudio Narodnom vijeću SHS na raspolaganje svoje postrojbe, ali je bio odbijen iz očitog straha projugoslavenskih snaga da bi povratak hrvatskih vojnika pod palicom proslavljenog vojskovođe mogao poremetiti odnos snaga u Hrvatskoj. Ni njegovi legendarni uspjesi protiv neprijateljske vojske tijekom svjetskoga rata nisu bili dovoljna preporuka da ga se uzme u službu države kojoj su ponovno talijanske postrojbe bile glavna prijetnja na istočnojadranskoj obali. Zanimljivo je da su Talijani preveli Bauerovu knjigu pod nazivom „Il Leone dell'Isonzo“ (Gorizia, 1987.), ali je izostao prijevod na hrvatskom jeziku! Možemo samo suhoporno zaključiti da hrvatska historiografija i publicistica nisu od 1918. naovamo uspjele ponuditi cijelovitije radove o časnicima u austro-ugarskoj vojsci, a po strani je ostalo pitanje njihovih karijera i uglavnom teških sudbina u poslijehabsburškom razdoblju.

U ovome je članku predmet opisa hrvatski časnik i političar **Stjepan Duić** (1877.-1934.). Prilog se uglavnom temelji na istraživanju dijela dokumenta, koji su pohranjeni u Hrvatskome državnom arhivu u Zagrebu – fondovi o emigraciji. Iskorišten je i dio vrijednoga arhivskoga gradiva o Duiću, koji se nalazi u bečkom Kriegsarchivu (B 1521, Nachlass Duić). U toj ostavštini nalazi se životopis, koji je napisao Duićev sin **Mario**, umirovljeni austrijski časnik i aktivni član hrvatskih udruga u Beču, pod naslovom *Ein Leben als Mitteleuropa zerbrach: Stefan/Stevo Duić 1877-1934*. Taj je životopis predan Kriegsarchivu godine 2000. Na temelju tih izvora sastavljen je ovaj Duićev životopis, koji se u značajnom dijelu podudara i s obavijestima iz članka „Život i djelo ustaškog krilnika Steve Duića. Uz sedmu godišnjicu mučeničke smrti“ (*Hrvatski narod*, br. 227, 29. IX. 1941.). Osnovne podatke o Duiću možemo naći u *Hrvatskome biografskom leksikonu*, knjiga br. 3 (natuknicu je potpisala redakcija, izdanie Leksikografskog zavoda „Miroslav Krleža“, Zagreb, 1993., str.

Dopukovnik Stjepan Duić

Bojne Der Löwe vom Isonzo: Feldmarschall Svetozar Boročević de Bojna (Graz, Verlag Styria, 1985). Za razliku od Sarkotića, koji je imao jednu od vodećih uloga u hrvatskoj političkoj emigraciji, znameniti Boročević nije bio politički aktivan. Međutim, njega isto

Podmaršal Luka Šnjarić i dopukovnik
Duić

668-669) i u članku Ernesta Bauera „Pukovnik Stjepan pl. Duić. Prigodom pedesetgodišnjice njegove smrti“ (*Hrvatska revija*, Barcelona-München, br. 3, 1987., str. 483-487). Istaknuti vojni povjesničar **Slavko Pavićić** je u svom djelu *Hrvatska vojna i ratna povest i Prvi svjetski rat* (Zagreb 1943.) naveo Duića samo jedanput, ali ipak u nizu „velikog broja glavnostožernih časnika“, uz **S. Kvaternika, I. Perčevića i V. Begića**, koje su Hrvati dali vojsci Dvojne monarhije.

Skromne nam podatke o Duiću nude razni autobiografski zapisi ili izvješća različitog porijekla. U *Doživljajima II.* (Zagreb 1998., str. 33-34) poglavnika **Ante Pavelića** nalazimo jezgrovit opis austrougarskih časnika, koji su se prvi usprotivili centraliziranom Kraljevstvu SHS: „Za vrieme Prevrata, u listopadu godine 1918. nekoliko hrvatskih časnika bivše Austro-Ugarske Monarhije, povratnika sa ratnih bojišta, vraćali su se u domovinu u nadi, da će Hrvatska

postati slobodna i nezavisna. Među njima izticali su se osobito glavnostožerni pukovnici Stjepan Duić, Ivo Perčević i Slavko Kvaternik. Sva trojica bili su na glasu u vojsci Habzburžkoga Carstva kao častnici velikih sposobnosti i hrabrosti. Ova trojica hrvatskih časnika bili su svojedobno vrlo cijenjeni od priestolonasljednika na habsburžko priestolje, nadvojvode **Franje Ferdinanda**, kojeg su Srbi ubili 1914. u Sarajevu. Odluka nadvojvode Franje Ferdinanda, da se preustroji i Habsburžko Carstvo u smislu trializma – što je značilo podpuno ravnopravno izjednačiti Hrvatsku, Austriju, Magarsku u velikom carstvu, bila je dobrim dijelom donesena po savjetima i uplimu general-pukovnika, barona Stjepana Sarkotića, generala **Mihaljevića**, pukovnika Duića i Perčevića. Ovi časnici bili su vrli hrvatski rodoljubi te su se u svim svojim nastupima, u svakoj prilici, izjavljivali za slobodu i nezavisnost Hrvatske. Potjecali su iz poznatih starih tradicionalnih vojničkih obitelji iz Vojne Krajine u Liki i bili su oduševljeni sljedbenici Otca Domovine **Ante Starčevića**. Kao časnici, koji su položili prijegu vjernosti caru, nastojali su postići nacionalnu nezavisnost upravo pomoću cara; bili su mišljenja da je Habsburg kralj Hrvatske, bez obzira na njegovo svojstvo kralja Magarske i cara Austrije, i da nezavisnost Hrvatske ne bi stajala u opreci sa tim njegovim svojstvom. Uostalom ovo je stanovište odgovaralo i poviestnoj istini i pravnom legitimitetu, jer je i naša Starčevićanska stranka formalno opravdavala svoj rad i svoju borbu za nezavisnost s ovim poviestnim stanjem. Zato su ovi hrvatski časnici bili dosljdnici i vjerni sljedbenici Ante Starčevića. Kao časnici nisu mogli biti formalno članovi stranke, ali su uviek bili u vezi s našom strankom, posebno s predsjednikom **drom Aleksandrom**

Horvatom. Njihov prvi korak nakon svršetka rata 1918. bio je stupiti odmah u vezu s dr. Horvatom. Budući da je dr. Horvat već bio dao ostavku zbog poznatih dogadjaja u listopadu 1918., sastali su se ovi časnici sa mnom. U razgovorima koje smo vodili u kancelariji dr. Horvata predočio sam im politički položaj Hrvatske kakav je nastao nakon Prevrata i izdaje 'Narodnog Vieća'. Razpravili smo o mogućnostima rada te došli do zaključka da se trenutačno ne bi moglo mnogo učiniti unutar nove države, stanje koje će se možda s vremenom izmjeniti, čim prode prva bura. Složili smo se u tome da bi bilo koristno pokušati djelovati u inozemstvu /.../”

Osim Pavelića, o Duiću su još mnogi pisali, poput IVE PERČEVĆA, Slavka Kvaternika ili **Ante Moškova**, u obliku iskaza, uglavnom nastalih u mračnim perspektivama zatvorskih soba. Među povjesničarima se neke pojedinosti mogu pronaći u radovima **Bogdana Krizmana**, uz opasku da je riječ o prenošenju činjenica iz izvještaja različite provenijencije koja su upućivala na genezu ustaškog pokreta i njegov razvoj u inozemstvu. Primjerice, Krizman donosi izlaganja **Vladete Milićevića** o ustaškoj emigraciji, upućena „Gospodinu pretsedniku Ministarskog saveta Kraljevine Jugoslavije”, u kojima se spominje pukovnik „Stevan” Duić kao jedan od „pokrovitelja” ustaša. Milićević je bio visoki vojni obavještajac, iskusni policajac i kasniji šef »dvorske bezbednosti u emigraciji«, koji je imao ključnu ulogu u borbi protiv hrvatskih emigrantskih snaga koji su isticali svoj protujugoslavenski program.

Podrijetlo i školovanje

Na temelju već spomenutih arhivskih dokumenata pokušat ćemo opisati Duićev životni put. Stjepan Duić

Dokument 1. - ZAPISNIK Savezne policijske direkcije državnog policijskog ureda u Grazu (u izvorniku: *Niederschrift, Bundespolizeidirektion, Staatspolizeileiches Büro, Graz*). Zapisnik je napisan kod Savezne policijske direkcije, drž. polic. ured Graz, 21. juna 1934. sa gospodinom pukovnikom Stefanom Duićem, zamjenikom direktora poljoprivredne osiguravajuće banke za Štajersku, Graz, Bergmann ulica br. 8. (prilog se donosi u izvornom obliku, bez intervencija u prijevod,

koji je očito za svoje potrebe uradila jugoslavenska policijska služba, op. pr.)

Napad 17. o. mj. bio je sigurno ozbiljno smisljen, ali po mom mišljenju bio je poduzet nepovoljnim sredstvima, jer sam imao utisak, da je **Jagarče Ivan**, koji je trebao izvršiti atentat, već zbog toga neprikladan za izvršenje tog djela, jer potječe što sam razabrao po njegovom dijalektu iz Zagorja u Hrvatskoj /to je kraj sjeverozapadno od Zagreba/, pa zbog toga ne posjeduje čvrstinu i brutal-

potječe iz stare hrvatske obitelji, koja je dala niz uglednih vojnika i službenika. Obitelj Duić naselila se u ličkome Donjem Pazarištu, kad je to mjesto oslobođeno od turskog zauzeća i vraćeno 1689. u sastav hrvatskoga kraljevstva.

Duić se rodio 17. prosinca 1877. u Otočcu kao sin poreznog službenika **Martina Duića** i majke **Marte**, rođene Starčević. Njegova je majka umrla rano (1882.). No, dobio je za mačehu Madaricu koja je bila "u potpunosti

Duić je polazio različite hrvatske javne škole. Nakon završetka školovanja u nižoj gimnaziji u Karlovcu (1892.), pristupio je u istome gradu Pješačkoj školi za kadete. Tamo se sprijateljio sa suučenikom **Milanom Pribićevićem**, ne uspijevajući ga pridobiti za ideje ujaka Ante Starčevića. Pribićević je bio jedan od braće poznatog političara **Svetozara**. Dana 18. kolovoza 1895. postao je Duić, kao jedan od najboljih učenika čitave 15. pješačke škole za kadete, časnički namjesnik u

U to vrijeme došlo je do razgovora s njegovim tadašnjim prijateljem Milantom Pribićevićem, koji je, zbog ogorčenja što nije primljen u Vojnu školu i zbog njegovih stalnih velikosrpskih nazora, u k. u. k. vojsci osjećao nesnosnost i zato se htio sa svojim bliskim prijateljem posavjetovati. Duić mu je dao savjet, da na korektan način istupi iz vojske i da pokuša stići u Srbiji bolji položaj. Pribićević je tako postupio i u srpskoj vojsci dospio do visokih položaja.

Budući da su se tada - prije i poslije Riječke rezolucije 1905. - uzbrkali politički valovi, Duić je vodio, za vrijeme njegovog godišnjeg odmora i boravka u Zagrebu s raznim građanskim poznanicima i prijateljima, političke rasprave, tijekom kojih je iz unutarnjih uvjerenja odbacio tada sve zastupljeniju ideju „narodnog jedinstva“ Hrvata i Srbe. Zagovarao je ostvarenje hrvatskoga državnoga prava, unutar Podunavske monarhije, u smislu ideja njegova pokojnog rođaka dr. Ante Starčevića. Koliko god je taj pogled do tada više izvirao iz teoretskih razmišljanja, toliko je potkrijepljen na temelju praktičnih iskustava, koje je on stekao u ljeti 1908. - naročito kada je prebačen u 15. zborni zapovjedništvo u Sarajevo - prilikom višestjednog i tajnog putovanja kroz Srbiju i Crnu Goru. Tada je dobio priliku da pješačeci susjednim zemljama pronikne u karakter srpskoga seljaka i sitnog građanstva.

U studenome 1909. položio je stručne ispite (bojnički ispit) te postao glavarom stožera 6. pješačke divizije u Grazu, a 1910. je došao u zemaljski/topenografski ured generalštaba u Beču, gdje je uz pomoć njegova praktična iskustva sudjelovao u izradi ratnog elaborata o Srbiji. U proljeće 1912. godine raspoređen je u 4. pješačku diviziju u Brünnu. Tamo je upoznao i zavolio "legantni, viteški, mladi

General Boroević pregledava bosanske postrojbe

prava zamjena, podarivši mu valjani čudoredni i domoljubni hrvatski odgoj". Uz to, obitelj je podržavala bliske veze s "ocem domovine" dr. Antonom Starčevićem, s kojim su bili u rodbinskim odnosima. Podizanje u toj hrvatskoj sredini bilo je odlučujuće za Duićovo političko osjećanje i djelovanje sve do njegove smrti, a isto tako i za njegov način života, o kojemu životopisci pišu da je bio često na granici spartanstva.

češkoj pješačkoj pukovniji br. 75. S tom je pukovnjom bio utaboren dijelom u Češkoj (u izvorima se spominju njemački toponiimi Neuhaus i Budweis), a dijelom, uslijed premještaja, i u različitim mjestima Boke kotorske. Nakon položenih ispita, došao je 1902. na Višu ratnu školu u Beč i završio je 1904. s vrlo dobrim uspjehom. Nakon toga postaje glavnostožerni časnik 7. brdske brigade u Višegradi, a potom i 10. brdske brigade u Sarajevu.

nost koja je nužna za takvo djelo. Imam šta više utisak, da je taj čovjek iz prehrambenih briga i iz straha za svoj posao bio silom uvučen u tajnu organizaciju, svakako po pripadniku četnika /komitači organizacija/ **Iiji Babiću**. Iz razgovora s njime prosudjujem da su njegovi podaci uglavnom točni i da odgovaraju činjenici i podacima koje je dao o **Ljubi Lukateli** kao i oni koji se odnose na **Kolara**, jer se dogadja, kako se je to pokazalo već godine 1914., da državni organi za bezbjednost pripadaju

ovakvim tajnim organizacijama te si tako tobože stvaraju dva kruga djelovanja. Mislim, da čitava ta djelatnost ne proizlazi inicijativom državnih organa, već je to nužda protiv intencije službenih krugova jedna odjelna djelatnost tajne organizacije "legija jugoslavenskih osvetnika". Motiv za taj napad vjerojatno proizlazi iz činjenice, da je organizacija saznala, da se od ranije poznajem sa nekolicinom hrvatskih emigranata i što sam nekoliko puta došao u situaciju, da pomognem mladim

Ličanin" atraktivnu gospodjicu **Enu Bittner** s kojom se u studenome 1912. oženio. Taj mu je sretni i naročito složan brak donio dvojicu sinova: **Stevo** je rođen 1913., a **Mario** 1915. godine (u uvodu smo ga spomenuli kao autora životopisa Steve Duića).

U proljeće 1913. došao je Duić na službu u svoju staru postrojbu, Pješačku pukovniju br. 75, koja je tada bila u Salzburgu. S tom je pukovnjom sudjelovao u posljednjem carskom manevru, koji se održavao u Češkoj. Poslije toga, položio je s dobrim uspjehom ispit za štapskoga časnika u glavnom stožeru da bi već u svibnju 1914 postao glavnostožerni zapovjednik 6. pješačke divizije u Grazu, u čijem su sastavu bili: bosansko-hercegovačka pješačka pukovnija br. 2, kranjska pješačka pukovnija br. 17, koruška pješačka pukovnija br. 7, poljski bataljun br. 8 i štajerski lovački bataljun br. 9.

Prvi svjetski rat

S tim trupama, pod zapovjedništvom feldmaršal-pukovnika **von Gelba**, ušao je Duić - koji je za mobilizacije promaknut u čin bojnika - prvih dana kolovoza 1914. u rat. Za vrijeme bitaka kod Gologoryja (26.VIII.), Grodeka (8. i 9. IX.) i Przemysla (16.X. - 3.XI.) pokazao je zavidno umijeće zapovijedanja i brigu za svoje postrojbe, iskazujući se osobnom hrabrošću, tako da je stekao potpuno povjerenje svojih suboraca i postrojbi 6. divizije, koji su iskreno pozdravili njegovo odlikovanje ordnom željezne krune 3. razreda. Za vrijeme kad je 6. divizija bila uglavnom u sklopu 3. armije, koja je od 5. IX. bila pod zapovjedništvom generala Borovića, dospjeli su oni u siječnju 1915. - naročito kada je feldmaršal knez **Schoenburg** preuzeo divizijsko zapovjedništvo - iz okvira sjeverne Kasse u sjeverni dio bojišta kod linije Maramaros-Szigeth i pod zapovijed

Gdk Frh.v. **Pflanzer-Baltina**. U veljači 1915. sudjelovala je 6. divizija, a s lijeve strane su tada nastupale postrojbe hrvatske 42. domobranske divizije, u zimskoj ofanzivi koja je išla duboko unutar zasnježenih Karpat u smjeru Stanislava.

Za vrijeme te ofenzive teško je obolio bojnik Duić zbog izvanrednih napora, tako da je u drugoj polovici veljače 1915. morao otići u pozadinu. Samo što se polovično odmorio, dobio je položaj u vojnom zapovjedništvu u Pragu. Kada je 23. svibnja izbio rat s Italijom, došao je Duić na položaj glavnog zapovjednika kod zapovjedništva u Trientu (južni Tirol) i kad su u jesen Talijani oštros napali položaje kod Folgarisa i kad je situacija uslijed teškog osvajanja linija postala kritična, preuzeo je zapovjedništvo u odsjeku Sommo-Plaut. Pod njegovim su vodstvom tiolske postrojbe i jedna bojna gornjoaustrijske pješačke pukovnije br. 14 tako izvanredno odgovorili na ofenzivu, da su svi dalji talijanski napadi bili odbijeni.

Nakon preuzimanja srbijanskog ratišta stupio je Duić na novi položaj. Imenovan je poglavarom Političkog odjela pri Generalnom vojnom guverneru Srbije, gdje je vodio političku skupinu u kojoj je ostao do svibnja 1916. i u kojoj je mogao iskoristiti svoje dobro poznавanje zemlje i ljudi, pri čemu je stekao priznanje svojih neprijatelja zbog svoje pravednosti. U tom je razdoblju Duić bio promaknut (1. V. 1916.) u potpukovnika u glavnome stožeru.

Na vlastitu zamolbu, Duić je raspoređen u rukovodeću službu postrojbe kod koje su spadali i njemu dobro poznati i hrabri pripadnici bosansko-hercegovačke pješačke pukovnije br. 2, popunjavani iz područja sjeverozapadne Bosne. Duić je preuzeo zapovjedništvo jedne bojne. Na toj

funkciji sudjelovao je u pobjedonosnoj svibanjskoj ofenzivi u južnome Tirolu. Dana 30. svibnja 1916. zauzeo je sa svojom bojnom snažno utvrđenu točku Monte Fiara i osvojio ju na juriš s dva puka njegovih bošnjačkih postrojbi unatoč žilavoj obrani Talijana da bi 8. lipnja zauzeo strateški vrlo važan vrh Monte Maletta. Za te izvanredne uspjehe dodijeljen je potpukovniku Duiću viteški križ reda Leopolda.

Sredinom lipnja 1916. potpukovnik se Duić rastavio od vjernih Bošnjaka iz svoje pukovnije, kad je postavljen za

Ivan pl. Perčević

poglavara stožera 42. ugarsko-hrvatske domobranske divizije, kojom je do tada zapovjedao general-poručnik **Luka Šnjarić**. Duiću je uspjelo nakon sedmodnevne bitke kod Okna (u Bukovini) i teških obrambenih borbi kod Srednjeg Majdana dospjeti do zapadne Kolomeje. Prilikom njegova energičnog i sigurnog nastupa, svršishodnih i jasnih naredbi, uzorne

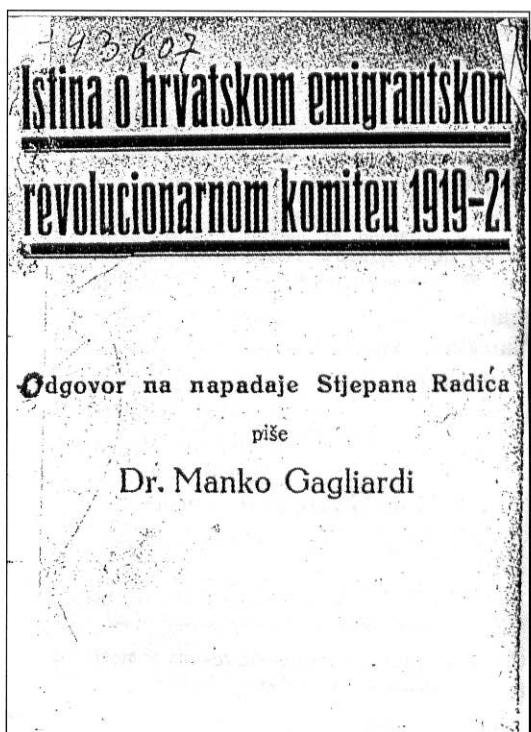
Ijudima, naročito studentima, koji su bili ubjegstvu, da u inostranstvu nastavljaju studije odnosno završe, kako je to bio slučaj kod dr. **Jelića** i kod [Eugena Dide, op. pr.] **Kvaternika** /sin jednog bivšeg austro-ugarskog oficira i mog školskog druga/. Osim toga organizacija je vjerojatno znala, da sam ranije češće, sada rjeđe pisao u novinama o političkim i gospodarskim problemima Jugoslavije, te da u njima moj sud jasno nije bio sklon srpskoj javnosti. Mislim, da je organizacija u vezi sa

bližanjem Vidovdana /28. juni, to je srpska obletnica borbe na Kosovu polju i na ubijstvo prijestolonasljednika Franca Ferdinanda/ željela iz tradicionalnih razloga jednu senzaciju, te je izbor pao na mene, jer me se relativno najlakše dostigne. Izgleda, da ne stave težište na političku važnost osobe, već na senzaciju. Ubijstvo prijestolonasljednika **Franca Ferdinanda** navodno treba prilikom 20. godišnjice da svečano proteče, te se za to već vrše velike pripreme. Kod tih svečanosti ima najvažniju

brige za dobro vojnika, skoro svakodnevnih posjeta vojske na položajima i čestih razgovora s časnicima i običnim ljudima, on je u najkraćem vremenu stekao ne samo potpuno povjerenje divizionara, nego također i svih domobranskih divizija. Povjerenje se još produbilo kad je 6. kolovoza briljantno uspio odbiti masovni napad Rusa. Dana 12. kolovoza divizija se u tijeku jednoga sveopćeg pomicanja crte bojišnice povratila iza Bistrice Solotwinske i njoj je određeno da zauzme obrambeni položaj kod Sadzawa. Na tom je položaju ostala divizija skoro godinu dana, a to je Duić pružalo uspješne mogućnosti za obnavljanje i razvijanje njegovih izvanrednih ljudskih, vojnih i političkih kvaliteta. On ne samo da je uspio iz domobranskih pukovnija stvoriti uzornu borbenu trupu najbolje stege, najsuvremenijeg obrazovanja i najljepšega herojskoga duha, nego je razvijao do najvišeg stupnja hrvatsku nacionalnu svijest i budio nade u ispunjavanje starčevičanskih idea putem stvaranja hrvatske nacionalne države na njezinu historijskom području nakon završetka rata, a bez upućenosti na potporu za taj cilj sa strane Hrvatima stranoga srpskog. Njemu je tada u najdubljem svjedočenju njegovih pogleda i u unutarnjoj ljubavi prema hrvatskome narodu bez sumnje uspjelo da doprinese stvaranju duha vojne i nacionalne samosvjijesti kod časnika i vojnika, koji su postrojbe 42. domobranske divizije u svim budućim borbama - također nakon što ih je on ponovo napustio zbog drugih dužnosti - izvanredno očuvali te su se kasnije u uzornome redu vratili u svoju domovinu i bili prvi, koji su se na muževan način aktivno suprotstavili srbizaciji Hrvatske.

Kod Sadzawa, gdje je Duić vodio postrojbe domobranske pješačke

pukovnije br. 27, upoznao je dr. Vlatka Mačeka, budućeg prvaka Hrvatske seljačke stranke. U ljetu 1917. Duić je pod vodstvom general-poručnika Mihaljevića vodio teške obrambene borbe protiv ruske vojske, koju je tamo vodio general Antonov (E. Bauer ga naziva "ruskom drobilicom"). Uspjelo mu je ponovo zauzeti položaje s obje strane rijeke Toporouc, što je austro-ugarskoj vojski omogućilo ulazak u Černovice, glavni grad Bukovine. Na tom je bojištu ostao sve do siječnja 1918. kad je morao napustiti hrvatske domobrane jer je preuzeo, po zapovjedi novoga cara i kralja Karla I. (IV.), vođenje Istočnog zbora (Orientkorpsa), odnosno elitne postrojbe austro-ugarske vojske koja je bila zamišljena kao potpora turskoj vojsci u Palestini i Siriji, no tamo nije nikada otišla uslijed promjene vojnih okolnosti. Duić je posjetio Carigrad i Siriju, nakon čega je procijenio da njegove postrojbe ne mogu do jeseni 1918. otići na ta područja. Tijek rata nije dopustio da se Duićeve postrojbe prebace na Bliski istok. Orientkorps se sastojao od šest bataljuna, od kojih su četiri bili bosanskohercegovački bataljuni, šest gorskih bitnica, opkoparske (inžinjerske) satnije i samovozne skupine. Duić je s tim postrojbama djelovao širom Srbije i Makedonije, gdje je progonio dezertere, četničke skupine i razbojnike. Car i kralj Karlo osobno je 1. lipnja 1918. posjetio Orientkorps kod Beograda. U ostavštini Duić u Beču nalaze se i fotografije toga događaja. Potkraj rata operirao je uspješno i po albanskom teritoriju (Berat, Fieri). Zbog toga je bio odlikovan Ordenom željezne krune II. reda, što je bilo

Gagliardijev pamflet o Hrvatskom revolucionarnom komitetu

neobično s obzirom na njegov niski čin potpukovnika. Prigodom priprema za napad na Valonu, koju je držala talijanska vojska, Duić je obolio od tropске malarije zbog čega se 10. rujna morao odvojiti od svojih postrojbi i premjestiti se u sarajevski lazaret.

U uspomena je ostalo zapisano da je Duić imao velike zasluge u stvaranju duha drugarstva (Kameradschaft) među mladim vojnicima Orientkorpsa. Njemu je uspjelo ukloniti zid između zapovjednika i vojnika, a to je bio preduvjet ratnih uspjeha na raznim bojišnicama izvan domovine (usp. Werner Schachinger, *Die Bosniaken kommen!*). U Duićevu životopisu, koji je objavljen u rujnu 1941. u *Hrvatskom narodu*, navodi se da ga je njemački vojni stručnjak Max Schwarze ocijenio „jakom ličnošću“ i „talentiranim vojskovođom“. Glaise von Horstenau je

ulogu komitači organizacija i njoj podredjene organizacije, jer su oni nosioci tradicije atentatora od 28. juna 1914. Moguće je, da su i druge ljudi poslali u inostranstvo da pokušaju ubiti još i koju drugu osobu iz kruga hrvatskih emigranata. Oficijelni krugovi izgleda nisu znali o tim stvarima iako su po mojem mišljenju Lukatela i navedeni Kolar bez sumnje državni organi, jer inače čitav plan sprovodenja atentata ne bi bio tako naivno postavljen i sproveden, već bi bili inače izabrali čvršćeg i

sigurnijeg čovjeka medju hrvatskom omladinom te gai odgovarajuće školali. Jagarčec je sa pištoljem samo 4 puta pucao a uopće nije vježbao koliko god to nevjerojatno zvuči, ipak smatram za mogućim, da su Jagarčecovi podaci točni i da se je tajanstveno vrbovanje i udruživanje u Beogradu stvarno odigralo.

V. r.
potpis nečitljiv

V. r.
Duić St.

pak napisao da je bio „wirklich ein ebenso tapfer wie wilder Krieger“ – „zaista tako hrabar kao i divlji ratnik“ (*Ein General im Zwielicht. Die Erinnerungen Edmund Glaises von Horstennau, Wien-Köln-Graz 1980.*, knj. 1, str. 306).

Slom Habsburške Monarhije doživio je u Brünnu. Premda je još uvijek bio rekonvalescent, odazvao se pozivu Narodnog vijeća SHS da se stavi u službu nove države. Krajem studenog 1918. stigao je u Zagreb, ali je vrlo brzo uvidio da se politički život nije odvijao u korist interesa njegove zemlje i naroda. Major **Petar Teslić** spriječio je Duićevu želju da preuzme zapovjedništvo nad hrvatskom pješačkom pukovnjom. Pokušaji starog prijatelja Milana Pribićevića da ga preobrati u lojalnog pristašu jugoslavenstva nisu urodili plodom. U siječnju 1919. imenovan je pomoćnikom zapovjednika štaba Prve srpske armije u Novome Sadu. Prema njegovom mišljenju time ga se htjelo udaljiti od zemljaka. Uskoro se oprostio od vojske i vratio svojoj obitelji. Zajedno su prvo otišli u Brünn i zauvijek napustili domovinu. Kratku epizodu u Novome Sadu nije spomenuo životopis u *Hrvatskom narodu*, ali su ga kasniji protivnici u emigraciji iskoristili za klevetanje njegove osobe, držeći da je tom službom iznevjerio hrvatski patriotski duh.

Politička emigracija

Poslije završetka Prvoga svjetskog rata i stvaranja novoga međunarodnog poredka, dio visokih časnika hrvatskog podrijetla bivše austro-ugarske vojske nije se pomirio sa stvaranjem jugoslavenske monarhije pod lažnom krinkom „narodnog jedinstva“. Vidjeli smo da su se neki, čim su se uvjerili u prirodu režima pod vodstvom srpske dinastije Karađorđević, odlučili na odlazak u emigraciju. Među njima je bio i Duić, koji se dolaskom u Austriju brzo povezao s generalima Stjepanom pl. Sarkotićem i Ivanom pl. Perčevićem. Kao ljudi bez svog zavičaja, oni su, nedugo poslije sloma Habsburške Monarhije, sudjelovali u povezivanju nezadovoljnika u borbi protiv novoustrojene Kraljevine SHS. Njihovim naporima stvoreno je organizirano protujugoslavensko uporište na pojedinim prostorima bivše Austro-Ugarske.

USTAŠKI KRILNIK STJEPAN DUIĆ

Podpukovnik Glavnog Stožera i ustaški krilnik STEVO DUIĆ, djelovao je punih 16 godina neumorno, neustrašivo, nesebično i požrtvovno za oslobođenje Hrvatske izpod tudijskog jarma, te je od početka bio djelatni član Ustaškog Pokreta i stekao neprolazne zasluge za vojničku izobrazbu ustaške vojske, koju je prožeo svojim jučkim duhom.

Umoren je od najmljene ruke podmuklog ubojice iz zasjede dne 28. rujna 1934., što ga je spriječilo, da doživi svoj mladenački san ostvarenja Nezavisne Države Hrvatske.

Nepokolebivog borca, koji nije niti u najtežim časovima smaksao, promičem kao svjetli primjer doidućim pokoljenjima posmrtno u čin GENERALA s rangom od 29. rujna 1934.

Zagreb, 6. lipnja 1941.

Vojskovodja
Ministar Domobranstva
Slavko Kvaternik, v. r.

Poglavljak
Nezvisne Države Hrvatske
Dr. Ante Pavelić, v. r.

Posmrtno promaknuće Stjepana Duića u NDH

Duić se prvo, nakon odlaska iz jugoslavenske države, nastanio u Grazu. U glavnome štajerskom gradu okupljao se dio hrvatske emigracije. Uz Duića, tamo su bili krajem 1920-ih neko vrijeme **Branimir Jelić i Neda**, kćи **Mile Budaka**. Duić je Jeliću pomogao nastaviti studij medicine u Grazu, gdje ju je i završio, a Neda je u istome gradu pohađala školu. Jelić je u svojim uspomenama zapisao: „U Grazu je živio podpukovnik Stevo Duić, s kojim sam ja bio gotovo dnevno u društvu. Podpukovnik Stevo Duić bio je glavnostožerni austrijski časnik, školski drug Perčevića, Slavka i Petra Kvaternika, Petričevića, Stipetića i drugih. Među ostalima i nekadašnjeg mađarskog ministra predsjednika **Gömbösa**, koji je hrvatskoj javnosti bio poznat već radi nastupa u Zagrebu za vrijeme dok je tu bio kao mladi časnik, te kada je pokojni **Stjepan Radić** sa drugovima skinuo mađarsku zastavu sa slavoluka ispod kojeg je imao proći kralj **Franjo Josip** 1895. Biči šef njemačkog glavnostožera **von Seeckt**, napisao je u svojoj knjizi o Prvom svjetskom ratu, da je najgenijalniji časnik u austrougarskom glavnostožeru bio mladi Hrvat Stevo Duić. Nakon rata emigrirao je Stevo Duić u Mađarsku i Austriju, gdje je zajedno s **Drom Ivicom Frankom**, sinom **Dr. Josipa Franka**, aktivno sudjelovao u radu prve hrvatske emigracije. /.../ Duić je

uživao veliku reputaciju ne samo među vojničkim krugovima Austrije, nego i među političkim, a među ostalim bio mu je ličnim prijateljem ondašnji zemaljski poglavlar **Rintelen**.“ (*Političke uspomene i rad Dra Branimira Jelića*, priredio Jere Jareb, izdavač Mirko Šamija, Chicago 1982., str. 35-36)

Tijekom boravka u Grazu, Duić je, da bi mogao osigurati dostenjan život svojoj obitelji, prešao u građansku službu. Položio je ispit za vodenje bankarskih poslova, a iz jednog od priloga na kraju ovoga članka vidimo da je bio zamjenikom direktora poljoprivredne osiguravajuće banke za Štajersku (die Landwirtschaftskrankenkasse für Steiermark). Istodobno je i dalje bio politički aktivan, povezujući se prvo s Hrvatima u Austriji, kako s emigrantima tako i s austrijskim građanima hrvatskog porijekla. Među potonjima spominje se, uz već navedene, ime Gradičanskog Hrvata **dr. Ive Brezovića** (Ernest Bauer, *Život je kratki san*, Barcelona-München, 1986., str. 186.). To su bili Altkroaten, kako sve njih naziva **Rudolf Kispling**, poznati austrijski povjesničar, dugogodišnji ravnatelj bečkoga Ratnog arhiva (Kriegsarchiv) i simpatizer Hrvata. Njih je povezala nostalgična ideja obnove Podunavske Monarhije u kojoj bi se restaurirala dinastička vlast Habsburgovaca.

(nastaviti će se)

PRILOZI ZA BIOGRAFSKI LEKSIKON HRVATSKIH POLITIČKIH UZNIKA (XXIV.)

1801. **KRKANIĆ, Ivan** (Ivan) - rod. 02.02.1909., Strmec. Osud. 1945. presudom Vojnog suda Jastrebarsko po UVŠ čl. 13., 14. na 7 god. zatvora.

1802. **KRKANIĆ, Marica** (Josip) - rod. 01.01.1904., Beštinac. Osud. 1946. presudom Div. vojnog suda Zagreb po ZPND čl.3.t.14. na 8 mjes. zatvora.

1803. **KRKOVIĆ, Marija** (Dragutin) - rod. 31.01.1906., Bobinac, Sv. Ivan Zelina. Osud. 1948. presudom Okružnog suda Grada Zagreba po ZPND čl. 3. t. 14. na 5 god. zatvora.

1804. **KRMIC, Ljubica** (Stjepan) - rod. 07.04.1921., Zagreb. Osud. 1946. presudom Div. vojnog suda Zagreb po ZPND čl.3.t.14. na 2 god. zatvora.

1805. **KRMPOTIĆ, Marija** (Mile) - rod. 04.04.1924., Veljun. Osud. 1947. presudom Okr. suda Sušak po ZPND čl. 3. t. 14. na 1 god. zatvora.

1806. **KRMPOTIĆ, Zora** (Juro) - rod. 05.09.1919., Veljun. Osud. 1947. presudom Okr. suda Sušak po ZPND čl. 3. t. 14. na 18 mjes. zatvora.

1807. **KRNIĆ, Barica** (Josip) - rod. 01.11.1918., Plesno, Novska. Osud. 1945. presudom Vojnog suda Obl. Slavonije po UVŠ čl. 14. na 4 god. zatvora.

1808. **KROG, Danica** (Vid) - rod. 21.01.1921., Zagreb. Osud. 1947. presudom Okružnog suda za grad Zagreb po ZPND čl.3. na 20 mjes. zatvora.

1809. **KROG, Zlata** (Vid) - rod. 14.08.1922., Gradec, Križevci. Osud. 1946. presudom Okružnog suda za grad Zagreb po ZPND čl. 3. t. 6. na 1 god. zatvora.

1810. **KROUPA, Marija** (Antun) - rod. 01.01.1919., Gornji Kosinj, Perušić. Osud. 1945. presudom Vojnog suda Osijek po UVŠ čl. 13 i 14. na 15 god. zatvora.

1811. **KRPAN, Anka** (Mile) - rod. 01.01.1912. u Sv. Rok. Osud. 1946. presudom Vojnog suda Zagreb po ZPND čl. 11. na 1 god. zatvora.

1812. **KRPAN, Manda** (Ante) - rod. 17.07.1922., Sveti Rok. Osud. 1947. presudom Okružnog suda Gospić po ZPND čl.3.t.14. na 14 mjes. zatvora.

1813. **KRSNIK, ...** (Ivan) - rod. 01.01.1919., Zagreb. Osud. 1946. presudom Div. vojnog suda Zagreb kao ustaša na 9 god. zatvora.

1814. **KRŠAK BOŽIĆ, Gabrijela** (Fabijan) - rod. 24.02.1925., Zagreb. Osud. 1946. presudom Okružnog narodnog suda Zagreb po Zakonu o štampi, čl. 9. na 14 mjes. zatvora.

1815. **KRŠULJ, Marija** (Mato) - rod. 22.08.1907., Strube. Osud. 1945. presudom Vojnog suda Zagreb po UVŠ čl. 13 na 15 god. zatvora.

1816. **KRUHAK, Danica** (Vid) - rod. 01.06.1926., Brlekovo. Osud. 1945. presudom Vojnog suda Zagreb po UVŠ čl. 13, 14 na 15 god. zatvora.

1817. **KRUHAK, Roza** (Mate) - rod. 15.03.1912., Brlekovo. Osud. 1945. presudom Vojnog suda Oblasti JA Varaždin po UVŠ čl. 13, 14. na 20 god. zatvora.

1818. **KRUNIĆ, Radojka** (Marko) - rod. 01.01.1926., Dobrina, Bosanski Novi. Osud. 09.05.1946. presudom Okružnog narodnog suda Sisak po ZPND čl. 9. na 1 god. 6 mjes. zatvora.

Priredio:

Jure KNEZOVIĆ

1819. **KRUPEC, Marija** (Stevo) - rod. 25.03.1901., Graberac. Osud. 1945. presudom Okružnog Narodnog suda Bjelovar po Zakonu o zašt. časti Hrvata i Srba, čl. 9. na 5 god. zatvora.

1820. **KRUŽIĆ, Jagoda** (Franjo) - rod. 08.07.1916., Hreljin. Osud. 1945. presudom Vojnog suda Sušak po UVŠ čl. 14. na 3 god. zatvora.

1821. **KUBURDŽIĆ, Marija** (Mato) - rod. 01.01.1918., Alilovci. Osud. 1946. presudom Vojnog suda Osijek po ZPND čl. 3. t. 14. na 3 god. zatvora.

1822. **KUČINIĆ, Tonka** (Tomo) - rod. 05.05.1930., Sv. Jakob, Ogulin. Osud. 1947. presudom Okr. suda Karlovac po ZPND čl.3.t.14, na 2 god. i 6 mjes. zatvora.

1823. **KUFNOER, Margita** (Rudolf) - rod. 28.06.1924., Dobrogušće, Požega. Osud. 1945. presudom Okr. nar. suda Sl. Brod po ZPND čl. 9. t. 1. na 6 god. zatvora.

1824. **KUHAR, Ljubica** (Ivan) - rod. 01.01.1917., Vidovec. Osud. 21.01.1947. presudom Vojnog suda Bjelovar po ZPND čl.3. t. 3. na 16 mjes. zatvora.

1825. **KUHAR, Terezija** (Mijo) - rod. 01.01.1884., Prstavci, Varaždin. Osud. 1947. presudom Div. vojnog suda Bjelovar po ZPND čl.3. t. 14. na 1 god. zatvora.

1826. **KUHARIĆ, Vilma** (Milan) - rod. 26.06.1926., Nova Gradiška. Osud. 1945. presudom Okr. suda Požega po ZPND čl. 11. t. 1. I 2. t. 5. na 6 god. zatvora.

1827. **KUHNIAN MITROV, Marija** (Bartol) - rod. 22.08.1923., Prkavci. Osud. 1945. presudom Okružnoga narodnog suda Brod po ZPND na 6 mjes. zatvora.

1828. **KUJUNDŽIĆ, Jela** (Mate) - rod. 1920., Ivanbegovina, Imotski. Osud. 12.06.1952. rješenjem Sudca za prekršaje Imotski na 25 dana zatvora.

1829. **KUJUNDŽIĆ, Mara** (Mate) - rod. 01.01.1914., Ivanbegovina, Imotski. Osud. 12.02.1948. presudom Okr. suda Split po ZPND čl. 3. t. 14. na 18 mjes. zatvora.

1830. **KUKAR, Kata** (Luka) - rod. 01.01.1899., Plesni. Osud. 1947. presudom Okružnog suda Daruvar po ZPND čl.9.t.1. na 2 god. zatvora.

1831. **KUKEC, Gabra** (Stjepan) - rod. 24.03.1923., Petruševac. Osud. 1947. presudom Okružnog suda Varaždin po ZPND čl.3.t.14. na 7 god. zatvora.

1832. **KUKOĆ, Marija** (Luka) - rod. 14.09.1920., Split. Osud. 1945. presudom GNS Split po ZPND čl.3. t. 3. na 16 god. zatvora.

1833. **KUKULJEVIĆ, Natalija** (Kamilo) - rod. 28.04.1904., Virovac. Osud. 1945. presudom Vojnog suda Ja Zagreb po UVŠ čl. 14. na 3 god. zatvora.

1834. **KULENOVIĆ, Tonka** (Ivan) - rod. 30.08.1904., Zagreb. Osud. 1946. presudom Okružnog suda Zagreb po ZPND čl.3. t. 14. na 2 god. zatvora.

1835. **KULIĆ, Blanka** (Franjo) - rod. 01.08.1930., Bogojno, Ljutomer. Osud. 1955. presudom Okružnog suda Sežana po KZ čl. 303. st. 1 na 8 mjes. zatvora.

1836. **KULKO, Ljubica** (Franjo) - rod. 27.03.1903., Zagreb. Osud. 1946. presudom Div. vojnog suda Zagreb po ZPND čl. 10, čl. 3. t. 14. na 3 god. zatvora.
1837. **KULJAK, Jana** (Đivan) - rod. 05.05.1913., Gornji Fođrovac, Križevci. Osud. 1947. presudom Okružnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14. na 3 god. zatvora.
1838. **KULJAK, Marica** (Josip) - rod. 21.12.1913., Lakvans. Osud. 1947. presudom Okr. suda Bjelovar po ZPND čl.3. t. 14. na 7 god. zatvora.
1839. **KUNIĆ, Andelka** (Marko) - rod. 15.01.1920., Donji Dubovac, Križevci. Osud. 12.06.1945. presudom Vojnog suda Zagreb po UVS čl. 14. na 5 god. zatvora.
1840. **KUNKERA, Silva** (Josip) - rod. 01.01.1895., Zagreb. Osud. 1945. presudom Vojnog suda Komande grada Zagreba po UVS čl. 13. na 11 god. zatvora.
1841. **KUNOVIĆ, Ivka** (Stjepan) - rod. 01.01.1922., Martinec. Osud. 1947. presudom Vojnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14. na 1 god. i 6 mjes. zatvora.
1842. **KUNOVIĆ, Marija** (Mirko) - rod. 01.01.1923., Martinec. Osud. 1947. presudom Vojnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14. na 2 god. zatvora.
1843. **KUNST, Erika** (Julija) - rod. 12.04.1916., Beč. Osud. 1945. presudom Vojnog suda Zagreb po ZPND čl.3.t.14. na 15 god. zatvora.
1844. **KUNŠTEK, Jagica** (Ivan) - rod. 28.08.1907., Zagreb. Osud. 1947. presudom Okružnog suda Zagreb po ZPND čl.3. t. 14. na 1 god. zatvora.
1845. **KUNŠTEK, Marija** (Marko) - rod. 01.01.1905., Zagreb. Osud. 1945. presudom Vojnog suda Komande grada Zagreba po UVS čl. 14. na 11 god. zatvora.
1846. **KUNJEŠIĆ, Slavica** (Vinko) - rod. 15.06.1897., Palešnik. Osud. 1946. presudom Vojnog suda Zagreb po ZPND čl. 11. na 14 mjes. zatvora.
1847. **KUPREŠAK, Ante** (Pero) - rod. 11.02.1952., D. Andrijevci. Osud. 1972. presudom Općinskog suda Sl. Brod po KZ čl. 119/3. na 2 mjes. i 15 dana zatvora.
1848. **KUREČIĆ, Ana** (Josip) - rod. 01.01.1898., Selnica, Stubička. Osud. 1947. presudom Okr. suda Varaždin po ZPND čl. 3. t. 14. na 10 god. zatvora.
1849. **KURELAC, Berislava** (Franjo) - rod. 08.07.1907., Zagreb. Osud. 1945. presudom Okružnoga narodnog suda Zagreb po ZPND čl.9. na 8 god. zatvora.
1850. **KURELAC, Ivka** (Rato) - rod. 10.06.1923., Zagreb. Osud. 1945. presudom Okružnoga narodnog suda Zagreb po ZPND čl.3. t. 6. na 20 god. zatvora.
1851. **KURJAKOVIĆ, Božena** (Anton) - rod. 16.12.1915., Osijek. Osud. 1947. presudom Okružnog suda Osijek po ZPND čl.3. t. 14, na 6 mjes. zatvora.
1852. **KURTAGIĆ, Katica** (Marija) - rod. 11.04.1906., Zagreb. Osud. 1947. presudom Okr. suda Zagreb po ZPND čl. 4. na 3 god. zatvora.
1853. **KURUZOVIĆ, Aida** (Smajil) - rod. 26.12.1930., Ljubija, Prijedor. Osud. 03.04.1950. presudom Okr. suda Rijeka po ZPND čl. 3. t. 14. na 1 god. zatvora.
1854. **KUS, Barica** (Stjepan) - rod. 29.09.1925., Adamovac, Zagreb. Osud. 1947. presudom Div. Vojnog Suda Zagreb - po ZPND 6L3.t.14. na 2 god. zatvora.
1855. **KUS, Cecilija** (Stjepan) - rod. 18.11.1911., Markov Brijeg. Osud. 1947. presudom Okružnog suda Varaždin po ZPND čl.3.t.14. na 7 god. zatvora.
1856. **KUST, Roza** (Mato) - rod. 23.09.1912., Šašinci. Osud. 1948. presudom Okružnog suda Sl. Brod po ZPND čl.3.t.14. na 2 god. zatvora.
1857. **KUŠAN, Bara** (Ivan) - rod. 01.01.1917., Buditeći, Petrinja. Osud. 1948. presudom Okr. suda Sisak po čl. 3. t. 14. na 3 god. zatvorá.
1858. **KUŠANIĆ, Jelica** (Antun) - rod. 01.01.1930., Zagreb. Osud. 1949. presudom Vojnog suda Zagreb po KZ čl.29/IV na 1 g. 6 mjes. zatvora.
1859. **KUŠEK, Slava** (Grgur) - rod. 09.05.1907., Daruvar. Osud. 1947. presudom Div. vojnog suda Bjelovar po ZPND čl.3.t.14. na 6 god. zatvora.
1860. **KUŠMIŠ, Reza** (Jakov) - rod. 05.06.1898., Baničevac, Nova Gradiška. Osud. 1946. presudom Vojnog suda Osijek po ZPND čl. 1. čl. 5. na 6 mjes. zatvora.
1861. **KUTEN, Milka** (Grga) - rod. 01.01.1919., Dijanaš. Osud. 1945. presudom Vojnog suda Komande Bjelovarskoga vojnog područja po ZPND čl. 11. na 4 god. zatvora.
1862. **KUTLEŠA, Dobrila** (Josip) - rod. 01.01.1923., Livno. Osud. 1947. presudom Okružnog suda Zagreb po ZPND čl. 3. t. 8. na 3 god. zatvora.
1863. **KUTLEŠA, Emilija** (Josip) - rod. 01.01.1917., Livno. Osud. 1947. presudom Okružnog suda Zagreb po ZPND čl. 4. i 9. na 3 god. zatvora.
1864. **KUTNJAK, Ana** (Ivan) - rod. 01.01.1925., Vrhovljani. Osud. 1947. presudom Vojnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14. na 2 god. zatvora.
1865. **KUTNJAK, Jasa** (Jovo) - rod. 06.09.1908., Garešnica. Osud. 1947. presudom Div. vojnog suda Bjelovar po ZPND čl.3.t.14. na 6 god. zatvora.
1866. **KUTNJAK, Marija** (Ivan) - rod. (?) Čakovec. Osud. 1947. presudom Okr. suda Varaždin po ZPND čl. 3. t. 14. na 10 god. zatvora.
1867. **KUZEL, Marica** (Ivan) - rod. 01.01.1924., Bjelovar. Osud. 1946. presudom Div. Vojnog suda Zagreb po NADL.VOJNA SUDNICA čl. 7. na 4 god. zatvora.
1868. **KUZMAN, Anica** (Franjo) - rod. 13.07.1924., Gunja, Županja. Osud. 1946. presudom Vojnog suda Požega po ZPND čl. 11. na 18 mjes. zatvora.
1869. **KUZMEK, DRAGICA** (Šimun) - rod. 25.04.1924., Brckovljani. Osud. 1945. presudom Okružnoga narodnog suda Zagreb po ZPND čl.3.t.3. na 4 god. zatvora.
1870. **KUZMIĆ, Slavica** (Franjo) - rod. 10.09.1925., Kamova Gorica. Osud. 1947. presudom Okružnog suda Varaždin po ZPND čl.3.t.14. na 9 god. i 6 mjes. zatvora.
1871. **KUZMIĆ, Stanka** (August) - rod. 06.11.1926., Zagreb. Osud. 1945. presudom Vojnog suda Zagreb kao članica Ustaške mladeži na 6 mjes. zatvora.
1872. **KUZMIĆ, Vladimir** (Josip) - rod. 20.09.1945., Auguštanovac. Osud. 1973. presudom Općinskog suda Velika Gorica po KZ čl.119. na 2 mjes. i 15 dana zatvora.
1873. **KVAKIĆ, Ankica** (Josip) - rod. 31.12.1919., Kunovci. Osud. 1947. presudom Okružnoga narodnog suda Bjelovar po ZPND čl.3.t.14. na 10 god. zatvora.
1874. **KVESIĆ, Svetoslava** (Mato) - rod. 26.06.1910., Ruševo, Vukovar. Osud. 1945. presudom Vojnog suda Požega po ZPND čl. 11. na 5 god. zatvora.

(nastavit će se)

SRBOKOMUNISTIČKI ZLOČIN U ŠIROKOJ KULI: MASOVNA STRATIŠTA VAPE ZA OBILJEŽJIMA

Gospodin Martin Golac, član Hrvatske stranke prava iz Gospića, upoznao me s g. Ivanom Bukovcem, koji je bio svjedok partizanskih zločina nad Hrvatima nakon svršetka Drugoga svjetskog rata, kad su iz gospičkog zatvora kamionima odvozili zatvorenike i ubijali ih u Širokoj Kuli. Dogovorili smo se naći u srijedu 15. listopada 2003. u Širokoj Kuli, i obići mjesta stravičnih zločina. U dogovorenim vrijeme dočekali su nas Stipan Nikšić, predsjednik Mjesnog odbora Široke Kule, Ivan Bukovac, Mića Orešković, Marko Nikšić, Mile Nikšić, Joso Hećimović, Ivan Hećimović i Nikola Nikšić. Uputili smo se do prvog stratišta i grobišta u Rosić ogradi, koje se nalazi ispod kuća srpskih obitelji Koste Žužića, Nikole Dejanovića, Mile Serdara, Dure Serdara i Luke Serdara, u mrtvome koritu potoka Jaruge.

Svjedočenje Ivana Bukovca, očevida stravičnog zločina

Ivan pripovijeda: «Rođen sam 1929. u Širokoj Kuli. Otac Mile i majka Marija rod. Orešković imali su nas osmero: starijeg brata Matu, sestre Katu, Jeku, Ružu, Maru, Maću, Ankicu i mene. Nakon sloma Nezavisne Države Hrvatske 1945. i u kasnijim godinama, cestom ispred naše kuće partizani su često u kamionima iz gospičkog zatvora vozili zatočenike na stratište-jamu u selo Serdare, gore prema Ljubovu i na druga gubilišta. To su redovito radili u predvečerje. Osudenici su već bili mrtvi i polumrtvi. Ispod cerade kojom su bili prekriveni, virile su ukočene ruke i noge. Cerada se pomicala, pa smo zaključili da ispod nje ima još živih.

Ovdje gdje sada stojimo, ispod ovoga osušenog stabalca gdje se zemlja slegla, skupna je grobniča pobijenih Hrvata. Ovaj humak, zemlja je skupne rake. Po njegovim dimenzijama može se procijeniti koliko je raka bila velika. Partizani su ubijene slagali jednoga na drugog kao cjepanice, a gornji red su plitko zatrpani zemljom.

Piše:

Ivan VUKIĆ

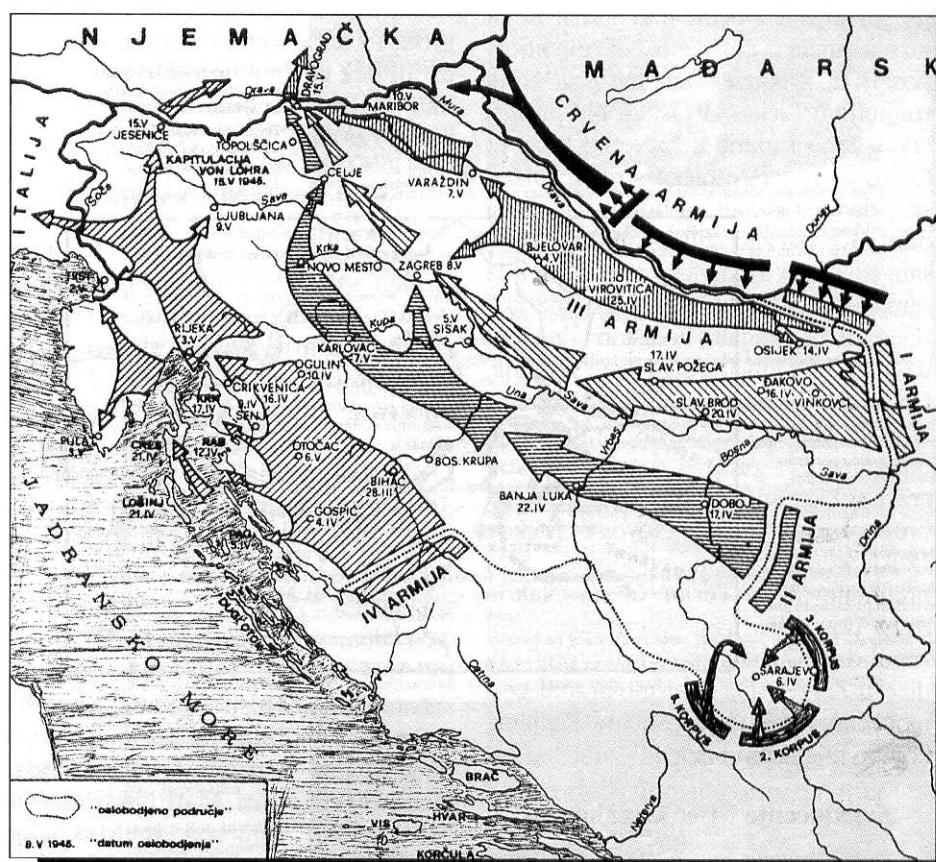
U smiraj dana na zalasku sunca u ljeto 1946. vraćao sam se blagom s ispaše kući. Bio sam po prilici 100 metara odavde, tamo gdje je sada ono drveće i vidio sam kad su u kamionu dovezli zatočenike vezane telefonskom žicom i pobili ih. Prije strijeljanja. Srbi iz obližnjih kuća i ostali kulski Srbi mučili su ih paleći im zavezane ruke rukohvatima zapaljene slame. Nemilosrdno su ih tukli. Nesretnici su već iz Gospića dovezeni polumrtvi. Bili su pretučeni. Nisam tu mogao dugo ostati. Morao sam pobjeći, jer da su me primijetili, i mene bi bili ubili.

U gospičkom zatvoru zatočen je bio moj brat Mate. U tri navrata sudili su mu da je ubijao Srbe. Nazočio sam tim sudenjima. Sudac je pitao srpske svjedoke kako to da je Mate toliko Srba ubio, a 1941. susjedi Srbi našli su zaštitu

u njegovoju kući. Odgovarali su da 'kad nema njihovih, neka nema ni naših'. Mate je osuđen na 20 godina robije. Sudac ga je pitao hoće li tražiti pomilovanje. Odgovorio je da ne će. Kad se 1954. nakon ranijeg otpusta iz zatvora vratio kući, pitao sam ga zašto na sudenju nije zatražio pomilovanje. Odgovorio mi je da su oni u zatvoru znali kako su one koji su tražili pomilovanje, navečer odvodili na strijeljanje.

Tasta su mi ubili. Kada mu je punica donijela hranu, rekli su joj da mu više ne treba. Zavapila je: 'Zašto ste ga pravednog ubili?' Stražar joj je odgovorio: 'Prave za prave, krive za krive'. Po toj partizanskoj logici nitko nije mogao ostati živ.

Kakvo je stanje bilo u Širokoj Kuli nakon svršetka Drugoga svjetskog rata? Tada je ovdje vladala tuga i jad naša. Susjedi Srbi ponašali su se bahato i silovito, dobili su rat, a mi izgubili. Morali smo šutjeti, držeći se one 'muk-lik'. Meni su roditelji kao mladiću govorili: 'Nemoj slučajno ovo

Završne operacije Drugoga svjetskog rata na hrvatskom području

što se u kući priča i što kod susjeda čuješ, nekomu reći'. Strah su nam utjerali svima u kosti, živjeli smo u ograničenoj slobodi.»

Ovdje je Ivan zastao. Krenuli smo na drugo stratište. Pješačili smo više od pola sata obroncima ličkoga sredogorja, putem koji je obrastao sitnom bjelogoricom, do nekadašnjeg vrta kojeg zovu Djedovica. Pripovijest se nastavlja:

«Evo, ovdje gdje stojim ubijen je i zakopan cestar iz Bunića. Poveli su ga u Gospic. Ne znam iz kojih razloga su ga doveli ovamo i ubili. Ne znam mu ni ime, no, lako se može to utvrditi. Nisam vido strijeljanje, to sam čuo od roditelja i starijih mještana. Znam da je tu bio grob, jer se isticao u ovome vrtu, koji se tada obrađivao. Svi mi pastiri koji smo ovuda čivali blago to smo znali.

Kad su na početku Domovinskog rata u gospički hotel dovezli masakrirane Lovinčane, zatekao sam se tamo. Brat jednog od ubijenih tražio je da ga vidi. Naša straža to mu nije dopustila, jer je bio unakažen i raskomadan. Brat je zaplakao i otišao. Odlučio sam tada otići k djeci u Zagreb, dok se stanje ne smiri. Predosjećao sam da će Srbi izvršiti strašne zločine nad nama. Žena mi nije htjela ni čuti za to. Nije me htjela poslušati. Zakazao sam misu za svoje roditelje u Ličkome Osiku. Na putu u crkvu ženu i mene u Novome Ličkom Osiku zaustavi četnička straža. Mislio sam da su naši, jer su bili u maskirnoj odori. Kad su zatražili dokumente i kad sam čuo srpsku ekavicu, shvatio sam da sam u zabludi. Žena se brzo snašla i rekla im da sam jako bolestan i da idem u Gospic u bolnicu. Jedan iz te skupine, **Grbić** zvani **Vampir**, radio je s njom u tvornici Marko Orešković. Vratio mi je dokumente i propustio nas je. Kod crkve u Ličkome Osiku bio je već veliki broj prognanika iz Novoga Ličkog Osika, kojeg su kasnije pobunjeni Srbi preimenovali u Teslin Grad. Nakon ovog događaja uspio sam nagovoriti ženu da popusti, pa smo otputovali djeci u Zagreb. Da to nismo uradili, četnici bi nas ubili, kao i većinu Kuljana, kojima nije uspio bijeg.»

Svjedočenje Miće Oreškovića

«Ja sam Mića Orešković, sin pokojnog **Mate i Marije**. Roden sam 1935.

godine. **Luka Orešković Lukša** i ja ovdje smo čivali ovce. Odmah poslije rata u šestome ili sedmom mjesecu 1945. ovdje u Djedovici našli smo ljudsku lubanju. Luka je rekao da se ovdje ne smijemo zadržavati, jer su ispod ovog suhozida partizani pobili zarobljene hrvatske vojниke i civile.

Moj pokojni otac bio je domobran. Služio je u obrambenoj postrojbi, koja je čivala budački most. Poslije rata uhitili su ga i ubili zajedno s **Markom Ratkovićem** iz Ličkog Osika, tamo preko rijeke Like kod Šikića. Tom prilikom ubili su njih dvanaest. Bili su to zarobljeni domobrani, ustaše i nekoliko Nijemaca. Pokojni stric davno mi je rekao da ih je zakopao **Martin Šikić Jakovašev**. Martin je umro, a s njim i tajna o grobu mog oca i ostalih. Za Martinova života nisam ga smio pitati za grob, jer kad bi komunistička vlast to doznala, dospjeli bismo u zatvor, a i nisam bio siguran da bi mi on zbog njihova nasilja htio pokazati gdje mi je otac zakopan.

Poslije Oluje išao sam se u Šikiće raspitivati, zna li netko za njihov grob. Rekli su mi seljani da su čuli za tu dvanaestoricu strijeljanih, ali gdje je grob, to ne znaju. Samo mi, koji smo ostali bez naših najmilijih, znamo kolika je dubina bola i tuge kad ne znamo za njihove grobove.»

Svjedočenje Marka Nikšića

«Ja sam Marko Nikšić sin Luke. Rođen sam 15. studenoga 1938. Za sve što kažem, ne sramim se i stojim iza toga. Stariji Kuljani sjećaju se da su ovdje u ovome vrtu Djedovici, ispod ovog suhozida pobijeni hrvatski vojnici: domobrani, ustaše i civilni. Ovdje ispred zida njihova je grobnica. Sjećam se, kad sam tu čuvao ovce, da sam vido kako se zemlja na tome mjestu ulegla. Preko zida bila je razbacana civilna odjeća i vojna odora hrvatske vojske. To se tu povlačilo pet-šest godina.

Na stratištu Rosića ograda, od naših iz Široke Kule znam po pričanju starijih da su ubijeni **Mate Nikšić** i **Dane Nikšić Danja**. Milišin otac, Mate Nikšić muž je **Milki**, kćeri Biničkog iz Mušaluka. Svećenik **Fran Binički** joj je stric. Mate je radio u općini kao bilježnik.

Jednog dana k Dani je na večer došao susjed Srbin **Milan Čubrić**, koji je kasnije bio cestar i prisilio ga, prijeteći mu pištoljem, da mu dođe ujutro pokositi livadu. Dane mi je bio susjed i sjećam se da smo mi iz kuće vidjeli kako su njih dvojica više razgovarala nego kosila. Prepostavili smo da ga Čubrić ispituje i da mu priprema lažnu optužbu. Na žalost, to se i obistinilo. Uvečer su pokojnog Danu odveli u Gospic, pa potom vratili natrag i ovdje u Rosićevu ogradi s ostalima ubili. Ženu **Rosu** zatvorili su i osudili na dvanaest godina teške robovi.

Moj pokojni otac služio je u obrambenoj domobranskoj postrojbi. On i više Kuljana nestali su 1945. Ne znam gdje mu je grob. Zbog toga neizmjerno patim. Kada je XIII. Dalmatinska zauzimala ove naše prostore, njima su zapovijedali srpski zapovjednici. Zapovjedili su da se likvidiraju svi koje se zatekne, bez obzira na to bili muški ili ženske. Ja sam se spasio, jer sam bio na Gradini u Ličkom Osiku.

U Mušaluku, u Razvalama, to je kod one prve kuće preko Štimaca, kod buvara Štimčeva, ondje gore, u dvije drage u skupinama po pedeset ljudi domobrana, ustaša, Nijemaca i civila ruku vezanih telefonskom žicom na leđima, pa jednog za drugog iznad nadlaktica, pobili su bez suda i dokazane krivnje. Procjenjuje se da su ondje pobili preko 600 ljudi. U ovom našem prostoru od srpskih obitelji živjeli su Kneževići, Serdari, Cvijanovići i Radmanovići. Ćukovčani, Vujoti, Kovači i ovi odozgo Kneževići kolonizirali su se na šapska imanja u Apatin, Prigrevicu i u ostala mjesta u Bačkoj. Velikosrpska promidžba razglasila je da su u nestali ratu, da su ih Hrvati pobili, a oni su opljačkali tuđu imovinu i posjede, prisvojili ih kao svoju i ostali živjeti na njima.

Ovi što su ovdje ostali, odgojili su svoju djecu u velikosrpskome četničkom duhu. U Domovinskom ratu izvršili su strašne zločine nad nedužnim i nezaštićenim Kuljanim. To nisu uradili Srbi iz Srbije i Crne Gore. Uradili su to naši susjedi, a sad glume nedužnu djecu, praveći se da ništa ne znaju. Lažu, kao što su lagali i šutjeli o pobijenim Hrvatima i njihovo-

vim grobnicama nakon Drugoga svjetskog rata na svojim posjedima, sada šute i prikrivaju zločine koje su izvršili nad svojim hrvatskim susjedima u Domovinskom ratu.»

Svjedočenje Stipana Oreškovića, predsjednika Mjesnog odbora Široka Kula

«Eto, vidite od jednoga do drugog stratišta probijali smo se kroz šikaru sitne bjelogorice. Ovo je mlada šuma, stara desetak godina. Prije se bez teškoće moglo ovuda prometovati za prežnim kolima i kamionima, dobrim bijelim cestama. Partizani su kamionima dovozili zarobljenike na stratišta, koja se uglavnom nalaze na srpskim posjedima u blizini njihovih kuća i u njihovim zaselcima. Moj pokojni otac pričao mi je da su ova okolna brda bila gola bez raslinja. Mogla se vidjeti svaka koza i ovca na ispaši, jer je bilo puno blaga i ljudi.

U Domovinskom ratu četnici su također kamionima dovozili zarobljene Hrvate na pogubljenja u jamu Čakarovica i druga gubilišta. Naši susjedi Srbi ponašaju se kao nedužni andeli. Ništa ne znaju, ništa nisu vidjeli, a naših najmilijih: djece, sestara, braće, majka očeva, baka, djeđova i dobrih prijatelja nema. Svi za sebe kažu da su u srpskoj vojsci bili kuhari. Bestidne li laži! Kad su oni svi kuhali, tko to naše ljude pobi i razori selia i gradove?

Vratio se u Široku Kulu Srbin Luka Serdar Car. Hrvatska država, koju je rušio, premda je samac, izgradila mu je novu kuću od 85 metara četvornih, a našim Hrvatima za dvočlanu obitelj izgrade 45 metara. Nije mu ni to doista. Stalno se buni. Tužaka nas policiji da mu pucamo po krovu kuće i ugrožavamo ga. Očevodom je policija utvrdila da su lovci daleko iza sela, otkud se i ne vidi njegova kuća, bili u lovu i pucali na divljač, a ne po njegovoj kući. To što je on pucao po našim kućama i ne će otkriti stratišta i grobišta naših najmilijih, nikomu ništa.

U ratu, kad su četnici tragali za našim seljanima koji su se iza prvog pokolja razbjezdili i skrivali u šipražu izvan kuća, a ostali su u četničkom obruču, četnik Nikica Čanković govorio je svojoj razularenoj četničkoj

bandi da ima «pušlu» za **Milu Tadiju**. 'Popušit će je', govorio je, lupajući pritom rukom po kundaku puške. Tadija ga je slušao. Osam dana skrivao se od njih u šipražu kao proganjena zvijer. Prošli su ni dvadesetak metara od njega.

Godine 1940. Široka je Kula imala 749 žitelja. Tijekom Drugoga svjetskog rata, a većinom nakon 4. travnja 1945. poginulo je i pobijeno 163 Kuljana, od čega 57 civila, pet policajaca, 31 domobrana, 67 ustaša i tri partizana. Većina je, rekoh, bez suđenja i prava na obranu pobijena iza rata, što zločinu daje dodatnu težinu, jer je izvršen u miru. Pri kraju sam prikupljanja i sređivanja dokumentacije, koju će nakon obrade objaviti.

Što nakon svega?

Ova stratišta i skupne grobnice nezaštićene su i neoznačene. Svjedoci umiru, a šuma prekriva mjesta stravičnih zločina. Kuljani su uglavnom stari i nemaju novca za uređenje ovog prostora. Tako je i s ostalim stratištima i grobištima u Lici. Vlastodršci za ovo ne haju, ponašaju se gore nego srbokomunisti. Oni su svojim nasiljem poticali prkos i inat kod Hrvata, koji su svoja svjedočanstva usmeno prenosili i otimali ih zaboravu. Ovi vlastodršci, bez obzira na to kojoj političkoj stranci pripadaju, izvršili su neoprostiv zločin. Urušili su onaj silni oslobođiteljski zanos, koji se stvarao stoljećima, zgazili su ponos i dostoјanstvo svom narodu, za Judine škude, u pohlepnoj borbi za otimačinom narodnog dobra, koja su naraštaji u znoju i krvi mukotrpnno stvarali.

Mi, hrvatski politički uznici, koji smo robijali za Hrvatsku, a mnogi, najbolji među nama, ostavise svoje kosti po jugoslavenskim i svjetskim tamnicama, kao i oni brojni koji za dragovoljno sudjelovanje u Domovinskem ratu nismo tražili status branitelja i ostale pogodnosti i povlastice, već smo zahvalni Bogu što nam dade milost da smo sudjelovali u veličanstvenom događaju stvaranja neovisne države Hrvatske, moramo zaštititi i obilježiti ovakva mjesta bola, patnje i stradanja hrvatskog naroda, ne očekujući pomoć od nikoga, jer je od nikoga dobiti ne ćemo. Moramo naraštajima koja će doći, prenijeti pla-

men svetosti žrtve za Domovinu. Ako to ne uradimo, ničim se pred poviješću opravdati ne ćemo moći.

Moj dobar poznanik **Zoran Vukman** u jednome svom članku pitao je Hrvate koji su glasovali za **Mesića**, kad će se ispričati ostalim Hrvatima za taj svoj nedomoljubni čin. Parafrasirat ću ga i zapitati hrvatske komuniste i njihove sljedbenike, kad će se ispričati i zatražiti oprost za svoja zločinstva, koja su izvršili nad hrvatskim i ostalim narodima.

BILO JE

*Bilo je, zlato mojê, bilo,
od vâjk je bilo
i sve se je, zlato mojê
iz jednê malê prîče
u srcê moje utopilo.*

*I vrîme mi rèče:
"Bilo je, dûšo mojâ, bilo,
u sânsi sve se je prelilo
kâj da, dûšo mojâ,
nikada ničesa nî bîlo."*

*Bilo je, zlato mojê,
bilo je, dûšo mojâ, bilo,
sve mi se sanjalo
od ljûbavi i dobrote
ničesa ni ostâlo.*

**Tomislav MARIĆIĆ
KUKLJIČANIN**

ISPRAVAK

Pored niza manjih propusta i pogrješaka, u broju 144 podkrala nam se i jedna krupna. Pjesma **Tomislava Marićića Kukljičanina**, objavljena na str. 22., naslovljena je kao «Ne bojim se riči». Treba biti: «Ne brojin riči». Ispričavamo se auktoru i čitateljima.

(Ur.)

MASOVNA GROBIŠTA NA PODRUČJU HRVATSKE (III.)

U prethodnim brojevima (*Politički zatvorenik*, br. 143 i 144), objavili smo popise raznih grobišta diljem Hrvatske, a ovdje donosimo nastavak tog popisa:

PODRUČJE SISAČKO-MOSLAVAČKE ŽUPANIJE.

Povjerenstvo za prikupljanje podataka o žrtvama Bleiburga i Križnih

Iskapanje žrtava u Macelju 1993.

puteva utvrdilo je 22 masovne grobnice.

59. **CRNI POTOK**, kod Siska, mjesto gdje je izvršena masovna likvidacija hrvatske vojske i civila Hrvata, koji su u svibnju 1945. na Križnom putu upućeni od Maribora k Sisku, pobijeno je nekoliko stotina ljudi.

60. **LOGOR RADILIŠTE U SISKU** mjesto je smaknuća velikog broja logoraša iz KPD Lepoglava 1946. Daljnja veća skupina osuđenika ubijena je 11. lipnja 1946. u 19.30 sati, kad su se uz Bednju vraćali u logor, kod skretanja na seoski put koji vodi u selo Purgu. Podaci: knjiga o KPD Lepoglava Dr. Augustina Franića, str. 133.

61. **SISAK PREDGRAĐE** (?) broj žrtava nepoznat. Poznati podaci: kamioni kamuflirani vojnicima, dovozili bivše ustaše i domobrane, te pripadnike ustaške mladeži. Pogubljeni su u šumarku iza današnjeg stadiona "Me-

Piše:

Dragutin PELIKAN

talca" u predgrađu Siska. Oko 1970. ili nešto kasnije, na tom mjestu kopani su temelji višekatnice. Pronađena je masovna grobnica. SUP naredio da se sve zatrpa, stvar zataška, a zgrada je rađena na drugome mjestu. Pismeno

svećenika i dvojica klerika 4. lipnja 1945.

66. **LAPAD, TALIJANSKE BARKE** – broj žrtava 170. Poznati podaci: u kolovozu 1945. Makedonci-novaci, zagušeni plinom naočigled građana.

67. **VARAŽDIN** – 15 dana trajalo je ubijanje zarobljenih vojnika hrvatske vojske, koji su bili smješteni na igralištu, najviše mlađih muslimana.

68. **LUG KRAJ BJELOVARA** – i tri mjesta u Bilogori, broj žrtava nepoznat. Predpostavlja se oko 1.500 pripadnika ustaške mladeži i civila – likvidirani bez suda. Izvršitelji: crnogorska i bjelovarska OZN-a. Više vjerojatno zna Josip Manolić.

69. **ŠUMA IZMEĐU SIROVE KATALENE I PODRAVSKOG KLOŠTRA** – broj žrtava oko 2.000. Poznati podaci: Poubljeni zarobljenici dovezeni u dva vlaka. Dokumentacija: Krunoslav Dražanović.

70. **NA ULAZU U KATOLIČKO GROBLJE** – broj žrtava nepoznat. Poznati podaci: od 4. srpnja do jeseni 1945. stalna strijeljanja zarobljenika iz svih krajeva, predpostavlja se nekoliko tisuća. Dokumentacija, dva pisma autora.

71. **LEPA BUKVA KRAJ ĐURMANCA** – broj žrtava nepoznat. Poznati podaci: Zarobljeni ustaše i domobrani dovezeni iz logora Mirkovac kod Začretja na likvidaciju u Lepu Bukvu. Počinitelj: krapinska UDB-a. Dokumentacija, pismeno svjedočenje.

72. **LIČKI OSIK** – broj žrtava 486, poznati podaci: strijeljana cijela bojna tek unovačenih domobrana od 17 do 18 godina, koja se predala pri prvoj partizanskom napadu 4. travnja 1945. Dokumentacija: pismeno svjedočenje.

73. **ČEMERNICA KOD VRGINMOSTA** – broj žrtava nepoznat. Poznati podaci: ljudi dovozeni željeznicom i kamionima do jame, ubijani i bačeni. Dokumentacija, pismeno svjedočenje.

74. **VIDANKA, OPĆINA DUGA RESA** – broj žrtava nepoznat. Poznati podaci: žrtve su strijeljane i bacane u jame, a zakopati su ih morali seljaci iz Patrakova Brda. Dokumentacija, pismeno svjedočenje.

75. KIRVENDA, OPĆINA DUGA RESA – broj žrtava nepoznat. Poznati podatci: Poubijani kraj jame u šumi, dovezeni u tri vlaka, koji su se zauzavili između postaja Duga Resa i Belavić-Selo. Dokumentacija, pismeno svjedočenje.

76. DUBRAVE, broj žrtava nepoznat. Poznati podatci: ubijani su dovezeni vlakom iz Karlovca, poubijani kod neke jame kod željezničke postaje Dubrava. Dokumentacija: pismeno svjedočenje.

76. ŠUME MEĐUVODE, lokalni naziv Lužnjak, između Gornjih i Dolnjih Dubrava od Karlovca prema Ogulinu, broj žrtava nepoznat. Procjena: nekoliko tisuća. Poznati podatci: vojnici NDH i civili Hrvati dovoženi vlakom iz Karlovca, istovareni kod mosta Gornje Dubrave gdje ih je dočekalo lokalno stanovništvo (srpsko), koje ih je mučilo, onda strijeljalo. Dokumentacija: pismeno svjedočenje.

77. ŠUMA KOLJAK, kraj sela KNEGINEC Gornji Varaždin – broj žrtava: nepoznat. Poznati podatci: u srpnju 1945. kamionima dovoženi vojnici NDH, ubijeni izakapani u rupe. Dokumentacija: pismeno svjedočenje.

78. ŠUMA KOD ČAZME – broj žrtava 2.800. Poznati podatci: 5.000 zarobljenika, od kojih 1.000 malodobnih pripadnika ustaške mladeži, skrenuti su u šumu iza Ivanić Grada, u Bjelovar ih je stiglo 2.200. Dokumentacija: Krunoslav Draganović.

79. ŠUMA KOZJAČA I JAMADOL – sada karlovačko groblje, broj žrtava oko 200. Poznati podatci: poslije rata kamionima dovoženi ljudi, koncem veljače 1946. iz karlovačkog zatvora odvedeni i ubijeni. Dokumentacija, pismeno svjedočenje.

80. USINA ILI USINJA – 20 km od Sinja na relaciji Sinj–Vaganj, broj žrtava nepoznat. Poznati podatci: poslije rata kamionima dovoženi ljudi, ubijani i bacani u jame. Dokumentacija: pismeno svjedočenje.

81. BEZDAN KOD KOSTRENE, Rijeka, broj žrtava nepoznat. Poznati podatci: partizani pet noći u ljetu 1945. strijeljali nad jamom, jama je bila u upotrebi do pedesetih godina, ubijeno mnogo Talijana iz Rijeke i okolice te njemačkih časnika. Dokumentacija: pismeno svjedočenje.

mentacija: djelomično istraživanje objavio "Večernji list".

82. ŠARETINA KOD SINJA – broj žrtava nepoznat. Poznati podatci: Hrvati ubijani poslije rata. Glavni ubojica poznat, mučio i ubijao uglavnom mladiće i bacao ih u jamu, umro 1974. Dokumentacija: pismeno svjedočenje.

83. VARAŽDINSKE TOPLICE – Josipovo kupalište, broj žrtava nepoznat. Poznati podatci: partizani ubijali ratne zarobljenike i mnoge žive spasili. Dokumentacija: pismeno svjedočenje.

87. PROSARA, broj žrtava nepoznat. Strijeljani zarobljenici iz logora Stara Gradiška.

88. TRAVNIK, broj žrtava više od 2.200. Po zauzeću grada 22. listopada 1944. partizani su dva dana ubijali hrvatske vojниke zajedno s ranjenicima i civilima.

89. IVAN-PLANINA, broj žrtava nepoznat. Noću su partizani odvozili kamionima UNRRA-e hrvatske vojниke i civile iz logora Sarajevo, otvorenog 7. travnja 1944. (Filipovićeva vojarna) u kojoj se tada nalazilo oko

Jama Podi kod Trilja, posmrtni ostaci ubijenih hrvatskih vojnika i civila

84. TOPLIČKA KOSA, broj žrtava nepoznat, procjena 7.600. Poznati podatci: strijeljani hrvatski vojnici iz logora Čemernica kod Vrginmosta (preko 9.000 ljudi), ostali spašeni amnestijom. Dokumentacija: Krunoslav Draganović.

85. DUBROVNIK-PULA-KRK (četiri točke), broj nepoznat. Poznati podatci: likvidirani njemački zarobljenici, na otoku Krku 800, zajedno s ranjenicima. Podatci: Dokumentacija Krunoslav Draganović.

86. GORNJI PODGRADCI, kod Bosanske Gradiške, broj žrtava oko 5.000. Poznati podatci: poslije 15. svibnja 1945. kod pravoslavne crkve svi poubijani, ubojice uglavnom žene, jer su muškarci bili u NOV-u. Ubijeni većinom domobrani (Hrvati i Muslimani) iz ovih krajeva. Dokumentacija: pismeno svjedočenje.

10.000 zatočenika. Počinitelji ovog zvjerstva je KNOJ, pod zapovjedništvom Bude Miličevića, oficira OZN-e.

90. IZMEĐU BUTMIRA I KASINDOLA, pobijeno je 2.000 zarobljenih hrvatskih vojnika. Ovo zvjerstvo izvršio je 5. korpus NOV-a pod zapovjedništvom generala Rodića.

91. KOZJA ĆUPRIJA, broj žrtava nepoznat. Krajem svibnja 1944. po ustavljenju "narodnog suda" strijeljan je nepoznat broj zarobljenika i civila iz Filipovićeve vojarne.

92. DUBOČEC NA SAVI, broj žrtava oko 3.000, uglavnom hrvatski vojnici poslani iz Bosne kući. Partizani zauzavili vlak u Derventi, razoružali stražare, potom skinuli s vlaka jedan dio vojske u Derventi, a preostale u

Brodu. Zarobljene vojnike pripadnici OZN-e pobili maljevima.

93. KEVINA JAMA - SELO RADOŠIĆ, sjeverno podno Malačke, broj žrtava se procjenjuje na 4.000-5.000. Partizani su tokom 1943. i 1944. godine bacali u jamu gradane Kaštela i drugih mjeseta. Dokumentacija: svjedočenja objavili "Slobodna Dalmacija" i "Večernji list", Krunoslav Draganović.

94. BIJELE VODE – POGRADICE POD KOZAROM, broj žrtava oko 4.500. Poznati podatci: domobrani ubijani hladnim oružjemm sjekirama – odvedeni iz Pogradice u Bijele Vode. Ubijali seljaci iz okolice. Dokumentacija: pismeno svjedočenje.

95. MARIBOR, okolica grada, jugoistočna šuma Težno, blizu RAM-a, broj žrtava, procjena oko 40.000. Pouzdani podatci: svibanj 1945. vojnici hrvatske vojske ubijeni i bačeni u masovne grobnice, najviše u protutenkovske rovove. Dokumentacija: pismeno svjedočenje, Krunoslav Draganović.

96. KOČEVSKI ROG, SLOVENIJA, broj žrtava procjenjuje se na 30.000-40.000, neutvrđen broj Hrvata. Poznati podatci: osam dana od početka lipnja 1945. ubijani na razne načine vojnici poražene strane, bacani u ponore, koji su minirani. Počinitelj: 1. dalmatinska brigada 26. divizije, pod zapovjedništvom S. Dubajića. Dokumentacija: Djelomično istraženo, izjava Dubajića, svjedočenje, istraga, Krunoslav Draganović.

97. PODITUKA, 4,5 KM OD LJUBLJANE, broj žrtava 1.500. Poznati podatci: hrvatski i slovenski vojnici ubijani i bacani u jame. Leševe premještali njemački zarobljenici, kasnije i sami pobijeni, početak lipnja 1945. Dokumentacija Krunoslav Draganović.

98. ZIDANI MOST, KAMNIK, BREŽNICE, broj žrtava: nepoznat. Poznati podatci: pobijeni hrvatski vojnici, svibanj 1945. Dokumentacija: Krunoslav Draganović.

99. SLOVENJGRADEC, ČRNA NA DRAVI, CELJE, broj žrtava nepoznat. Poznati podatci: ubijeni hrvatski vojnici. Dokumentacija: Krunoslav Draganović.

100. KRAJ SELA LADUČA (blizu slovenske granice), broj žrtava

nepoznat. Poznati podaci: u rovovima, mučeni, ubijani i pobijeni goli zarobljenici, folksdojeri (iz Pančeva i Zemuna) 87 ljudi, ustaše, domobrani. Likvidaciju vršila 21. srpska udarna divizija 4., 5., 21., 23., brigada, sredinom svibnja 1945. Dokumentacija: pismeno svjedočenje.

101. TEHARJE, HRASNIK, u noći s 5. na 6. lipnja 1945. iz logora Teharje izvedeno je 1.500 domobrana, zvјerski pobijeno i bačeno u rudnički rov, kojega su potom zatravpavali mještani. (Iz knjige "Trilogija Vetrinje – Teharje – Rog" Matije Klepca).

102. MACELJSKE ŠUME, kod Gornjeg Macelja, relacija Đurmanec-Ptuj, uz Zagorsku magistralu, broj žrtava: nepoznat. Poznati podatci: u srpnju i kolovozu 1945. u zatvorenim stočnim vagonima dovoženi ljudi, čekali noć u Đurmancu, potom likvidirani u šumama. Dokumentacija: pismeno svjedočenje. Bilježeći saznanja o ostacima maceljskih žrtava koje su 1992. djelomično iskopane bez znanja i suglasnosti rodbine žrtava, čine se da zbog živih aktera i njihovih "zaštitnika" još nije došlo vrijeme da se otvoreno piše o njihovim počiniteljima. Tada otvorena jama, označen sa brojem IVd. mjesto je gdje su pokopani pobijeni katolički svećenici, bogoslovi i civili. Ukupno su otvorene 23 jame i iskopano 1163 kostura, a Šafranko svjedoči da na području Macelja ima još oko 130 grobnih jama. Posmrtni ostatci prevezeni su u crnim najlonskim vrećama za smeće u podrum patologije na Šalati. Svi oni koji pišu o tim zbivanjima, ostavit će u povijesti trag svjedočanstva o tragičnim događanjima i pobijenim žrtvama. Neka ovi zapisi ostanu kao povijesni dokument i opomena za buduće hrvatske naraštaje, da se takav zločin ne bi nikada više ponovio na hrvatskom tlu. Nažalost, vapaj za mirom nije pomogao. Hrvatska je postala opet "klaonica nevinih žrtava" u Domovinskom ratu, što dokazuje da je cijelo vrijeme poslije Drugoga svjetskog rata vođen psihološki rata protiv Hrvatske. Ne smijemo zaboraviti sve naše domoljubne žrtve i istinske mučenike koji su svoj život položili za Hrvatsku.

(nastavit će se)

GLEDAM LI DANAS...

*Gledam li danas
iz moje perspektive
sve one absurdne
zastavice rada,
sve slike bijede
ostale su žive,
ali nikad nije
ishlapila nada.*

*Sitne zlobe
spotiču se same
o kamenje, hridi
čiste misli
blistaju sred tame,
a zlo srce
istinu ne vidi.*

*Slobodu duha ne može se okivat
ni pomanjkanje kruha
ne će smanjiti snagu
da se dalje ljubi
Domovinu dragu.*

Višnja SEVER

UHODE

<i>od vode</i>
<i>do vode</i>
<i>do vode</i>
<i>nas vode</i>
<i>od vode</i>
<i>nas provode</i>
<i>pri vodi</i>
<i>nas zavode</i>
<i>u vodu</i>
<i>nas uvode</i>
<i>uz vodu</i>
<i>nas predvode</i>
<i>kroz vodu</i>
<i>nas sprovode</i>
<i>uhode</i>
<i>moj rode</i>

Mario BILIĆ

SVJEDOČANSTVA O PARTIZANSKIM ZVJERSTVIMA U GOSPIĆU

Na spomen gospičkim žrtvama 4. travnja u gospičkoj je katedrali Navještenja Blažene Djevice Marije služena sveta misa zadušnica, a na stratištu i skupnom grobištu uz groblje Svetе Marije Magdalene skupina Gospiciana zapalila je svijeće i molila se za duše pobijenih. Molitvu je predvodio bivši politički uznik v.lč. Josip Kapš. Tužna svečanost bila je skromna, ali uzvišena i dostojanstvena. Ove godine nismo održali besjedište u Pučkome otvorenom učilištu, kao u mi-

Piše:

Ivan VUKIĆ

Našim članovima, pritisnutima bolešću, starošću i podsvjesnim strahom ponestade snage boriti se. Pitaju, zašto to baš moramo raditi mi, zašto to ne radi vlast, zašto to ne rade oni čije su roditelje, rodbinu i prijatelje pobili? Vrlo su složena vremena i ne želimo ponovno u

Izgubit će im se svaki trag. Povijest nas uči da se ono što nije zapisano i obilježeno nije ni dogodilo. Što možemo mi očekivati, kad u Zagrebu - koliko mi je poznato - takva mjesta u Maksimiru, na savskome nasipu i drugdje nisu obilježena. Ne obilježava se ni spomen na te žrtve. Nije mi zaista jasno da naša udruga nije mogla naći mogućnost da se na državnoj razini unificiranim pločama od nehrđajućeg čelika obilježe stratišta i grobišta, dok se ne stvore uvjeti da se na dostojanstveniji način to napravi. Podružnice su mogle dobiti zaduženje bdjeti nad tim pločama i obnavljati ih ako ih netko ukloni ili uništi.

Gospic je u posebice teškom položaju, jer se u pravilnim vremenskim razmacima dežurni nadzornici za upokoravanje Hrvatske obaruše preko tiska i elektroničkih medija na nas, optužujući nas da smo čudovišta, genocidna bića, koja još uvijek nisu shvatila svoju zlocu i zločinstva i ispričala se za navodno počinjene zločine. To je prokušana metoda. Optuži da ne bi bio optužen. To je smišljena politika. Treba slomiti Liku, a posebice njeno središte Gospic, kao kralješnicu Hrvatske, spone između sjevera i juga zemlje, pa će se lako po onoj «podijeli pa vladaj» zavaditi Hrvate sjeverne i južne Hrvatske i pretvoriti ih u novo globalizacijsko roblje.

A onima, koji ne znaju što se dogodilo u Gospicu 4. travnja 1945. i u poratnim godinama, kao i u ostalim mjestima diljem Hrvatske, evo prijepisa izjava svjedoka koji su sudjelovali na strani pobednika i

Hrvatski vojnici polažu prisegu

nulim godinama, zbog podmetanja i prepreka na koje nailazimo. Preklani su na sami dan održavanja besjedišta iz dvorane Pučkoga otvorenog učilišta odnijeli razglas i navodno ga montirali u kinodvoranu, zbog nekoga stranačkog političkog sastanka, a kino ima svoj razglas. Lani je ogrank Matice hrvatske u Gospicu u toj dvorani baš 4. travnja priredio predstavljanja jedne knjige. To inače uvijek rade u svojoj dvorani. Na naš prosvjed zašto nam to rade, uprava Pučkoga otvorenog učilišta odgovorila nam je da besjedište održimo dan prije ili kasnije, te zašto nam je baš stalo da to bude 4. travnja i što se dogodilo toga dana? Što na sve ovo reći?

Nismo mi izmislili 4. travnja 1945. Jugoslavenski partizani hrvatskom krvlju su ga obilježili!

zatvor! Bože, što se to događa, u kakvom to okružju živimo. Tko je pozvaniji od nas političkih uznika da istražuje i obilježava mjesta hrvatske patnje i stradanja. Strah je pakleni osjećaj koji paralizira svaku želju, volju i htjenje. Samo su dodvorništvo, nagodbenjaštvo, pohlepni osobni i stranački interesi pogubniji od njega.

Šuma i šikara prekriva stratišta i skupna grobišta pobijenih Hrvata u Jasikovcu, Imovini, Divoselu, Širokoj Kuli, Smiljanu, Ljubovu, Korenici, Karlobagu i drugdje, a u Gospicu na našu sramotu, lani su pobijeni uz groblje Svetе Marije Magdalene preasfaltirani novim debelim slojem asfalta. Stratišta nisu obilježena ni istražena. Iza naše smrti o zločinima jugoslavenskih partizana i o grobovima njihovih žrtava ne će imati tko svjedočiti.

Osobito pod Gospićem imali smo teške okršaje s hrvatskom vojskom. Svugdje putem gdje smo uhvatili kojeg ustašu, bilo je dozvoljeno da s njim radimo što smo želili. Bio sam osobnim svjedokom kako su pojedinci bili svezani uz stablo bora i polagano bodeni talijanskim bodom vima oko srca: govorilo se da nam se želi pokazati funkciju srca. Prema domobranima se blaže postupalo. Uvelike je zavisilo od tog da li je komandant jedinice bio Srbin ili Hrvat, Hrvati su ipak ponekog svoga i pošteli. Primijetio sam da su prema muslimanima i jedni i drugi bili podjednako surovi. Radi toga je bilo naređeno ako je komandant jedinice Hrvat da Srbin mora biti komesar.

poraženih. (Dokumente donosimo u izvornom obliku, bez ikakvih intervencija. Op. ur.)

ZAPISNIK

Pristupa nepozvan **Dušan Vuković**, izbjeglica iz izbjegličkog logora u Frasketama (Alatri), rodjen 14. IV. 1933. u selu Miočić, kotar Drniš, vjeroispovijesti pravoslavne, sin pok. **Jove i Anice Petranović**, prebjegao iz Jugoslavije dne 19. 8. 1955 god. te izjavljuje slijedeće u pogledu svoje funkcije u komunističko vojnom i policijskom aparatu:

U partizanske odrede sam stupio u septembru mjesecu 1943 godine, tj. u desetoj godini svog života. Pridružio sam se "svilajnsko-mosečkom partizanskom odredu" u selu Maonice ispod Kozjaka. Moj stariji brat je bio već ranije u partizanima pa je to kao i moja neobuzdana mladost igralo veliku ulogu kod donošenja moje odluke. Inače ne mogu da reknem da sam bio prisiljen na taj korak ponašanjem hrvatske vojske ili Talijana, budući u našem selu nije bilo progona od strane navedenih oružanih snaga.

U to vrijeme je komandant odreda bio kapetan **Bogdo Njeguš**, sada upravitelj Geološkog Zavoda Hrvatske u Zagrebu (Djorićeva ul. 3b/V.) a politički komesar **Mile Njegić**.

Godine 1944 sam prebačen u 8 brigadu 20 Udarne Divizije, koja je bila u sastavu VIII Korpusa NOV. Komandant VIII Korpusa NOV je bio general **Petar Drapšin** i naše jedinice su imale zadatku da uz snabdijevanje od strane engleskih vojnih snaga (zadatak povjeren maršalu **Alexanderu**), nadiru unutarnjim obalnim

Vidio sam jednog ustašu kojem je bila oderana koža i tako je bio za vlastitu kožu obješen na granu. Birani su razni najsadistički načini za ubijanje zarobljenika. Prema mome sudu moglo je biti likvidirano do 400 gradana iz Gospića. Primjetio sam i to da su Rusi slikali te šipile, bili su to oficiri iz delegacije.

pojasom preko Knina i Gospića k Rijeci, kako bi zatvorili obruč oko neprijateljskih snaga koje su se forsirano povlačile. U sastavu ove jedinice sam doživio one značajne dane u jugozapadnoj Hrvatskoj, kao i u Sloveniji, kada su zarobljeni vojnici strijeljani u masama. Te događaje sam mogao pratiti sve do mjeseca juna 1945 godine, kada je došlo do razformiranja 20 Divizije u Šant Peteru na Krasu. Nakon toga sam prebačen u zaštitni bataljon II Armije (Komandant general

Ivan Gošnjak a pol. komesar **Rade Žigić**) u Zagreb, gdje sam imao priliku posmatrati likvidiranje raznih vojničkih grupa kao i civilnog građanstva. U toku moje desetgodišnje kasnije službe u "Jugoslaviji" promjenio sam mnogo vojničkih zvanja, dok se konačno nisam našao na dužnosti šefa pratećeg odjeljenja Državnog sekretarijata za unutrašnje poslove FNRJ u Rijeci. (Bivša Uprava Državne Bezbjednosti FNRJ). S tog položaja nakon izvjesnih nesuglasica s pojedinim mojim predpostavljenim i kolegama, uglavnom sam i prebjegao u Italiju.

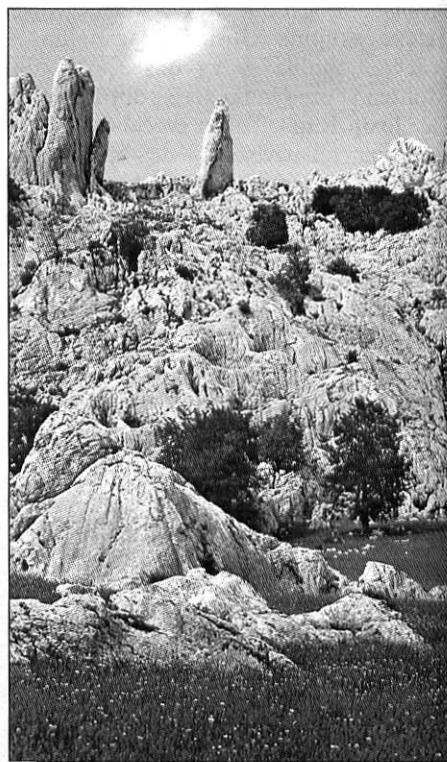
Pozvan da kaže što mu je poznato o događajima koji su uslijedili nakon ulaska partizanskih jedinica u Knin, Dušan Vuković izjavljuje slijedeće:

U Kninu smo zatekli i zarobili izvjestan broj Nijemaca, ustaša i domobrana te veći broj četnika pripadnika četničke divizije "Dinara", kojom je zapovjedao vojvoda **Momčilo Djurić**. Likvidiranje je poduzimanu u grupama po 50 do 100 a ekipe koje su vršile likvidiranje su se mijenjale. Knin mi je dosta dobro poznat pa mogu točno da odrediti mjesto na kojem su se ta zlodjela dešavala. Iznad Knina se nalazi na udaljenosti od nekoliko kilometara mjesto zvano BORICI. Tu se nalaze rupe u koje su navodno ranije ustaše bacale srpsko stanovništvo. U te iste rupe su nastavili naši odredi bacati zarobljenike. Bili su povezani čvrsto telefonskom žicom jedan za drugog, tako da je dosta bilo rafalnom paljbom usmrtiti prvu desetinu a onda su i drugi padali za njima živi u jame. Odozgor se je ta gomila zasipala intenzivnom paljbom iz automatskih oružja i bacane su ručne granate u jame. Neki su bili predhodno prisiljeni da sami sebi kopaju jame. Mene kao dijete su također nudili da strijeljam zarobljenike, no uzevši u ruke teški njemački mitraljez "Šarac" pokleknuo sam pod njegovom težinom i nisam bio u stanju da ispalim smrtonosni rafal na poredane zarobljenike. Bilo je vrlo dramatičnih scena: neki su vikali da nisu ništa krivi no to im nije pomagalo jer milosti nije bilo ni za koga.

Koliko sam vidio moja jedinica je mogla ustrijeliti i baciti u jame oko 700 do 1000 četnika, oko 700 hrvatskih vojnika i preko 1500 Nijemaca. Talijana je nadjeno vrlo malo, njih desetak, koji su ostali u službi Nijemaca, oni su također ubijeni. Jedna cijela talijanska jedinica je uvrštena u partizanske odrede, jer se predhodno predala. No držani su uviđe dobro na oku, jer im se nije vjerovalo.

Na nadiranje k Gospiću, osobito pod Gospićem imali smo teške okršaje s hrvatskom vojskom. Svudje putem gdje

smo uhvatili kojeg ustašu, bilo je dozvoljeno da s njim radimo što smo želili. Bio sam osobnim svjedokom kako su pojedinci bili svezani uz stablo bora i polaganu bodeni talijanskim bodovima oko srca; govorilo se da nam se želi pokazati funkciju srca. Prema domobranima se blaže postupalo. Uvelike je zavisilo od tog dali je komandant jedinice bio Srbin

Velebit

ili Hrvat, Hrvati su ipak ponekog svoga i pošteli. Primjetio sam da su prema muslimanima i jedni i drugi bili podjednako surovi. Radi toga je bilo naređeno ako je komandant jedinice Hrvat da Srbin mora biti komesar.

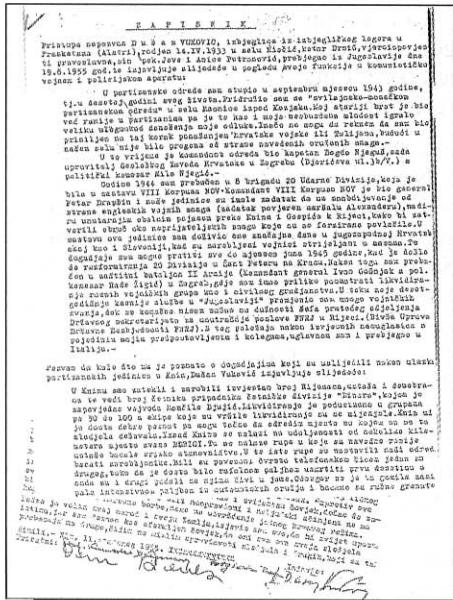
Mnogo se prakticiralo i slijedeće: pojedinci su odvodjeni na stranu i onda bi im se pripucalo u leđa, tvrdeći da su pokušali bježati te da su ubijeni na bježstvu.

Jedan dio starijih boraca nije se rado javljao za likvidiranja no na izričitu želju komesara i komandanata su ipak išli. Nama su objašnjavali politički razloge likvidiranja, tvrdeći da se radi o vojnicima koji su teško ogreznuli u krv nedužnog stanovništva i za koje nema više mogućnosti prevaspitavanja ili povravljanja.

Pozvan da kaže što mu je poznato o borbama oko Gospića i o dogadjajima u Gospiću nakon ulazka partizana Dušan Vuković kaže:

Pred Gospićem smo imali teške borbe. Ustaše su se borili tako uporno kao nikad

SJEĆANJA I SVJEDOČENJA

Faksimil izjave Dušana Vukovića

ranije. Puštali su nas do 10 metara pred svoje postave i tada su znali slistiti učestanom vatrom cijele jedinice. Nama je i ranije saobćeno da su gospički ustaše "na glasu" i da treba očekivati jake borbe. Mi smo dobili vrlo malo ustaša živie u ruke, obično su se sami ubijali ili ginuli s posljednjim metkom. U ruke nam je palo svega 25-30 ustaša u iznemoglu stanju, koji su bili likvidirani tamo gdje su zatečeni. Radi toga smo izvršili odmazdu nad civilnim stanovništvom. Prema instrukcijama OZNE ljudi su ubijani na razne moguće načine. Vrlo je čest slučaj bio da se ljudima razbijala glava kamenjem i da su se onda gurali u ruševine pojedinih zgrada, kako bi se stekao utisak da su poginuli u ruševinama. Na par kilometara od Gospića su neki bačeni u špilje. Vidio sam jednog ustašu kojem je bila odjerana koža i tako je bio za vlastitu kožu obješen na granu. Birani su razni najsdističkiji načini za ubijanje zarobljenika. Prema mome sudu moglo je biti likvidirano do 400 građana iz Gospića. Primjetio sam i to da su Rusi slikali te špilje, bili su to oficiri iz delegacije.

Pozvan da kaže što mu je poznato o likvidaciji zarobljenika na teritoriju Slovenije Dušan Vuković kaže:

Iz Knina smo krenuli sve pod borbama za Gospic. Te sam događaje već naveo. Iz Gospića smo prosljedili linijom na Senj i Novi Vinodol. Tu smo u sastavu ostalih jedinica napredovali prema Rijeci i učestvovali u teškim borbama oko predjela "Katarina" u Rijeci. Iz Rijeke smo krenuli prema Sloveniji, ušavši u Ilirska Bistricu. U Ilirskoj Bistrici smo zarobili dosta njemačkih i hrvatskih vojnika. Nijemce smo odvojili po zanimanjima i to rela-

tivno vrlo mali broj, pa smo šofere i mehaničare uzeli k sebi na rad. Ostatak je strijeljan u neposrednoj blizini grada. Primjetio sam da su Hrvati nosili iste odore kao i Nijemci samo su imali na rukama hrvatske grbove. Od njih je stiglo do Zagreba živo valjda samo 2%. Predhodno prije strijeljanja su podvrgavani strašnim mukama. Ovdje sam bio živim svjedokom da su pojedincima živima sjekli uši, noseve i kopali oči. Za one Nijemce za koje je bilo utvrđeno na temelju specijalnih znakova na tijelu da su pripadali Gestapo-u (saslušani grijesi, misli na SS trupe, op. zapisničara!) izmišljane su specijalne muke. Sada je potreba ubijanja zarobljenika objašnjavana samo novim borcima od 1945 godine i to kraćim govorima. Strijeljanja su vršena bez ikakvog sudskenja i na vlastitu inicijativu naših komandanata a naročito temeljem direktive štaba VIII Korpusa, da se ubija sve što padne u ruke. Nisam u stanju da dadnem točan broj ubijenih, jer su ubijani po manjim odjeljenjima i dulje vremena, no smatram da je dosta velik jer se pucalo dosta intenzivno i dulje vrijeme.

U Šan Peteru na Krasu je likvidirano blizu 1000 njemačkih zarobljenika i nešto hrvatskih vojnika, ali ne velik broj. Koliko je meni poznato imali smo naređenje da ne ubijamo civilno gradjanstvo koje se povlačilo skupa s vojskom. Dapače smo ih pomagali i s hranom. Dozvoljavam da su mogli ginuti ondje gdje su bili gusto izmiješani s povlačećom vojskom.

Pozvan da navede imena jedinica i komandanata odnosno komesara istih, koji su učestvovali skupa s njihovim jedinicama u likvidiranju zarobljenika izjavljuje.

Pripadao sam I bataljonu 8 brigade 20 Udarne divizije VIII Korpusa IV Armije NOV i POJ. Komandant 20 divizije je bio pukovnik Bogdan Pecetić a komesar pukovnik Mate Bjelobrk. Komandant VIII Korpusa je bio general Petar Drapšin a komesar korpusa Vlado Četković. Komandant mog bataljona je bio Mile Knežević. Komandant 8 Brigade je bio podpukovnik Ivo Purišić a komesar Dragutin Crnogorac, načelnik štaba kapetan Vukman je poginuo u borbama. Rukovodio OZNE je bio Mile Beljan iz sela Miočića, kotar Drniš. Komandant II bataljona naše brigade je bio Dane Šime Bogunović (rodom iz Vrela u Zrmanjskom klancu) a komesar nekakav Rančić iz Sinja.

Od drugih jedinica poznato mi je da su učestvovali u tim operacijama 26 tenkovska divizija VIII Korpusa, dijelovi XIX Divizije, VII Banijska Divizija, VIII

Kordunaška Divizija, VI Lička Proleter-ska Divizija, IV Crnogorska proleterska brigada te XI Korpus. Od vojnih rukovo-dioca su mi poznati bili: komandant XI Brigade 26 Divizije Simo Dubaić, major, rodom iz Bukovice, komandant 26 Divizije je bio Maks Baće, Komandant VI Ličke proleterske Divizije je bio Djoko Jovanić (sada načelnik zagrebačke vojne oblasti) a komesar Rade Žigić, Komandant VIII Kordunaške divizije je bio Joža Skočilić a komesar Djuro Kladarin (sadašnji direktor lista "Zagrebački Vjesnik" u Zagrebu). Komandant XI Korpusa je bio Veco Holjevac. Iz IV crnogorske proleterske brigade poznati su i komesari Lazu Lopačića.

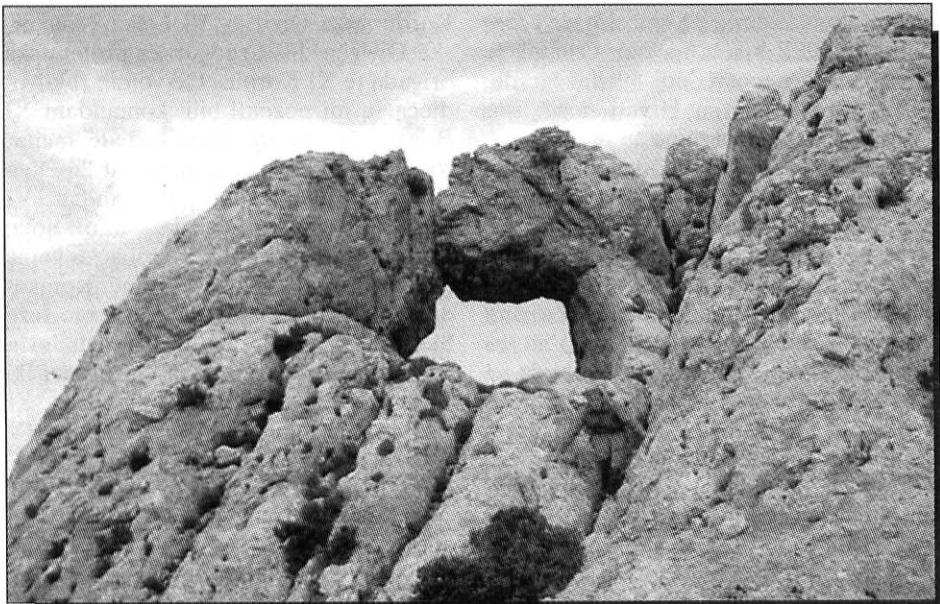
Govoreći o likvidiranju zarobljenika na teritoriju samog grada Zagreba, Dušan Vuković izjavljuje da mu je poznato slijedeće:

Prebačen sam u mjesecu junu 1945 godine u Zaštiti bataljon II Armije NOV (Komandant general Ivan Gošnjak, komesar Žigić a načelnik štaba general Ivan Šibl). Vidio sam u komandi grada (gdje je vodio glavnu riječ Vječeslav Holjevac) kako je postepeno likvidirana jedna grupa od 500 zatvorenika. Oni su smrт čekali pod strašnim uslovima, jer su

Predhodno prije strijeljanja su podvrgavani strašnim mukama. Ovdje sam bio živim svjedokom da su pojedincima živima sjekli uši, noseve i kopali oči. (...) Sada je potreba ubijanja zarobljenika objašnjavana samo novim borcima od 1945 godine i to kraćim govorima. Strijeljanja su vršena bez ikakvog sudskenja i na vlastitu inicijativu naših komandanata a naročito temeljem direktive štaba VIII Korpusa, da se ubija sve što padne u ruke. Nisam u stanju da dadnem točan broj ubijenih, jer su ubijani po manjim odjeljenjima i dulje vremena, no smatram da je dosta velik jer se pucalo dosta intenzivno i dulje vrijeme.

morali radi nedostatka prostora formalno sjediti jedan drugom u kruši. Likvidiranja su vršena "Maricom" na savskoj obali i Maksimiru.

Sjećam se vrlo dobro slučaja kad su nam oficiri vojne OZNE Novica Radović (sad u sudskoj straži u Sisku), Rade Ljubičić i Stevo Nišević pokazali jednu grupu mladih ustaša od kojih niti jedan nije imao više od 16 godina govoreći: vidite kako ima i mladih ustaša. Njih su odveli na Savu, gdje ih je jedan svećenik ispovjedio i razriješio grijehova a poslije

Velebit

su ih izboli bajonetama i bacili u Savu. Ista sudbina je zadesila i tog svećenika.

Znam također da je iz zatvora u Petrinjskoj ulici odvedena na strijeljanje jedna veća grupa ranjenih hrvatskih dobrovoljaca s Istočnog bojišta, koja je zatečena u nekakvoj bolnici u Zagrebu.

U svim ovim i ranije navedenim slučajevima smo oduzimali zarobljenicima sve stvari od vrijednosti pa čak i zlatna zubala ili zube, koje smo im izbjigli kundacima iz ustiju.

Upitan dali ima još što reći u vezi s postavljenim pitanjima ili uobće, Dušan Vuković kaže:

Na pitanja sam odgovarao po svojoj savjesti i dobre volje. Nisam pokušao zatajiti niti one događaje gdje sam i sam učestvovao, želeći na neki način koristiti borbi protiv strašnog režima, koji je i mene kao dijete napravio svojom žrtvom. Ta moja odluka je donešena zrelim razmišljanjem budući mi je danas mnogo toga i samom odvratno i jasno da nije valjalo.

Da je sve gore navedeno točno i istinito kao i vjerno zapisano (zapisnik mi je pročitan u cijelosti i pred svjedocima) svjedočim svojim vlastoručnim podpisom, te sam pripreman dati svoje svjedočanstvo pred svakom ovlašćenom komisijom.

U Rimu dne 10. studenog 1955

Zapisničar:
(Prof. Miroslav Varoš

Dušan Vuković, šef pratećeg odjeljenja
XI odsjeka DSZUP FNRJ Rijeka,
u vrijeme opisanih događaja obični
vojnik
stariji vodnik

čuvali zarobljenike, pobijene kasnije na gore navedenom mjestu. Osim toga, bilo je također masovno strijeljanje kod Žadrevičkog mosta na samoj Krki.

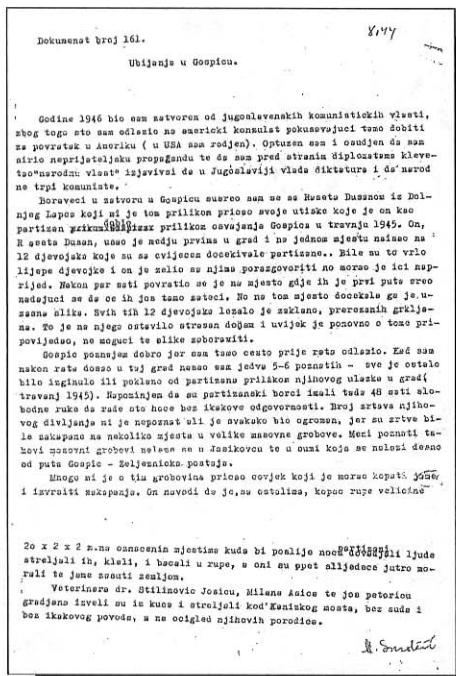
2. Gospić

Na svoj raniji iskaz dodajem: da su borbe oko Gospića bile iznad svake mjere žestoke i vrlo veliki broj poginulih. Strijeljanja gospićkih gradjana vršena su nad nekim špiljama iznad bolnice, zatim kod mlinova sjeverno od grada, a najveći dio je ubijen pri ulazu u grad i u prva dva dana. Mogu da kažem, da je bilo saopćeno svim jedinicama, koje su napađale Gospic, da moraju biti pažljivi prema civilnom stanovništvu zapravo da je to kraj, koji je mnogo nastanjen i zagrižen za Ustaše i Hrvatsku vojsku. Nastupajući sa takovim upozorenjem svojih predpostavljenih, borci nisu imali povjerenja ni u žene, misleći ako im podju u susret, da imaju kod sebe možda neko sakriveno oružje, tako da su borci bez predomišlja ubijali iste. Mogu da kažem da se sve ovo odigravalo uglavnom u samom zauzimanju grada i poslije jedan dan, odnosno po povlačenju glavnine Hrvatske vojske i ostalih, koji su branili grad. Vidio sam pri ulazu u grad, kako je jedan partizan ubio iz pištolja ženu i dijete, koje je nosila u naramku, bacivši ih prema rijeci.

3. Na događaje kod Ilirske Bistrice potvrđujem svoj raniji iskaz i dodajem da su mučenja zarobljenika kao na pr. sjećenje ušiju i sl. bila više pojedinačna i na vlastitu inicijativu pojedinih starih boraca, osobito Kordunaša i Banjaca i Ličana, koji su to vršili iz osobne osvete radi članova vlastitih obitelji, koji su bili ubijeni od "nepriateljskih vojski" kao na pr. Nijemaca, Ustaša i sl.

Osim toga nadodajem da sam bio prisutan kada su kod Vukovića Mosta na Cetini blizu Civiljana doveli zarobljenog jednog katoličkog svećenika za kojeg su rekli da je sa teritorija Vrlike. Komandant naše VIII brigade XX divizije, imenom Dragutin Crnogorac iz Kninskog Polja, naložio je da se ima dotični fratar ubiti na taj način, da mu na panju glavu pilom odsjeku, jer je navodno isti taj fratar naredio, da se tako pogubi jedan partizanski oficir, što su kasnije sami naši borci međusobno u povjerenju smatrali, da je to bilo izmišljeno kao izlika, da se tako opravda ovo sadističko ubojstvo. Mnogi borci su bili i povjerivali riječima tako visokog rukovodioca. Pred mojim očima dva mlada partizana su prepilila vrat svećeniku.

SJEĆANJA I SVJEDOČENJA

Faksimil izjave M. Smolčića

Osim toga nadodajem da sam bio prisutan kada su kod Vukovića Mosta na Cetini blizu Ciglana doveli zarobljenog jednog katoličkog svećenika za kojeg su rekli da je sa teritorija Vrlike. Komandant naše VIII brigade XX divizije, imenom Dragutin Crnogorac iz Kninskog Polja, naložio je da se ima dolični fratar ubiti na taj način, da mu na panju glavu pilom odsjeku, jer je navodno isti taj fratar naredio, da se tako pogubi jedan partizanski oficir, što su kasnije sami naši borci medjusobno u povjerenju smatrali, da je to bilo izmišljeno kao izlika, da se tako opravda ovo sadističko ubojstvo. Mnogi borci su bili i povjerivali riječima tako visokog rukovodioca. Pred mojim očima dva mlada partizana su prepilila vrat svećeniku.

Na kraju smatram potrebnim, da ispričam način, na koji su partizanski rukovodioci stvarali od mlađih i neiskusnih ljudi, ubojice. Bilo je to u Vještića Gori, kod zaseoca Sajlovića, na granici Bosne i Dalmacije. Imali smo malu grupu zarobljenika, njih oko 12, što četnika, što domobrana. Komandant odreda Boge Njeguša iz Drniša, postrojio je odred i pozvao tko hoće da se dobровoljno javi za strijeljanje zarobljenika. Nitko od starijih ljudi nije se htio javiti. Na to komandant pristupi nama dvojici najmladijih u odredu, meni desetogodišnjaku i Jovici Caktašu jedanaestogodišnjaku iz Sinjskog kotara, i reče nam: "hoće li vi to izvršiti?" Bez časa oklijevanja, odgovorili smo; "Hoćemo druže komandante!" Nas dvojica dječaka mislili smo tada da je to najveća čast, da nas dvojicu

najmladih odabire za tako važni zadatak. Da je u taj čas, komandant nama bio naredio, da ubijemo oca, ili majku ili svu svoju rodbinu, mi bismo jednako tako lagano i brzo izvršili njegovu zapovijed, jer smo imali neograničeno povjerenje u svoje pretpostavljene i jer smo bili posve mlađi i nesvesni. Na to nam je komandant rekao: Je li vam je ispravan automat? "Jest druže komandante". odmah nakon toga u blizini mjesta izvršili smo taj krvavi zadatak. Naše i komandantove riječi slušali su naši zarobljenici, koji su stajali pred našim strojem. Kada su oni u vlastitoj krvi ležali pred našim automatom i trzali se u smrtnoj muci, mene je nešto oko srca steglo i postalo mi mučno, vidjevši živa bića kako umiru. Medutim sam sam sebi rekao: moj komandant je nepogrješiv i zna vrlo dobro, zašto je izdao takvu naredbu, on je sigurno pravilno postupao na korist naroda i narodne borbe, pa makar mi je i ne znam kako mučno i neugodno bilo. Ove stvari su se češće privile u toku rata.

Sve ovo gore navedeno iskazao sam ne za to, što bih imao nekog ličnog interesa ili zato što bi na mene bio vršen neki pritisak. Naprotiv sve ovo izjavio sam za to, što sam kao odrastao i svjestan čovjek, došao do zaključka, da su takovi postupci bili nepravedni i neljudski učinjeni ne na korist naroda i narodne borbe, nego na učvršćenje jednog krvavog režima.

Pošto ja volim svoj narod i svoju Zemlju, izjavio sam ovo, da bi svijet upoznao istinu, jer sam doznao kao oformljen čovjek, da oni sva ova svoja zlodjela prebacuju na druge, čime ne mislim opravdati zlodjela i drugih, koji su takva činili.

Rim, 11. studenog 1955.

Izjavio: Dušan Vuković

Prisutni: prof. Krunoslav Draganović (nečitka imena preostala tri svjedoka)

Dokument broj 161. Ubijanja u Gospicu (Izjava M. Smolčića)

Godine 1946 bio sam zatvoren od jugoslavenskih komunističkih vlasti, zbog toga što sam odlazio na američki konzulat pokušavajući tamo dobiti za povratak u Ameriku (u USA sam rodjen). Optužen sam i osuđen da sam široj neprijateljsku propagandu te da sam pred stranim diplomatama klevetao "narodnu vlast" izjavivši da u Jugoslaviji vlada diktatura i da narod ne trpi komuniste.

Boraveći u zatvoru u Gospicu susreo sam se sa Rašetu Dušanom iz Donjeg Lapca koji mi je tom prilikom pričao svoje utiske koje je on kao partizan dobio prilikom osvajanja Gospica u travnju 1945. On Rašetu Dušan, ušao je među

Gospic pozajem dobro jer sam tamo često prije rata dolazio. Kad sam nakon rata došao u taj grad našao sam jedva 5-6 poznatih - sve je ostalo bilo izginulo ili poklano od partizana prilikom njihovog ulaska u grad (travanj 1945). Napominjem da su partizanski borci imali tada 48 sati slobodne ruke da rade što hoće bez ikakve odgovornosti. Broj žrtava njihovog divljanja mi je neponzat ali je svakako bio ogroman, jer su žrtve bile zakopane na nekoliko mjesta u velike masovne grobove.

prvima u grad i na jednom mjestu našao na 12 djevojaka koje su sa cvijećem dočekivale partizane. Bile su to vrlo lijepo djevojke i on je želio sa njima porazgovoriti no morao je ići naprijed. Nakon par sati vratio se je na to mjesto gdje ih je prvi put srećao nadajući se da će ih još tamo zateći. No na tom mjestu dočekala ga je užasna slika. Svi tih 12 djevojaka ležalo je zaklano, prerezanih grkljana. To je na njega ostavilo strašan dojam i uvihek je ponovno o tome pripovijedao, ne mogući te slike zaboraviti.

Gospic pozajem dobro jer sam tamo često prije rata odolazio. Kad sam nakon rata došao u taj grad našao sam jedva 5-6 poznatih - sve je ostalo bilo izginulo ili poklano od partizana prilikom njihovog ulazka u grad (travanj 1945). Napominjem da su partizanski borci imali tada 48 sati slobodne ruke da rade što hoće bez ikakve odgovornosti. Broj žrtava njihovog divljanja mi je nepoznat ali je svakako bio ogroman, jer su žrtve bile zakopane na nekoliko mjesta u velike masovne grobove. Meni poznati takvi masovni grobovi nalaze se u Jasikovcu te u šumi koja se nalazi desno od puta Gospic – Željeznička postaja.

Mnogo mi je o tim grobovima pričao čovjek koji je morao kopati jame i izvršiti zakapanja. On navodi da je, sa ostalima, kopao rupe veličine 20 x 2 x 2 m na označenim mjestima kuda bi poslije noću partizani dovodjali ljude strijeljali ih, klali, i bacali u rupe, a oni su opet slijedeće jutro morali te jame zasuti zemljom.

Veterinara dr. Stilinović Josicu, Milana Asiću te još petoricu građana izveli su iz kuća i strijeljali kod Kaniškog mosta, bez suda i bez ikakvog povoda, a na očigled njihovih porodica. (M. Smolčić) □

PROCES PROTIV ZAGREBAČKIH BOGOSLOVA I NJIHOVIH POGLAVARA 1951. (III.)

BORAVAK U PETRINJSKOJ, SUĐENJE I - LEPOGLAVA

Kako doručka u zatvoru nije bilo, ja sam se snalazio tako da sam navečer u «porciju» uzeo vode te u nju namočio tri kocke šećera. Ujutro sam u tu slatku vodicu nadrobio kruh i to mi je bila "bijela kava" za doručak. Mogu reći da je bila vrlo dobra. To mi je potvrđio i spomenuti **Bobinac**. Njega su, naime, uhitili rano ujutro, pa nije ništa stigao jesti, a bio je dosta gladan, jer nije ni večerao. Kad me pitao za doručak, rekao sam mu da doručka nema, a da ga mogu ponuditi svojom bijelom kavom. Ubacio sam još dvije kocke šećera, nadolio vode i obojica smo slasno pojeli. Kad sam mu nakon jela objasnio što je jeo, nije mogao vjerovati kako mu je to bilo slasno. On je bio pošten čovjek i dobro smo se slagali. Pričao sam mu malo o sebi i kad sam smatrao da će ići na ispitivanje, ponudio sam mu da uzme sa sobom moju francusku kapicu i "pogačku" sira, jer nikad ne može znati što ga čeka. U početku je to odbio, ali je ipak na kraju uzeo. Kad se do večeri nije vratio, pitao sam čuvara gdje mi je kolega. On je rekao da piše memoare. Meni je odmah bilo jasno o čemu se radi.

Kad se drugog dana vratio sav premrzao, bio mi je veoma zahvalan što sam ga nagovorio da uzme fran-

Piše:

Stjepan PLANTAK

cusku kapu i "pogačku" sira, jer ga je to spasilo. Odveden je iz ćelije za oko mjesec dana te je zajedno s ostalim informbirovima završio na

KPD Lepoglava (grafika, autor Ivo Bavčević)

PRESUDA OKRUŽNOG SUDA U ZAGREBU K. 209/51 od 16. lipnja 1951.

(Nastavak sa str. 23.-27. u br. 144.)

Takoder su, nakon predhodne cenzure, odobrili da optuženi Hrastić održi na priredbama u sjemeništu govore uperene protiv državnog i društvenog uređenja FNRJ, sudjelovali su na tim priredbama i pljeskali Novaku i Hrastiću, dakle su vršili propagandu koja sadrži poziv na nasilno obaranje postojećeg državnog uredjenja, čime su počinili kriv.

djelo iz čl. 9. st. 1. Zakona o kriv. djelima protiv naroda i države.

2./ U travnju 1950. pokazao im je dr. Šeper rektor bogoslovskog sjemeništa, pismo u kojem Smolec Štefica javlja opt. Novaku da je "primljen materijal podjelila".

Dana 17. rujna 1950. rekla im je sestra opt. Novaka, da se opt. Novak bavi ilegalnim radom, da je medju njegovim stvarim našla letke protudržavnog sadržaja, te da opt. Novak i opt. Šabat pripadaju nekoj ilegalnoj organizaciji.

Golome otoku. Jednog dana, 35 godina kasnije, nazvao me i pitao sjećam li ga se i bi li mogao doći do mene, jer me nešto treba. I došao je i donio mi «pogačku» sira, koju je nabavio na Kvatriću. Bili smo veoma sretni što se nakon toliko vremena ponovno vidimo. Trebao sam mu naime, potpisati službenu potvrdu da je bio sa mnom u istražnom zatvoru, budući da je bio kažnjen bez ikakove formalne osude. a nije bilo ni podataka o njegovu uhićenju i boravku u istražnom zatvoru u Savskoj. I danas mi se javlja i nedavno mi je za uspomenu poslao ponovno "pogačku" sira.

U početku boravka u onoj prvoj celiji, nisam imao ništa osim cigareta i žigica. Nakon jednog tjedna

dobio sam prvi paket od kuće. Napeo sam sve moždane vijuge da pronađem način kako da se sa svojima stavim u vezu. Palio sam žigice i na gaće s unutrašnje strane pisao «Šaljite olovku». Kad sam primio drugi paket, koji je naravno prethodno dobro UDBA pregledala, nisam otkrio ništa. Bilo mi je čudno. jer sam znao da je i moj otac bio u zatvoru, da je dosta snalažljiv i da je vjerojatno nešto otkrio i poslao. I tako, ležeći na prični i ponovno po stoti put pregledavajući torbu, ustanovalim neko odebljanje na sredini donjeg ruba torbe. I stvarno sam ustanovio da je nešto u tom rubu. Brzo sam uzeo ono slavno stakalce, isparao malo rub, i gle, pojavila se mala olovka. Bio sam gotovo izvan sebe. Odmah sam pronašao ko-

madić papira i napisao neka mi šalju još olovaka, francusku kapu i ručnik kojega nisam imao. Taj parapić sam smjestio na isto mjesto. I sve je bilo u redu. U sljedećoj sam torbi pronašao sve što sam tražio i malo pisamce da je doma sve u redu. Na taj način sam unatoč opreznosti UDBE stalno imao nekakvu vezu sa svojima.

Petrinjska i suđenje

Nakon devet mjeseci boravka u Savskoj, jednog dana, krajem svibnja prevezli su me u zatvor u Petrinjskoj ulici. Tu su me ubacili u jednu veliku sobu u kojoj je bilo 12 uhićenika, većinom informbirovaca i nešto malo kriminalaca. Tu nisu prične kao one u Savskoj, nego su uz oba zida sa strane bile

Istoga dana rekao je opt. Grgić opt. Salaču da postoji ilegalna organizacija, a tomu je rekao slijedeći dan i opt. Brezovnjački potvrdiši ujedno da je i on član te organizacije. Opt. Salač o tome izvjestio opt. Talana.

O svemu tome oni nisu podnjeli prijavu organima vlasti, dakle iako su znali, da postoji udruženje koje ima za cilj da putem nasilja obori postojeće državno uredjenje i znali za članove tog udruženja nisu o tome izvjestili organe državne vlasti,

čime su počinili kriv. djelo iz čl. 8. st. 1. Zakona o kriv. djelima protiv naroda i države.

2./ Iako su saznali da neki bogoslovi 10.IV.1949. su proslavili u bolnici sjemeništa godišnjicu osnivanja ustaške države tzv. NDH-a i da je opt. Plantak 13.VI.1949. na Antunovo izvjesio u skupnoj učioni sjemeništa sliku ustaškog ratnog zločinca Ante Pavelića nisu to prijavili organima narodne vlasti,

dakle su osujetili da se protiv nekog lica preduzme postupak i da ne postigne kazna za počinjeno krivično djelo,

čime su počinili krivično djelo protiv pravosudja.

4./ Nakon što su organi vlasti otkrili ilegalnu terorističku organizaciju "Hrvatski narodni otpor", opt. Salač pozvao je bogoslove da unište sav materijal koji bi mogao teretiti uhapšene članove organizacije i rekao im, da ništa ne kažu isljednim organima što im je poznato o radu članova organizacije, a opt. Talan je po predhodnom dogovoru sa opt. Salačem spalio zbirke pjesama opt. Novaka protudržavnog karaktera "Usponi" i "Skriveni stihovi", koji su kod njega bile pohranjene, sve to zato da bi prikrili tragove

krivične djelatnosti i otežali provedenje krivičnog postupka,

dakle su ometali državne organe u otkrivanju i hvataju članova organizacije, koja ima za cilj da putem nasilja obori postojeće državno uredjenje FNRJ,

čime su počinili kriv. djelo iz čl. 3. toč. 14. Zakona o kriv. djelima protiv naroda i države.

XII. SAKAČ DR. JOSIP

U istom svojstvu pred izbore za narodnu skupštinu FNRJ od 26.III.1950. vršio propagandu i koristeći svoj položaj poglavara moralni pritisak na bogoslove da učestvuju na izborima. Tako je pred izbore pozvao opt. Novaka te mu rekao da bi bilo nezgodno da bogoslovi idu glasati i taj je razgovor završio riječima: "promisli što bi se dalo učiniti", želeći time djelovati da bogoslovi neidu na izbore. Opt. Grivecu izjavio da bi izlazak bogoslova na izbore smatrao neuspjehom svoga rada, dakle je vršio propagandu koja sadrži poziv na nasilno obaranje postojećeg državnog uredjenja,

čime je počinio kriv. djelo iz čl. 9. st. 1. Zakona o kriv. djelima protiv naroda i države.

Na osnovu čl. 4. st.1. čl. 8. st.1. čl. 9. st.1. Zakona o kriv. djelima protiv naroda i države, a u vezi sa čl. 5 i 6. Uvodnog zakona za Krivični zakonik, a uporabom čl. 66. st.1. KZ

OSUDJUJU SE:

I. Opt. Novak Stjepan na jednu kaznu lišenja slobode sa prisilnim radom u trajanju od 13/trinaest/godina

postavljene jelove daske, jedna uz drugu, tako da smo spavalj jedan uz drugoga, gdje tko je stigao. Tu sam uvidio razliku između tvrdoga i mekanog drveta (hrastovine i jelovine), jer mi se činilo kao da spavam na veoma mekanom madracu. Tu je bilo raznih zgoda i nezgoda, jer su neki od njih već dulje vrijeme bili zajedno, pa su se svađali. Jednog dana su ih sve jednostavno pokupili i odvezli. pa sam opet ostao potpuno sam. Tu sam se nakon devet mjeseci konačno okupao, odnosno istuširao. Čudio sam se sam sebi kako izgledam. Nisam naime znao da na obadva boka imam nekakove plave kvrge, s kojih se ljuštala koža. Bila je to odumrla koža od spavanja na onim hrastovim pričnama u Savskoj.

Tako je počelo suđenje o kojem sam pisao u uvodu. Napomenuo bih samo to da su optužnica i presuda potpuno istovjetne, da je suđenje bilo samo farsa radi zadovoljenja javnosti kako bi se pokazalo kako je Crkva zakleti neprijatelj ondašnje Jugoslavije. Bilo je raznih podmetanja i krivotvorina, pa čak i fotomontaža. Negdje sam kasnije video svoju sliku, tj. fotomontažu, na kojoj polažem zakletvu vjernosti tajnoj terorističkoj organizaciji, a pred mnom se na stolu nalazi raspelo, zabijen nož i revolver. Svi smo imali veoma dobre branitelje, kao što je na primjer **dr. Politeo, dr. Machiedo, dr. Franceschi** i drugi, ali se njihove obrane nisu uzimale u obzir, jer smo svi bili unaprijed osuđeni, a bilo je pitanje samo na

koliko godina. Kao što sam napomenuo, ni optužnice a niti presude nisam ni vidio niti dobio. Naravno da su svi branitelji uložili žalbe na presude, ali su sve one bile odbijene, pa je presuda u potpunosti potvrđena. Nakon odbijanja žalbi i pravomoćnosti osude, našu su skupinu, dakle nas devetoricu, strpali u jednu sobu a zatim su nas "maricom" odvezli na željezničku stanicu u vlak za Lepoglavu, a ostale su, koliko mi je poznato, otpremili u Staru Gradišku.

Boravak i rad u KPD Lepoglava

I tako smo se nas devetorica "terorista" konačno našli svi zajedno. S lisicama na rukama odvezli su nas, rekoh, na zagrebački željeznički kolodovor i strpali u jedan vagon za

dina i na gubitak gradjanskih prava i to biračkog prava, prava na stjecanje i vršenje funkcija u društvenim organizacijama i udruženjima i prava javnog nastupanja za vrijeme od 4 godine.

II. Opt. Šubat Vladimir na jednu kaznu lišenja slobode sa prisilnim radom u trajanju od 11 /jedanajst/ godina i na gubitak gradjanskih prava i to biračkog prava, prava na stjecanje i vršenje funkcija u društvenim organizacijama i udruženjima i prava javnog nastupanja za vrijeme od 3 godine.

III. opt. Selak Mato na kaznu lišenja slobode sa prisilnim radom u trajanju od 9 /devet/ godina i na gubitak gradjanskih prava i to biračkog prava, prava na stjecanje funkcija u društvenim organizacijama i udruženjima i prava javnog nastupanja za vrijeme od 3 godine.

IV. opt. Sakač Gabrijel na jednu kaznu lišenja slobode sa prisilnim radom u trajanju od 11 /jedanajst/ godina i na gubitak gradjanskih prava i to biračkog prava, prava na stjecanje i vršenje funkcija u društvenim organizacijama i udruženjima i prava javnog nastupanja za vrijeme od 3 godine.

V. opt. Plantak Stjepan na jednu kaznu lišenja slobode sa prisilnim radom u trajanju od 8 /osam/ godina i na gubitak gradjanskih prava i to, biračkog prava, prava na stjecanje i vršenje funkcija u društvenim organizacijama i udruženjima i prava javnog zastupanja za vrijeme od 2 godine.

VI. opt. Brezovnjački Silvije na kaznu lišenja slobode sa prisilnim radom u trajanju od 7 /sedam/ godina i na gubitak gradjanskih prava i to biračkog

prava, prava na stjecanje i vršenje funkcija u društvenim organizacijama i udruženjima i prava javnog nastupanja za vrijeme od 2 godine.

VII. opt. Grivec Antun na kaznu lišenja slobode sa prisilnim radom u trajanju od 6 /šest/ godina i na gubitak gradjanskih prava i to biračkog prava, prava na stjecanje i vršenje funkcija u društvenim organizacijama i udruženjima i prava javnog nastupanja za vrijeme od 2 godine.

VIII. opt. Korpar August, na kaznu lišenja slobode sa prisilnim radom u trajanju od 3 /tri/ godine i na gubitak gradjanskih prava i to biračkog prava, prava na stjecanje i vršenje funkcija u društvenim organizacijama i udruženjima i prava javnog zastupanja za vrijeme od jedne godine.

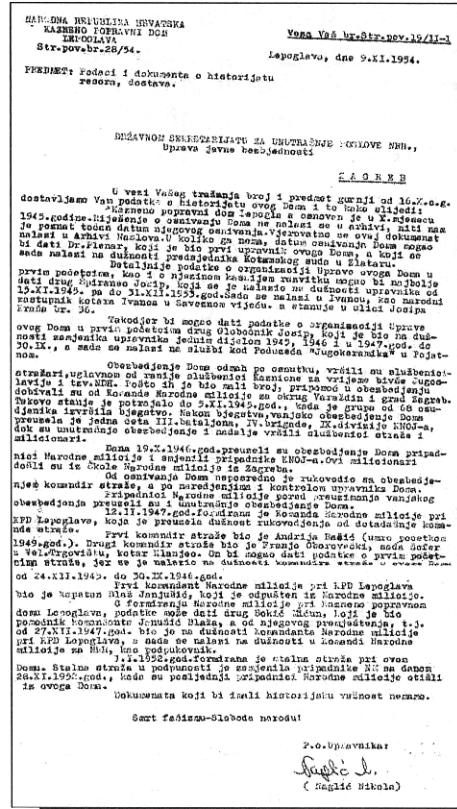
IX. opt. Horvat August, na kaznu lišenja slobode sa prisilnim radom u trajanju od 3 /tri/ godine i 6 /šest/ mjeseci, i na gubitak gradj. prava i to biračkog prava, prava na stjecanje i vršenje funkcija u društvenim organizacijama i udruženjima i prava javnog nastupanja na vrijeme od 1 godine.

X. opt. Grgić Marijan, na jednu kaznu lišenja slobode, sa prisilnim radom u trajanju od 2 /dvije/ godine.

XI. opt. Kuzmić Gustav na kaznu lišenja slobode sa prisilnim radom u trajanju od 3 /tri/ godine i na gubitak gradjanskih prava i to biračkog prava, prava na stjecanje i vršenje funkcija u društvenim organizacijama i udruženjima i prava javnog nastupanja za vrijeme od 1 godine.

prijevoz stoke. Uz to su nas po dvojicu povezali nekakvim lancima, tako da smo bili vezani za karike, koje su se nalazile na stranicama vagona, a za koje se inače vezala stoka lancima. U početku smo bili malo začuđeni, no ipak nam se brzo vratio naše staro dobro raspoloženje. Kratko smo pričali o svojim doživljajima, a na kraju smo i zapjevali. Kroz vrata vagona smo gledali na svim postajama gdje je vlak stao. Sjećam se da smo vidjeli nekoliko kolega bogoslova na postaji u Zlataru, a posebno se sjećam skupine u Ivancu. Dok smo mi pjevali i vikali, kolege koje su bile na stanicu su plakale. I tako smo stigli u Lepoglavu.

Odmah po dolasku smješteni smo na par dana u karantenu gdje nas je jedan zatvorski milicioner upoznao sa zatvorskim propisima, kao i o tome kako se trebamo ponašati. Nakon kupanja i šišanja dobili smo zatvorska odijela i smješteni svi u

Historijat djelovanja KPD Lepoglava (iz knjige dr. A. Franića)

jednu sobu koja se nalazila, čini mi se, na trećem katu. Tu su bili drveni kreveti na kat sa slamaricama, a u sredini sobe se nalazio stol. Drugog dana posjetio nas je upravitelj zatvora, zloglasni Špiranec u pratnji svog zamjenika Kosaka. Ponovno su nas upozorili da smo svi osuđeni na strogi zatvor s prisilnim radom. To znači da moramo raditi ono što nam oni narede. Kazali su kako nam treba biti poznato da se mi nalazimo u strogoj izolaciji, da ne smijemo imati nikakvih dodira sa drugim osuđenicima, a da nam je određeno kao radno mjesto utovar i istovar materijala koji dolazi vlačkom u KPD. Radno vrijeme počinje u šest sati ujutro i normalno traje do 14 sati, ali ako vagon dode i izvan toga radnog vremena, mi smo dužni istovariti i prevesti materijal u bilo koje vrijeme, jer KPD ne želi zbog nas plaćati penale.

I tako smo sljedećeg dana počeli raditi. Po nas je došao posebni

XII. opt. Balenović Mialan na kaznu lišenja slobode u trajanju od 8 /osam/ mjeseci.

XIII. opt. Muran Franjo na kaznu lišenja slobode sa prisilnim radom u trajanju od 2 /dvije/ godine.

XIV. opt. Hrastić Ignatije, na kaznu lišenja slobode sa prisilnim radom u trajanju od 4 /četiri/ godine, i na gubitak građanskih prava i to biračkog prava, prava na stjecanje i vršenje funkcija i društvenim organizacijama i udruženjima i prava javnog zastupanja za vrijeme od dvije godine.

XV. opt. Salač dr. Josip na jednu kaznu lišenja slobode sa prisilnim radom u trajanju od 6 /šest/ godina i na gubitak građanskih prava i to biračkog prava, prava na stjecanje i vršenje funkcija u društvenim organizacijama i udruženjima i prava javnog nastupanja za vrijeme od 3 godine.

XVI. opt. Talan Franjo, na jednu kaznu lišenja slobode u trajanju od 3 /tri/ godine i na gubitak građanskih prava i to biračkog prava, prava na stjecanje i vršenje funkcija u društvenim organizacijama i udruženjima, i prava javnog nastupanja, za vrijeme od jedne godine.

Po čl. 65 KZ svim optuženima u izrečenu kaznu uračunava se izdržani pritvor i istražni zatvor i to: Opt. Novak Stjepanu od 19.IX.1950, opt. Šubat Vladimirović od 19.IX.1950, opt. Selak Mati od 21.IX.1950, opt. Sakač Gabrijelu od 19.IX.1950, opt. Plantak

Stjepanu od 19.IX.1950, opt. Brezovnjački Silviju od 20.IX.1950, opt. Grivec Antunu od 23.IX.1950, opt. Korpar Augustu od 22.IX.1950, Horvat Augustu od 20.IX.1950, opt. Grgić Marijanu od 11.X.1950, opt. Kuzmić Gustavu, od 19.X.1950, opt. Balenović Milanu od 13.XII.1950, opt. Hrastić Ignatiju od 3.XI.1950, opt. Salač dr. Josipu od 31.X.1950, i opt. Talan Franji od 15.XI.1950.

U smislu čl. 89. st.4. ZKP svi optuženici oslobadaju se od dužnosti naknade troškova krivičnog postupka.

U smislu čl. 152 ZKP pisača mašina marke "Mercedes" i stroj za umnožavanje "Ormig" oduzimaju se u korist države kao predmeti koji su upotrebljeni za vršenje krivičnog djela. Zaplijenjena ustaška i fašistička literatura ima se ponisti. Ostali predmeti popisani u zapisniku o zapljeni imaju se vratiti bogoslovskom sjemeništu u Zagreb Kaptol 29, jer je isti njihova vlasnost.

Naprotiv, odbija se optužba u smislu čl. 247 br. 2 ZKP:

1/ protiv Šubat Vladimira što je 20.VI.1950. recitirao na proslavi imendana osuđenog nadbiskupa Stepinca pjesmu od Novaka "Hrvatskom mučeniku", u kojoj se napada naše narodno sudstvo. Tako primjerice jedan stih ove pjesme glasi: "Nepravda sjedi na sudačkom tronu, krvavom rukom osudu piše",

milicioner koji se zvao **Poljanec**. Dogovorili smo se da **Korpar** kao najmanji i fizički najslabiji bude za rudom, a mi ostali ćemo gurati kola. Istovarali smo tako i prevozili u određena skladišta razne materijale, počevši od brašna, šećera, jećmene kaše ("geršle"), graha i drugoga, sve do balvana. S njima nam je bilo najteže, jer su bili veoma veliki, a mi u početku se nismo znali služiti potrebnim alatom, kao što su cepin, posebna kliješta i drugo. To je također bio i veoma opsan posao, jer je uvijek postojala opasnost da balvan sklidne s vagona i tako prouzročiti i teške ozljede. Pričalo se da su neki, koji su prije nas radili na tom utovaru, bili teško ozlijedjeni, jer su se robijaši međusobno posvađali, pa

su namještali da balvan namjerno sklidne na nekoga, koji nije bio poželjan ili s kojim su se posvađali. Mi smo se dobro slagali, pa nije bilo nikakvih problema niti ozljeda.

Prilikom tog rada bilo je i raznih pomalo smiješnih situacija. Ako je netko od nas trebao ići na zahod, onda smo morali dovesti kola ispred jednoga velikog središnjeg zahoda, kojim su se služili mnogi robijaši. Mi s kolima morali smo stajati ispred tog zahoda i čekati da naš milicioner istjera sve robijaše koji bi se toga časa nalazili u zahodu. Nakon toga smo mi svi trebali ići na zahod, bez obzira na to imalo li potrebu ili ne. Također je postojao propis da svaki robijaš, kad u zatvorskem krugu sretne nekog milicionera ili civila, obično udbaša,

stane na mjestu, skine kapu, nakloni se i tako ga pozdravi. Mi to nismo htjeli, jer smo gurali kola. Zbog toga nam je prigovoren i naređeno da i mi to moramo raditi. A nama je to često puta bilo nezgodno, jer su se kola često nalazila na uzbrdici ili nizbrdici. Tako nam se jednom dogodilo da smo kola gurali uzbrdo, a iza kola je išao naš milicioner. Kad je naišao jedan udbaš, mi smo stali, ponizno skinuli kape i pustili kola, koja su krenula na milicionera. On se prestrašio i pobegao da ga kola ne sruše. Nakon toga se on izborio da više ne trebamo skidati kape.

Najugodnije nam je bilo kada smo prevozili materijal za skladište prehrane kojeg je šef bio jedan stariji gospodin po imenu **Jura Šobak**.

dakle da bi vršio propagandu koja sadrži poziv na nasilno obaranje postojećeg državnog uredjenja.

2/ Protiv opt. Talan Franje što bi pred izbora za narodnu skupštinu FNRJ od 26.III.1950 vršio propagandu i koristeći svoj položaj poglavara moralni pritisak na bogoslove da ne učestvuju na izborima,

dakle da bi vršio propagandu koja sadrži poziv na nasilno obaranje postojećeg državnog uredjenja, a k tome i spriječio drugoga da upotrebi svoje biračko pravo.

OBRAZLOŽENJE

Javno tužioštvo za grad Zagreb optužuje u ovom postupku 14 bogoslova i dva poglavara bogoslovskog sjemeništa u Zagrebu radi organiziranja udruženja koje je imalo za cilj da putem nasilja obori postojeće državno uredjenje FNRJ, radi vršenja propagande koja sadrži poziv na nasilno obaranje državnog uredjenja i radi neprijateljivanja narodnim vlastima postojanja ilegalne terorističke organizacije.

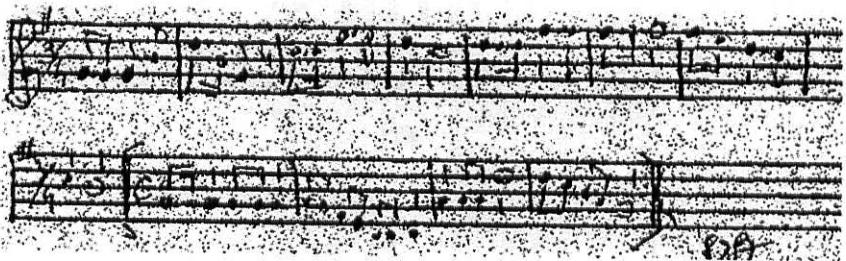
Nakon provedene glavne rasprave ocijenjujući rezultate izvedene na glavnoj raspravi, ovaj je sud utvrdio, da je optužnica potvrđena kako u pogledu osnovne postavke tako i u pogledu pojedinačnih inkriminacija. Iako se sva inkrimirana djela zbog izvjesnih razlika u načinu izvršenja ne mogu podnesti pod isti kriv. pravni propis, krivična djelatnost svih optuženih u svojoj suštini je iztovjetna. Ona je bila usmjerena na nasilno rušenje državnog i društvenog uredjenja FNRJ.

Osnovne forme krivične djelatnosti optuženika sastojala su se: u organiziranom vršenju terora, u otvorenom pozivanju naroda na oružanu pobunu, u otvorenoj ili prikrivenoj neprijateljskoj propagandi u potreškavanju na protudržavnu djelatnost i u pomanjanju u takove djelatnosti, u zaštićivanju i prikrivanju počinitelja protunarodnih i protudržavnih djela.

Dokazano je na glavnoj raspravi da neprijateljski stav većine optuženih datira od vremena okupacije naše zemlje i da zločinačka djelatnost je samo logički nastavak njihovog stava, čiju kulminaciju predstavlja formiranje i cjelovanje ilegalne terorističke organizacije.

Iz rezultata glavne rasprave utvrđeno je, da je u drugoj polovici veljače 1950. opt. Novak poveo medju bogoslovima bogoslovskog sjemeništa u Zagrebu akciju za osnivanje ilegalne organizacije, koja će se služiti terorističkim sredstvima djelovati da se nasilnim putem obori spostaje državno i društveno uredjenje FNRJ. Prvi saradnik opt. Novaka postaje opt. Šubat, a zatim ulaze u organizaciju opt. Selak i Sakač, a iza toga bogoslovi opt. Plantak, Grivec, Brezovnjački, Korpar i Horvat. Svi ovi postali su članovi organizacije u toku ožujka 1950. Intencija članova bila je da se organizacija što više širi i van bogoslovije, pa je u tom pravcu vodjena agitacija. Opt. Novak uspio je u organizaciju uvući svoju zaručnicu Smolec Šteficu i njenu sestruru Bilić Miru. Opt. Šubat pokušavao je nagovarati omladinca Sofić Stjepana zemljoradnika Sv. Ivana Žabno, a opt. Plantak studenta veterine Ikek Tomu da uđu u organizaciju.

Moglo bi se reći da nas je jako volio, jer smo u vijek radili onako kako je trebalo, sve smo u vijek uredno slagali u skladište i nikad ništa nismo oštetili ili ukrali kao što su to mnogi drugi prije nas radili. Tako je on nakon nekog vremena mene upitao. razumijem li se ja u skladišne kartice i u knjigovodstvo. Ja sam o tome dosta znao, pa sam potvrđno odgovorio. Bio je zadovoljan, pa me je zamolio da u skladu s tovarnim listom provjerim je li stigla sva naznačena roba i da to uvedem u skladišne kartice. To sam rado i s lakoćom radio, a on je bio zadovoljan, te mi je kasnije povjerio ne samo zaprimanje, nego i izdavanje materijala iz skladišta i daljnja knjiženja. Tako sam se upoznao s načinom rada, što mi je kasnije do-

Notni zapis robijaške himne, koju su napisali i skladali utamničeni bogoslovi (v. dolje)

bro došlo. Naime, nakon tri ili četiri godine, budući da nas je ostalo pre malo, mi smo prestali sa radom na utovaru, a ja sam konačno prešao na rad u skladište. Tu mi je bilo dobro i lako, bio sam relativno slobodan, jer je on u mene imao puno povjerenje.

(nastavit će se)

Organizacija je imala pravila koja je sastavio opt. Novak. Sadržaj pravila rekonstruiran je prema iskazu optuženih bogoslova članova terorističke organizacije pošto su optuženi pravila organizacije prije njihovog hapšenja uništili. Pravila su predviđala kao rukovodeći organ "Centralni odbor" koji je stvarno formiran i čiji su članovi bili opt. Novak, Šubat, Selak i Sakač, dalje su predviđene petorke kao osnovne akcione jedinice. Predviđena je nadalje članarina koju su članovi organizacije i uplaćivali u mjesecnom iznosu od 50 Din., zatim razne kazne među kojima i kazna fizičke likvidacije člana koji izda organizaciju, te napokon upotrebu hladnog i vatrenog oružja.

Nakon što je pojedini član bio upoznat sa sadržajem pravila položio je zakletvu na raspelu, da će izvršavati zadatke i čuvati tajnost organizacije.

Svaki član imao je svoju šifru kojom se je u pismenom saobraćaju sa ostalim članovima trebao služiti umjesto svoga imena, a bio je i upoznat sa znakovima, kojima su članovi imali medjusobno signalizirati važne dogadjaje za organizaciju. Za članove Centralnog odbora šifra se je sastojala od slova C kao znak pripadanja centralnom odboru i početnog slova imena člana centralnog odbora. Tako primjerice opt. Novak imao je šifru C S 1 to znači član centralnog odbora Stjepan prvo slovo imena opt. Novaka i prvi član centralnog odbora. Oni članovi organizacije koji su primljeni u organizaciju od člana centralnog odbora imao je šifru prvo slovo ime člana centralnog odbora drugo slovo ime člana sa oznakom rednoga broja tako primjerice opt. Brezovnjački koga je uveo u organizaciju opt. Novak imao je šifru SS 1 t.j. prvo slovo imena opt. Novaka i prvo slovo imena opt. Brezovnjačkoga sa oznakom da je on prvi član petorke opt. Novaka.

Zakletvu šifre, i oznake sastavio je optuženik Novak i o tom su bili obavješteni svi članovi organizacije.

(nastavit će se)

ROBIJAŠKA HIMNA

Samica i rešetke,
ropske pjesme jeka,
Lepoglava, Gradiška,
svakoga nas čeka.

Ref.: Buntovni, robovi
mi smo smrt tiraniji,
dan slobode,
sviće slavniji!

Robovi smo danas,
osvetnici sutra,
već se blista zora
i našega jutra,

(Refren)

Čelija nas čeliči,
odgaja i uči,
suzama i glađu,
gorkom kapi žuci,

(Refren)

Svak se od nas buntovno
zaklinje i kune,
stat na barikade
ispod st'jega bune.

(Refren)

POKRET «ŽUTIH SVEĆENIKA» I NASTANAK HRVATSKE STAROKATOLIČKE CRKVE (VIII.)

U iščekivanju nadbiskupova odgovora, u svezi s nacrtom pravila društva »Udruženja hrvatskoga katoličkog klera« i posebno onoga što je bilo izloženo u popratnici te ispunjenja **Bauerova** obećanja, nakon što je razgovarao s delegacijom reformnih svećenika, da će sazvati dijecezansku sinodu i biskupske konferencije, prošao je čitav ožujak i dio travnja 1920. Dijecezanska sinoda svećenstva zagrebačke nadbiskupije nije sazvana, ali je zato od 12. do 20. travnja 1920. održana u Zagrebu treća konferencija jugoslavenskoga katoličkog episkopata. Toj je konferenciji prisustvovao i papinski nuncij u Kraljevini SHS **msgr. Francesco Cherubini**, koji je vjerojatno imao stanovitu ulogu pri donošenju odluka u vezi sa zahtjevima reformnog klera u Hrvatskoj. Naime, »episkopat je konstatovao, da se svećenički reformni pokret, kako se on sada ispoljava u 'Preporodu', protivi u jednome dijelu već poznatim odlukama Sv. Stolice (misli se na odbijanje zahtjeva reformnih svećenika u Čehoslovačkoj), te ga je otklonio i ne može ga priupustiti«. Nepopustljivost jugoslavenskog episkopata jasno je stavila na znanje većini katoličkih svećenika da od zatraženih reformi nije moguće ništa ostvariti. Uslijed toga dio je svećenika povukao svoje potpise sa spomenice i definitivno napustio pokret. U ime onih koji se nisu željeli pokoriti odgovor je napisao **vlč. Stjepan Vidušić**.

Beskompromisni stav hijerahije

Da bi gušenje »žutog« pokreta bilo što uspješnije, biskupi su od svećenika, pripadnika pokreta, zatražili da potpišu *Izjavu* kojom će osuditi svoje dotadašnje djelovanje u smjeru ostvarivanja reformi u Katoličkoj crkvi: »Ovim svećano izjavljujem, da ću biti u svem poslušan Svetoj Stolici i mojem Ordinariju, kako sam to svećano obećao pred Bogom na dan mog ređenja. Isto tako svećano izjavljujem i obećajem pred Bogom sveznajući, da ne ću sudjelovati ili biti članom nikakve svećeničke organizacije, koja ne bi bila odobrena od Ordinarija; isto tako da ne ću držati niti podupirati niti čitati nikakvih svećeničkih listova, koji ne bi bili odobreni od Ordinarija, a napose 'R-

Piše:

Dr. Zlatko MATIJEVIĆ

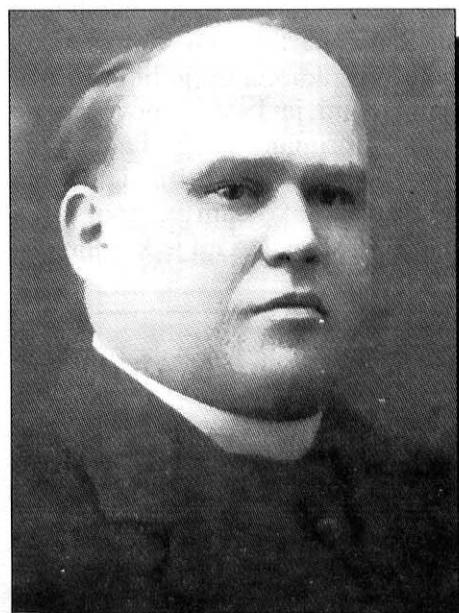
eformu', 'Novu Reformu' i 'Preporod'. Osudujem svaki pokret protiv onih crkvenih uredbi, glede kojih je od Svetе Stolice već zabranjen svaki pokret, a napose onaj protiv celibata i za demokratizaciju crkve. Sve gornje potvrđujem svojim svećeničkim poštenjem i potpisom svojega imena«.

Poslije završetka biskupske konferencije odaslan je službeni izvještaj Svetoj Stolici u kojem su, među ostalim, bile navedene i mjere poduzete protiv reformnog pokreta i njegovih članova. Nadbiskup Bauer je, kao odgovor, primio pismo državnog tajnika kardinala **Gasparrija**: »Napose hvali Njegova Svetost (Benedikt XV.) čvrsto držanje, što su ga Vaše Gospodstvo i vrijedni Vaši drugovi zauzeli naprama neprihvatljivim prohtjevima jednog dijela tamošnjeg klera. [...] Sv. Otac [...] odobrava potpuno zaključke i odredbe zadnje zagrebačke konferencije Episkopata gledom na spomenuti pokret. Sv. Otac nuda se i želi, da će rečeni pokret zaslugom prosvijetljena rada toga Episkopata čim prije prestati, na što veću korist ne samo sv. Vjere, već i samog tamošnjeg milog kraja. [...]«.

Premda je osuda reformnog pokreta od biskupske konferencije bila poznata svima, dio hrvatske, liberalno orijentirane inteligencije osnovao je, 13. svibnja 1920., u Koprivnici »Udruženje hrvatskih katoličkih svjetovnjaka«. Na čelu novoosnovanog udruženja nalazio se privremeni odbor s predsjednikom **Ivanom Stembergerom**. Članstvo udruženja činila je gotovo sva koprivnička inteligencija. Za svoj cilj udruženje je postavilo - »poduprijeti borbu svećenstva za reforme«. Osnivači su toga svjetovnjačkog udruženja namjeravali proširiti svoje djelovanje na »sve zemlje u Jugoslaviji« te sporazumno raditi sa sličnim društvima u drugim državama gdje postoje pokreti za reformu Katoličke crkve.

Kao program svoga rada »Udruženje hrvatskih katoličkih svjetovnjaka« objavilo je sljedeće: »1. Samostalnost i

nezavisnost Katoličke crkve. 2. Nova uprava crkvena, koja će voditi brigu o postavljanju biskupa i župnika i o upravi crkvenom imovinom. 3. Naš hrvatski jezik u svetoj misi i u svim ostalim svetim obredima. 4. Uređenje prvog kršćanskog obiteljskog života kod svećenika«. Također je bilo zamisljeno da Koprivnica bude prva župa uređena prema tim zahtjevima, tj.

Stjepan Bakšić

da se u praksi pokaže kako se ima provesti reforma i to tako da župnik **Zagorac**, uz privolu svoje pastve, uredi u svojoj župi hrvatsko bogoslužje, župsko vijeće za upravu crkvenom imovinom i organizira pravi obiteljski život u župnom dvoru. No cijela zamisao nije pošla željenim tokom. Naime, velik dio župljana, uglavnom sve seljaštvo, držalo se vrlo rezervirano prema reformnom pokretu i namjerama župnika Zagorca. Ne treba zaboraviti da je upravo tada većina hrvatskog seljaštva, pa tako i onog koprivničkog, bila pod dominantnim, ne samo političkim, uticajem **Radićeve** Hrvatske republikanske seljačke stranke. Svećenik **dr. Ljudevit (Lujo) Kežman**, koji je ranije povremeno koketirao s idejama »žutog« pokreta, ali ne više u vrijeme otvaranja pitanja koprivničke župe, imao je tada utjecaja na Radića i neke njegove odluke. Upravo zbog toga seljaštvo nije pristalo uz reformne svećenike. Stoga

je vlč. Zagorac mogao računati samo na relativno malobrojnu koprivničku inteligenciju.

Budući da su crkvene vlasti znale da je župnik Zagorac učinio Koprivnicu središtem reformnog pokreta, bilo je logično da se u dalnjem razračunavanju s još preostalim nepokornim klerom počne upravo od njega. Po nalogu nadbiskupa Bauera biskup **dr. Dominik Premuš** (1861.-1934.) stigao je u Koprivnicu 14. svibnja 1920. U nadbiskupovo ime zatražio je od Zagorca da predstavi ostavku na položaj predsjednika »Udruženja hrvatskoga katoličkog klera«, da istupi iz organizacije reformnog svećenstva i da potpiše *izjavu* kojom osuđuje pokret nižeg klera za demokratizaciju crkve i za dokinuće obvezatnog celibata. Prema zapisniku, sastavljenom istoga dana u župnom uredu u Koprivnici, Zagorčevo smjenjivanje sa župničkog položaja imalo je ovaj slijed dogadaja: »Nakon što je biskup dr. Dominik Premuš g. župniku Zagorcu saopćio, kakvu je odluku od [...] nadbiskupa (Bauera) donio, koju bi imao provesti, izjavljuje g. župnik Zagorac, da će rezignirati na župi Koprivnica, što ovime i čini u nazočnosti potpisanih svjedoka, koju rezignaciju [...] Premuš u ime [...] nadbiskupa prihvata. Uslijed te izjave biskup Premuš odustaje od provedbe *suspensionis ab officiis* naročito obzirom na daljnju izjavu g. Zagorca, da će na sastanku svećenika pristaša reformnog pokreta 17. o. m. (svibnja) položiti privremeno predsjedništvo *Udruženja hrv.[atskog] kat.[oličkog] klera* koji je pristaša tog reformnog pokreta, da će istupiti iz odabora i samoga udruženja, da će obustaviti izdavanje, koliko to o njemu ovise i napustiti uredništvo 'Preporoda'«.

Reakcija koprivničkoga građanstva

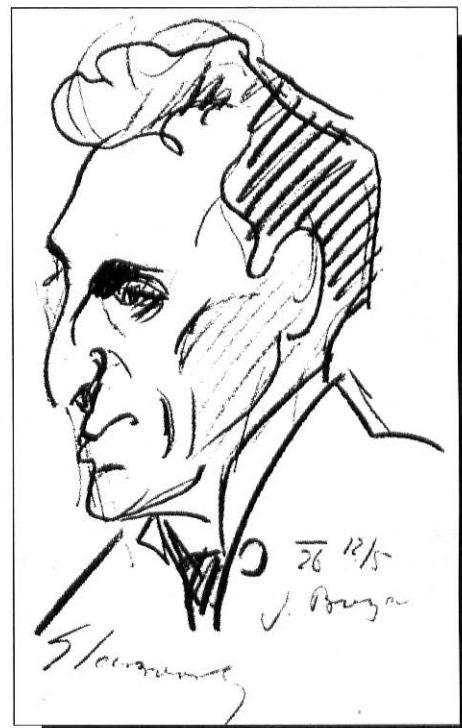
Budući da je Zagorčevo rezignacija sa župe bila u skladu s važećim crkvenim propisima, na njegovo je mjesto postavljen u svojstvu administratora i upravitelja župe **vlč. Juraj Špoljar**. Istog dana, tj. 14. svibnja 1920., poslije podne delegacija »Udruženja hrvatskih katoličkih svjetovnjaka« odlazi biskupu Premušu, koji je još uvijek boravio u Koprivnici, te mu izjavljuje da se »građanstvo grada Koprivnice i svi vjernici koprivničke župe solidarišu sa svojim župnikom [...] i da ne priznaje građanstvu i župljanim nametnutog

(od Bauera postavljenog) administratora župe g. Đuru (Juraja) Špoljara«. Ta akcija koprivničkog građanstva i inteligencije organizirane u »Udruženju hrvatskih katoličkih svjetovnjaka« imala je važne nedostatke. Naime, iako su tvrdili da govore u ime *svih* vjernika, oni su ipak zastupali samo mišljenje i interes relativno uskog sloja koprivničkog građanstva i malobrojne inteligencije. Uz to, seljaštvo nije, kao što smo već naveli, zahvaljujući Kežmanovom utjecaju na S. Radića, bilo uz reformne svećenike. Time se zapravo bitno smanjila osnovica reformnog pokreta. Osim toga, crkveni zakoni bili su posve jasni: »ne može službenik (tj. svećenik), koji se odrekao (svoje službe), više opozvati svoje odreknuće, ma još i ne bio uslijedio prihvat po nadležnom poglavaru (u ovom slučaju nadbiskupu Bauera)«.

Ipak, ta je akcija uskoro, u srpnju iste godine, urodila nekim privremenim plodovima. Imajući s aspekta katoličkoga crkvenog zakonodavstva neregularnu podršku koprivničkoga gradskog poglavarstva, i to ovaj put u svojstvu patrona koprivničke župe, vlč. Zagorac i vlč. Vidušić vraćaju se na svoje dotadašnje službe. No, prije nego što je odlučeno da se zakonitom administratoru župe vlč. Špoljaru onemogući rad u župi Koprivnica, S. Zagorac i S. Vidušić otputovali su u Beograd s namjerom da se obavijeste o stajalištu vlade prema reformnom pokretu. Tu su, navodno, osokoljeni od **Svetozara Pribićevića** (1875.-1936.), jednog od vođa Demokratske stranke. Nije poznato s kakvim je sve rezultatima okončana njihova inicijativa, ali je činjenica da su se oni i njihovi istomišljenici, ipak, usudili zaposjeti koprivničku župu. Kasnije se Zagorac žalio da ga je u Beogradu nuncij »objedio [...] kod tadanjeg ministra vjera (**Pavla Marinkovića**), da je plaćenik framasona [...]«.

Osjetivši da čitav reformni pokret dolazi u pogibelj u Koprivnici se, 17. svibnja 1920., okupila skupina u tom času najodlučnijih pristaša i ujedno vođa reformnog pokreta: S. Zagorac, **N. Petrić**, **S. Haberstock**, S. Vidušić, **N. Cerjak** i **D. M. Ivanović**. Analizirajući situaciju u kojoj se pokret nalazio, zaključili su da ostaju odlučni u daljnjoj borbi za ostvarenje svojih ideja te da časopis »*Preporod*« i nadalje izlazi u Koprivnici. U svrhu daljnog izlaženja toga jedinog reformaškog glasila N. Petrić je priložio 30.000 kruna.

U srpnju iste godine na tadašnju hrvatsku zemaljsku vladu stigao je zahtjev nadbiskupskoga duhovnog stola u Zagrebu da ona u skladu s važećim zakonima dade asistenciju u svrhu odstranjenja S. Zagorca iz koprivničkoga župnog dvora. Podban **dr. Potočnjak**, koji je vodio cijeli slučaj, pružio je zatraženu asistenciju za koju je držao da je potpuno na zakonu utemeljena. Naime, u razdoblju od državnog ujedinjenja, 1. prosinca 1918., do donošenja Vidovdanskog ustava, 28. lipnja 1921., zadržan je pravni položaj

Emilij Laszowski
(grafika iz 1926., rad Jose Bužana)

vjerskih zajednica onakav kakav je bio u pojedinim zemljama prije njihovog ulaska u sastav nove države. Za Katoličku crkvu u Hrvatskoj (bez Dalmacije) vrijedio je austrijski konkordat iz 1855., ali, na temelju odluke Hrvatskog sabora, kao državni zakon. U skladu s takvim pravnim stanjem postojala je zakonska mogućnost da državni organi provode odluke nadležnih vjerskih vlasti protiv nesavjesnog ili nepokornog svećenstva. Slučaj uklanjanja S. Zagorca s koprivničke župe ulazio je u sklop takvog tumačenja i primjenjivanja zakona.

Privatno je, pak, podban Potočnjak smatrao da reformni pokret nije čisto svećenički, nego da s obzirom na neke svoje zahtjeve (nacionalizacija i demokratizacija crkve) ima nacionalni

karakter. Iz tih je razloga dr. Potočnjak simpatizirao s tim pokretom.

Budući da je Zagorac ponovo, ovaj put pred silom zakona, napustio svoju bivšu župu, to je ujedno značilo da je bila iluzorna svaka nada da se može izvesti prvo bitni plan o jednostavnom pretvaranju latinske rimokatoličke župe u »hrvatsku katoličku župu« i to s dotadašnjim (nelegalnim) župnikom. Pretrpjevši poraz, Zagorac se uskoro povlači iz vodstva pokreta i odlazi na Sušak, a odatle u Karlovac, odakle sljedećih mjeseci nastavlja svoj rad na reformi Katoličke crkve. Od Zagorca je vodstvo pokreta preuzeo njegov bivši kapelan S. Vidušić. Ipak, glavni je »spiritus movens« bio **D. Tomac**.

Odjeci u javnosti

Sva zbivanja u Koprivnici - od pokretanja »Preporoda«, slanja spomenice nadbiskupu Baueru, osnivanja »Udruženja hrvatskog katoličkog klera« i konačno do slučaja sa Zagorčevom rezignacijom te uvlačenja državnih organa u spor - imala su svoj odjek u suvremenom tisku. Novinske vijesti i komentari bili su prilagođeni interesima onih grupa koje su stajale iza uredništva konkretnih listova. Tako je, npr., »Narodna Politika«, sa svojim senioratskim zaledem, vrlo uspješno prikazivala reformni pokret s jedne strane kao opasan za državu, jer ga predvodi poznati radićevac S. Zagorac, što je tada implicite značilo »republikanac«, a s druge da se pomoću reformnog pokreta želi »povlašiti« Hrvate, tj. prevesti ih u pravoslavlje. Uz te prvenstveno političke diskvalifikacije iz redova Katoličke crkve rado su se i često, kako je već napomenuto, dovodele i pojedine aktivnosti i čitav pokret u vezu s jugoslavenskom masonerijom. Tako je npr. v.l. **Josip Lončarić** ustvrdio da »sve naše liberalno i slobodnozidarsko novinstvo od Hrvata do Riječi SHS brani Zagorca i drugove mu, veseli se njihovu otporu protiv zakonite crkvene vlasti i bodri ih [...]. Znadu i liberalci i slobodni zidari, da se tim pokretom redovi svećenički cijepaju, da time ugled svećenstva u narodu pada - a to je ono, što oni žele«.

Iz redova Radićeve Seljačke stranke, nezin tadašnji tajnik, već spomenuti Lj. Kežman odričao je reformašima bilo kakvu vezu s radićevcima, budući da su se oni obratili za savjet i pomoći središnjoj vladi u Beogradu. Glasila Demokratske stranke u Hrvatskoj ot-

voreno su i odlučno podržavala reformne svećenike. Naime, nedugo nakon osude reformnog pokreta od strane biskupske konferencije u travnju 1920. pojavio se članak koji »žutii« pokret uzima u zaštitu i nastoji prikazati u što povoljnijem svjetlu. Tu se doslovce kaže: »Za našu je javnost od važnosti, da bude na čistu sa samim pokretom i da se odredi, da li da sukob biskupa i nižeg klera posmatra 'popovskom' stvari i da se izjavi 'desinteresiranom' ili da snažno potpomogne reformni kler u njegovoj borbi za nacionalizaciju i demokratizaciju crkve. [...] Obvezatni celibat (je) politička institucija rimskog pape. Organizacija katoličke crkve u današnjoj svojoj formi jest država u državi, često i država protiv države. Katoličko je svećenstvo 'činovništvo' te države u državi, tj. tačnije 'činovništvo' vlasti izvan države, ili [...] tuđe države, tuđeg vladara. Jedno od najuspješnijih sredstava, kojim papa i biskupi drže to svoje 'činovništvo' u svakoj državi 'na okupu' i u apsolutnoj podvrženosti [...] jest obvezatni celibat. Jer kad bi rimokatolički svećenici imali svoje obitelji, kao [...] pravoslavni [...], imali bi i oni intimnu vezu s narodnim i sa državnim životom, kojom se odlikuju oženjeni svećenici drugih vjera. [...] Kad bi došlo do kakvog konfliktta između države i crkve, kojom upravljaju faktori izvan države, ne bi ti faktori mogli da računaju na bezuvjetnu pokornost i pomoći katoličkog svećenstva, svoga 'činovništva'. [...] Zahtjevi reformnog svećenstva, da se dokine obvezatnost celibata, nije dakle samo 'popovska' stvar, za koju se nacionalna javnost ne treba da brine. Nasuprot je ukinuće obvezatnog celibata u narodnom i u državnom interesu, pa stoga borba reformnog svećenstva zaslužuje najizdašniju potporu čitave naše nacionalne javnosti. [...]«. Ta je podrška reformnom kleru prisrbila, od protivnika smišljen, nimalo laskav naziv - »Pribićeve crkva«. Naravno, da takav način pisanja nije išao u prilog reformnom pokretu koji je, prošavši svoju kulminaciju, počeo sve vidnije slabiti i gubititi i članove i simpatizere.

Važan moment u nastavljanju borbe reformnih svećenika bio je dolazak D. Tomca u Koprivnicu, početkom kolovoza 1920. Prvenstveno zahvaljujući njegovoj agilnosti, reformni se pokret uspio održati na okupu, premda ne više u ranijem opsegu.

(nastavit će se)

U SPOMEN

prof. Zorka Šafar Gruden

preminula 20.travnja 04. u 84. godini
Laka joj bila hrvatska zemlja!

U SPOMEN

Anica Sabljak

preminula u 82-oj godini života
Laka joj bila hrvatska zemlja!

U SPOMEN

Ignac Struk

preminuo 22.travnja 04. u 82. godini
Laka mu bila hrvatska zemlja!

U SPOMEN

Vera Đurović-Ljiljak

Robovala u Požegi 1946.-1951.
Umrla u Slavonskom Brodu
18.11.2003.
Laka joj bila hrvatska gruda!

U SPOMEN

Maksimilijan Bratovenski

redovni član HDPZ - podružnice
Krapina
umro 16. ožujka 2004.
u Humu na Sutli u 83 godini.
Laka mu bila hrvatska zemlja!
HDPZ Podružnica Krapina

U SPOMEN

Stjepan Mušić

1929.-2004.

Laka mu bila hrvatska zemlja!
HDPZ Podružnica Dubrovnik

U SPOMEN

Vinko Puljić

rođen 1913. u Olibu, Zadar,
preminuo u veljači 2004.
Laka mu bila hrvatska zemlja!
HDPZ Podružnica Zadar

U SPOMEN

Ognjen Drobnić

1946.-2004.

Ignjac Blažević

1928.-2004.

Josip Pogačić

1924.-2004.

Branko Cvrk - Plečko

1927.-2004.

Laka im bila hrvatska zemlja!

IN THIS ISSUE

More than six decades ago, on 10th April 1941, the Independent State of Croatia (NDH) was proclaimed. After 23 years of terror in the Kingdom of Yugoslavia, which in fact was Greater Serbia, the Croatian nation used the first opportunity to express its aspiration to be free and to have an independent state. Unfortunately, that first opportunity occurred in a historically unfavourable period. The western democratic forces were unconditionally supporting the dictatorial Yugoslav regime, ignoring the right of the Croatian people to self-determination. Therefore, Croats could find allies in their fight against the imposed order only in the revisionist states, such as Hungary, Bulgaria, Italy and Germany. The trouble was that associating with those countries included drawing closer ideologically to the authoritarian and even totalitarian regimes. Therefore, Croatia's struggle for the independent state has for decades carried the imposed ideological burden. Recalling those times, we are publishing in this issue the philosophical essay written by **Prof. Dr. Stjepan Zimmermann**, a university professor and a regular member of the Croatian Academy of Science and Art. The text was published in 1942 in a respectable Croatian magazine «Spremnost».

In the article, aware of the decisiveness of Washington and London to have Yugoslavia restored, Zimmermann strongly supported the survival of the Croatian state by emphasising: «Whoever jeopardised its survival, would commit a crime against the nation, which after many centuries of blood spilled and cultural life deserved to be free. And, freedom and sovereignty are two concepts, which in fact, in the real life of a nation overlap. A nation is free when inde-

pendent, a lord in its country, when it independently disposes of the production of goods, when it freely manages its riches and educational development, when it, therefore, freely decides about its own destiny. And can a nation do that in slavery, with its liberty taken or in any way limited, deprived of its sovereignty, exploited and oppressed by another state?! If Croats are a nation in the real sense of that word, as they are, then it would be an uncivilised act to deprive them of sovereignty; and therefore the obvious cultural sense of the resurrection of the Croatian state is: because the cultural sense of that historical act is primarily to have a nation stop being a slave...»

***

A respectable Croatian historian **Dr. Stjepan Matković** writes in this issue about the forgotten Croatian

officer, Colonel **Stjepan Duić**. Duić was born in 1877 in Croatian region Lika. After his general and military education, he joined the World War I as a major of the Austro-Hungarian army. He fought in the Eastern and Serbian fronts, and became the head of the Political Department at the Serbian military governor's office. In the second phase of the War, he fought in all major battles in South Tyrol, and afterwards was returned to the Eastern front. With the rank of a colonel, after the disintegration of the Austro-Hungarian army, he expressed readiness to place himself at the disposal of the National Council of Slovenes, Croats and Serbs, but he soon faced the Greater-Serbian character of the Yugoslav regime. He left the army and emigrated together with his family, and never returned.

When abroad, he established contacts with dissatisfied Croats and political emigrants. The Yugoslav intelligence service was accusing him of preparing an armed struggle against Yugoslavia. In late 1920's, he started co-operating with **Dr. Ante Pavelić**, leader of the Croatian Party of Rights and the new leader of the radical Croatian political emigration. There were several attempted assassinations aimed at Pavelić and him. In the same period in Croatia, other prominent Croatian nationalists were assassinated (**Dr. Milan Šufflay**, **Dr. Mile Budak**, and others). Soon, Duić's life also was ended by force. At the Karlovy Vary (Karlsbad) spa in Czech, on 28th September 1934, he was found dead in the hotel room, with a rope around his neck. The event has never been fully clarified, and everything was indicating that Colonel Duić was another victim of the Yugoslav intelligence service.

The Missal of Vrbnik (1456) by priest Tomas, vicar of Senj Bishop Andrija

IN DIESEM HEFT

Vor mehr als sechs Jahrzehnten, wurde am 10. April 1941 der Unabhängige Staat Kroatien (NDH) ausgerufen. Nach 23 Jahren Terrors im Königreich Jugoslawien, das faktisch Großserbien war, nutzte das kroatische Volk die erste Gelegenheit aus und demonstrierte so seine Bestrebung nach Freiheit und staatlicher Unabhängigkeit. Diese erste Gelegenheit geschah leider in einem historisch ungünstigem Moment. Westliche demokratische Mächte unterstützten bedingungslos das jugoslawische diktatorische Regime und ignorierten das Recht des kroatischen Volkes auf Selbstbestimmung. Deshalb konnten die Kroaten Verbündete im Kampf gegen das auferlegte Regime nur im Lager der revisionistischen Staaten wie Ungarn, Bulgarien, Italien und Deutschland finden. Das Problem lag darin, dass das Anlehnern an diese Staaten auch eine gewisse ideologische Annäherung an autoritäre und sogar totalitäre Regime einschloss. Deswegen wird der kroatische Kampf um staatliche Unabhängigkeit Jahrzehnte mit auferlegten ideologischen Hypotheken belastet. Zur Erinnerung an diese Zeiten veröffentlichten wir in diesem Heft ein philosophisches Essay von Prof. Dr. Stjepan Zimmermann, einem Universitätsprofessor und Mitglied der Kroatischen Akademie der Wissenschaften. Der Text wurde in der angesehenen kroatischen Zeitschrift „Spremnost“ 1942 veröffentlicht.

Über die Entschlossenheit Washingtons und Londons bewusst, dass Jugoslawien wieder erneuert wird, unterstützt Zimmermann in seinem Artikel kräftig das Recht des kroatischen Staates auf weiterem Bestehen: „Wer immer sein Bestehen gefährdet, macht sich des Verbrechens an einem Volk schuldig, das nach Jahrhunderten seines blutigen und kulturellen Lebens die Freiheit verdient hat. Freiheit und Staatlichkeit sind zwei Begriffe die sich tatsächlich im Leben eines Volkes decken. Das Volk ist frei wenn es un-

abhängig ist, wenn es Herr in seinem Lande ist, wenn es selbst in der Produktion der Güter entscheidet, wenn es ungestört mit seinem Wohlstand und erzieherischem Fortschritt walitet, wenn es also allein über sein Schicksal entscheidet. Kann das irgend ein Volk in der Sklaverei, in beraubter oder auf irgend eine Weise beengten Freiheit, seiner Staatlichkeit beraubt, ausgebeutet und unterdrückt durch einen anderen Staat tun?! Wenn die Kroaten im rechten Sinn ein Volksind, und das sind sie, dann war es eine unkulturelle Tat es seiner Staatlichkeit zu entledigen, infolgedessen ist die Wiederentstehung des kroatischen Staates ein kultureller Sinn: kultureller Sinn dieser historischen Tat ist in erste Reihe der, dass ein Volk aufhört Sklave zu sein...“

* * *

Der angesehene kroatische Historiker Dr. Stjepan Matković schreibt in diesem Heft über den vergessenen

230

Z. mene rúsnoga gréšnika.
Buditi dika Gožponne,
Kíszirogyen od Devicze;
Iz. Otczem, iz. duhom szvétě.
Buditi dika ne vekc. Amen.

Oszma popévka, kumzse Devicza Ma-
ria pozdravlya, na nosh: poszczem ba-
sulek, poszczem draga lyuba. &c.

Z Drava budi Maria: zdrava bu-
di Mari Bosja Maria.
Miloztiszi ti puna: miloztiszi Ma-
ri Bosja ti puna.
Gozpodinje Bog ztóbum: gozpo-
dinje Mari Bosja Bog ztóbū.
Blagofzlovna jeszi tíblagofzlov-
na Mari Bosja jeszi ti:
Blagofzlovlyen je szád tvoy: bla-
gofzlovlyen Mari Bosja je
szaad tvoy.
Tvoje szvete vútrobe: tvoje szve-
te Mari Bosja vútrobe.

Jc.

Heilige Evangelien des Nikola Kranjčević, erschienen 1651

kroatischen Offizier, Oberst Stjepan Duić. Duić wurde 1877 in der kroatischen Provinz Lika geboren. Nach allgemeiner militärischer Ausbildung, zog er im Ersten Weltkrieg als BOJNIK in die österreich-ungarische Armee. Er kämpfte auf der Ost- und serbischen Front, wo er zum Leiter der Politischen Abteilung beim Militärgouverneur in Serbien avancierte. In der zweiten Phase des Krieges nahm er an wichtigen Kämpfen in Südtirol teil und wurde schliesslich zur Ostfront wieder zurückversetzt. Zur Zeit des Zerfalls der Österreich-Ungarischen Monarchie war er Leutnant und zeigte die Bereitschaft sich dem Nationalrat der Slowenen, Kroaten und Serben zur Verfügung zu stellen. Kurz darauf stand er dem großserbischen Charakter des jugoslawischen Regimes gegenüber. Er verließ den Militärdienst und zog mit der Familie in die Emigration, aus der er niemehr zurückkam.

Im Ausland schloss er sich den kroatischen politischen Emigranten an.

Der jugoslawische Nachrichtendienst beschuldigte ihn der Vorbereitung eines bewaffneten Aufstandes gegen Jugoslawien. Ende der 1920-er Jahre beginnt er die Zusammenarbeit mit Dr. Ante Pavelić, Leader der Kroatischen Rechtspartei und neuem Führer der radikalen kroatischen Emigration. Auf Pavelić und Duić gab es mehrere misslungene Attentate. Zur gleichen Zeit verübte die jugoslawische Polizei Attentate auf angesehene kroatische Nationalisten im Lande (Dr. Milan Šufflay, Dr. Mile Budak und andere). Kurz darauf endete durch Gewalt das Leben des Emigranten Duić. In der Kuranstalt Karlovy Vary (Karlsbad) in Tschechien fand man ihn am 28. September 1934 in einem Hotelzimmer, mit einem Strick um den Hals, tot auf. Dieser Fall wurde nie geklärt, doch alle Anzeichen weisen darauf hin, dass Leutnant Duić eines der Opfer in der Reihe des jugoslawischen Nachrichtendienstes war.

Priepis.

B A D I S N I K

o sjednici održanoj u Ministarstvu narodne prosvjete, dne 15.XII. 1943.

Predmet razprave je izdavanje školskih knjiga za Istru,

Pristupni g.g. Mato Orešković, pročelnik odjela, Muhamed Balic, nadstojnik odgojno-obučnog odsjeka, prof. Nikola Žic, Ernest Radetić, Gabriel Cvitan i Mato Božičević.

Pročelnik: Otvara sjednicu iztičući predmet razprave. Napominje pričlog Ministarstva za oslobođene krajeve, prema kojem bi se za Istru izdale posebne školske knjige. Odmah iztiče da ne bi bilo zgodno, da se za Istru izdaju posebne čitanke. Misli da bi se u posebničkoj nakladi izdavao kakav listić za mladež, koji bi bio dodatak postojećim čitanjkama.

Prof. Žic: Govori o težkim prilikama u Istri iztičući, da je u načelu i sam bliz mišljenju pročelnika. Spominje staru istarsku čitanku, u kojoj je iztaknut lokalni istarski ambienat. Misli da bi se za III. i IV. razred upotrebljavala jedna čitanka.

Pročelnik: Iztiče, da bi se za Istru trebalo na svaki način izdati nešto posebno. Mogao bi to biti i neki priručnik, u kojem bi se obradio taj lokalni istarski ambienat.

Cvitan: Misli, da bi trebalo za Istru ~~misli, da bi trebalo za Istru~~ izdati one knjige, koje su u Istri bile udomaćene. Za čitanke misli, da se posebno za Istru ne izdaju. Nekadanje izdavanje zasebnih istarskih čitanska bio je politički posao Austrije. Iztiče, da bi vrlo dobro došao obnovljen "Mali Istranin" kojeg izdavao g. Radetić. Taj časopis kao i regionalne istarske knjige / molitvenik, narodne pjesme i dr./ trebala bi izdavati koja istarska knjižara.

Žic: Iztiče važnost Rieke i misli, da se bezuvjetno mora nešto učiniti.

Radetić: Govori o hrvatsivu u prilikama u Istri. Na te prilike gleda s mnogo optimizma, jer vjeruje, da istarsko hrvatstvo nije potvrdjeno poljuljano. Priča o prilikama u Morču - u zapadnoj Istri. Običito u Istri postoje tri struje. Prva je t.zv. jugoslavenska, koja se misli prikloniti onoj stranci, kojoj će se prikloniti Slovenci. Druga je grupa komunistička. Treća grupa je hrvatska i ova želi da bude uzko povezana uz Hrvatsku. Napominje i činjenicu, da Zagreb i Hrvatska u 25 godina za Istru nije dala skoro ništa.

Pročelnik: Iztiče odvojeno mišljenje napominjući, da je među Istrijancima bilo protunarodnih pojedinaca.

Radetić: Nastavlja svoja razlaganja. U pitanju školskih knjiga misli, da se za Istru ne izdaju posebne knjige, ali u školskim knjigama da bi trebalo unjeti i materijala iz Istre. Govori, da je upravo sada momenat, da se istarskoj djeci dade ono, što mu je uskracivano kroz 25 godina. Svaka dobra hrvatska knjiga na Istru vrlo je dobro došla. Zato treba Istri pokazati, da Hrvatska na tu svoju pokrajinu misli.

Žic: Misli, da je književno osvajanje Istre moguće na dva načina. Prvim načinom trebalo bi u Istru slati hrvatske knjige. Drugim načinom trebalo bi što više pisati o Istri.

Radetić: Predlaže, da se o Istri što više piše, jer će to biti od velike važnosti prigodom mirovnih konferencijskih sastanaka.

Za "Malog Istranina" misli, da se ne izdaje bar za sada u ovim prilikama.

Pročelnik: Misli, da se u "Smilju" donosi grada iz Istre, ako se ne bi izdavao posebni list.

Radetić: Predlaže, da se sadanje čitanke dopune člancima o Istri.

Cvitanić: Misli, da se list izdaje, ako ne za istarsku djecu, a ono sva-kako za djecu iz ostale Hrvatske.

Žic: Govori o knjizi književnika Mázza, koja je izdana 1933. u Njemačkoj. Ova je knjiga izvanredno sredstvo za našu promičbu o Istri.

Pročelnik: Misli, da se na svaki način nešto izdaje za istarsku djecu.

Radetić: Predlaže, da se u jednoj antologiji izda zbirka izašlih članaka u Malom Istraninu.

Članovi: Prihvataju ovo mišljenje, pa predlaže Radetiću, da se prihvati toga posla.

Radetić: Prihvata ponudu i rukopis će predložiti ministarstvu narodne prosvjete što prije.

Pročelnik: Zahvaljuje sjednicu zahvaljujući prisutnima na suradnji.

Z A K L J U Č E N O !

Pročelnik odjela:

Mato Orešković v.r.

G.Cvitanić v.r.

Radetić v.r.

Balić v.r.

Zapisničar

M.Božićević v.r.

Točnost pripisa potvrđuje:

VITELJ PONOĆNOG UREDA

MINISTARSTVA NARODNE PROSVJETE

- 4. 1. 1944. - 4 -

u.s. E. Gajer

